ВИДАВНИЦТВО ГРАМОТА

Мар’яна ЗАХАРІЙЧУК

УКРАЇНСЬКА МОВА та читання

◆Частина 1

3

Дзвінкі й глухі приголосні звуки

дзвінкі	[б]	[г]	[ґ]	[д]	[д′]	[з]	[з′]	[ж]	[дж]	[дз]	[дз′]	–
глухі	[п]	[х]	[к]	[т]	[т′]	[с]	[с′]	[ш]	[ч]	[ц]	[ц′]	[ф]

дзвінкі	[в]	[й]	[л]	[л′]	[м]	[н]	[н′]	[р]	[р′]
глухі	–	–	–	–	–	–	–	–	–

Зразки звуко-буквеного аналізу

олів**е́**ць
[ол′ів**е́**ц′]
гол. [о і е]
пр. [л′ в ц′]
пр. дзв. [л′ в]
пр. гл. [ц′]

взуття́
[взут′:я́]
гол. [у а]
пр. [в з т′:]
пр. дзв. [в з]
пр. гл. [т′:]

Будова слова

1. Зміни слово за питаннями.
2. Визнач закінчення.
3. Назви́ основу.
4. Добери споріднені слова, визнач корінь.
5. Назви́ префікс.
6. Назви́ суфікс.

СЛОВНИКИ

- тлумачний → значення слів
- словник антонімів → слова, протилежні за значенням
- словник синонімів → слова, близькі за значенням
- орфографічний → правильне написання слів

ІМЕННИК — частина мови, що називає предмети та відповідає на питання ***хто? що?***

Власні
Україна, Дніпро, Марійка

Загальні
країна, річка, дівчинка

Істоти
хлопець, Наталка, кінь

Неістоти
зірка, вишня, земля

РІД

Чоловічий (можна замінити словами *він, мій*)	**Жіночий** (можна замінити словами *вона, моя*)	**Середній** (можна замінити словами *воно, моє*)
барвінок, брат	*айстра, бджола*	*небо, сонце*

ЧИСЛО

Однина	**Множина**
вишня, їжак, місто	*вишні, їжаки, міста*

Розбір іменника як частини мови

1. Аналізоване слово.
2. Частина мови.
3. На яке питання відповідає?
4. Власна чи загальна назва.
5. Назва істоти чи неістоти.
6. Рід.
7. Число.
8. З якими словами зв’язаний у реченні?

Державний Герб України

Державний Прапор України

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

Музика ***М. Вербицького***
Слова ***П. Чубинського***

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Мар'яна ЗАХАРІЙЧУК

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
«Грамота»
2020

УДК 811.161.2(075.2)
З-38

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

(наказ Міністерства освіти і науки України від 21. 02. 2020 № 271)

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Умовні позначення:

— робота в парах;

— робота в групах;

— завдання на вибір;

— ускладнене завдання;

— словник;

— театралізація;

— розмежування уроків;

— домашнє завдання.

Захарійчук М.

З-38 Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 1 : Українська мова / Мар'яна Захарійчук. — Київ : Грамота, 2020. — 160 с.

ISBN 978-966-349-806-5
ISBN 978-966-349-808-9 (частина 1)

Підручник розроблений відповідно до Закону України «Про освіту»; Державного стандарту початкової освіти; Типової освітньої програми мовно-літературної галузі (програма колективу авторів під керівництвом О. Я. Савченко). Діяльнісно-особистісний навчальний зміст підручника дає можливість формувати ключові та предметні компетентності, реалізувати завдання змістових ліній програми, а саме: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища».

Теоретичний матеріал викладено на основі прийомів відкриття нового за допомогою ілюстративного матеріалу, художніх, наукових, інформаційних та енциклопедичних текстів. Правила подані в доступній формі та в обмеженому форматі. У навчальний зміст підручника включено вилучені теми розділу «Будова слова» і ті, які не заявлені в програмі з української мови для 4 класу.

УДК 811.161.2(075.2)

ISBN 978-966-349-806-5
ISBN 978-966-349-808-9 (частина 1)

© Захарійчук М. Д., 2020
© Видавництво «Грамота», 2020

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА. ЗВУКИ ТА БУКВИ

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Складаю зв'язну розповідь про ситуацію з життя.

Ми знову разом!

1. Прочитай вірш.

Перше вересня все ближче.
З кожним роком йдемо вище.
Хоч і важко, та дарма,
Бо без праці знань нема.
Котик радо позирає
Та запрошення чекає.
Навіть гусінь-черв'ячок
Всіх вітає діточок!

С. Гордієнко

- Яка нова подія сталася у твоєму житті сьогодні? Що ти можеш розповісти про зустріч зі своїми однокласниками й однокласницями? Поясни, як ти розумієш виділене речення; підкреслену частину речення.

2. Прочитай текст.

Ще вчора їжак Буль радісно збирався до нової школи, а сьогодні — сльози.

Мама все зрозуміла: її син боявся не школи, а нового способу життя.

— Любий, не потрібно плакати. Боятися нового й невідомого — цілком природно. Навіть дорослі відчувають себе ніяково, потрапляючи в незвичні умови.

Почувши це, Буль трохи заспокоївся:

— Мене не будуть лаяти за те, що в мене не все виходить?

— Звичайно, ні. Помилятися може кожний. Для цього ти й ідеш до школи, щоб учитися. Не бійся запитувати про все, що тобі не зрозуміло, і в тебе обов'язково все вийде! Ми любимо тебе не за якісь заслуги, а за те, що ти — наш син. До того ж хтось краще знає математику, а комусь легше написати твір. Основне в школі — нові знання! А ще ти знайдеш нових друзів!

«У мене все вийде!» — подумав Буль, збираючись до нової школи *(За матеріалами сайта «Dobranich»)*.

Я і текст

Який настрій був у їжака на початку тексту? Який у кінці? Чому плакав Буль? Що зрозуміла мама? Якими словами втішала сина? Чи зуміла вона його переконати, що все буде добре? Які слова мами тебе підтримали чи розрадили?

- Вибери з тексту речення, які є відповіддю на запитання: «Для чого ми йдемо до школи?»

3. Розглянь малюнки.

- Прочитай, чого очікують твої ровесники та ровесниці від навчання в третьому класі.
- Розглянь фото Марії. Яка причина її поганого настрою? Якими словами її варто втішити?
- Склади й запиши п'ять речень про власні очікування від навчання в цьому році. Скористайся незакінченими реченнями, які подані в рубриці «Допомога».
- Прочитай гештеґ. Зверни увагу на стрілочку. Подумай, чи може бути це речення заголовком до твоєї розповіді.

  # едйивесвенему ←

Допомога Улітку я допомагав (допомагала) … . Ми разом з … . Я сумував (сумувала) за … . У третьому класі хочу … . Я очікую, що … .

Українська мова — державна мова України

4. Прочитай та перекажи текст.

Українська мова належить до найбільш розвинених і досконалих мов світу. Вона надзвичайно мелодійна, велична й проста, гнучка та співуча. Мова — це найважливіший засіб спілкування, передання інформації. Це коштовний скарб, набутий віками нашим народом, його невичерпне духовне багатство. Дбаймо, щоб наша мова була чистою, як джерельна вода *(За П. Панчем)*.

- Спиши речення, подані як зразок. Зверни увагу на висоту, ширину та нахил букв.

Зразок

Державна мова – це мова держави. В Україні державною мовою є українська мова.

- Доповни речення словами з тексту.

  Мова — це … .

— Вітаю тебе! Я — Медіагід. *Гід* англійською мовою означає «екскурсовод». *Медіа* — це те, що зберігає для нас інформацію. Я буду ознайомлювати тебе з найцікавішою інформацією! Підкажу, де її знайти, як її дослідити та як з нею працювати.

Ти знаєш, що українську мову використовують у всіх закладах та установах нашої країни, навчання у вишах і школах також здійснюють державною мовою.

- Розглянь схему, на якій зображено, де використовують українську мову в державі.

Обговоріть разом зміст схеми. Доповніть.

Досліджуємо

Що було, коли не було сучасних книг?

①

②

③

У давні часи люди малювали на стінах печер і скелях, вирізьблювали на камені та кістках тварин «картини» зі свого життя. Ці пам'ятки дійшли до наших часів.

Пізніше вони почали писати на глині *(1)*. У грецькому місті Пергама навчилися робити книжки з тонкої козячої або телячої шкіри. Такий папір назвали *пергаментом (2)*. В Африці писали на сухих стеблах папірусу *(3)*. Справжній папір люди навчилися робити дві тисячі років тому.

Що було, коли не було 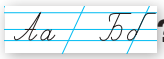 **?**

① 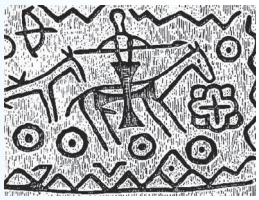 ② ③

Першим письмом було *малюнкове (1)*, потім — *вузликове (2)*. До цього часу існує звичай зав'язувати вузлики на пам'ять. Пізніше з'явилося *піктографічне письмо* — послідовно подані малюнки. Їх замінили *єгипетські ієрогліфи-символи (3)*, потім створили *давньогрецький алфавіт*, а ще пізніше — *сучасну українську графіку*.

Що було, коли не було сучасних **?**

① ② ③ ④

Дуже давно для письма використовували каміння та вугілля *(1)*. Потім — дерев'яні, кістяні та металеві палички *(2, 3)*. Згодом їх замінили гусячим пером *(4)*, яким користувалися 1200 років! Тепер можна писати без ручки! Розкажи як.

- Що нового й цікавого ти дізнався (дізналася), досліджуючи історію книжки, письма та ручки?

— Про історію ручки, письма та книжок ти можеш дізнатися, прочитавши енциклопедії для дітей.

5. Продовж речення.

Державною мовою пишуть закони, видають … , … , … . Її використовують на радіо та … .

Українська абетка: звуки та букви

6. Прочитай вірш. Подумай, які почуття він у тебе викликає.

Моя Україна — це пісенька мами,
Розлогі лани колосяться хлібами,
Вишневі садочки, лелеки на хаті.
Купають ставочки хмарки пелехаті.
Моя Україна — то мамина ласка,
Червона калина, бабусина казка.
Це соняхи в цвіті, горобчиків зграя…
Я кращої в світі країни не знаю.

Л. Савчук

Я і текст

Чи імпонує тобі вірш? Які вислови в ньому тобі подобаються найбільше? Прочитай із ніжністю в голосі частину вірша, позначену блакитною рискою. Розглянь малюнки. Прочитай рядки, які відображають їхній зміст. Якою ти уявляєш Україну?

7. Пригадай, що ти знаєш про букви та звуки.

- Продовж речення. Пиши, дотримуючись відповідної висоти, ширини та нахилу великих і малих букв.

Букви ми … , … та … .
Букви є … і … , … і … .
Звуки ми … та … .
Звуки є … і … .
Мовні звуки поділяються на … і … .
Голосні звуки є … і … .
Приголосні звуки є … і … , … і … .

Прочитайте голосно й виразно українську абетку, скориставшись фóрзацом 1.

8. Прочитай текст.

Відцвіли фіалки та **конвалії**, нарциси й **тюльпани**, **півонії** та іриси. За ними спалахнули й згасли троянди та жоржини, гладіолуси й мальви. Одні квіти приходили на зміну

іншим. Уже почали відлітати у вирій шпаки, жайворонки й зозулі, за ними — ластівки та лелеки *(За Н. Гуменюк)*.

- Випиши на́зви квітів в абетковому порядку. Записуючи слова, бери до уваги не тільки першу букву, а й наступну.
- Доведи, що слово *тюльпан* пишемо після слова *троянда.*

9. Прочитай групи слів.

фарш	шашки	чорний
фартух	шафа	чоботи
фарби	шахи	човен

- Запиши кожну групу слів в абетковому порядку.

10. Запиши підкреслені слова–на́зви квітів із вправи 8, поділивши їх на склади для переносу. Зроби звукові схеми виділених слів.

- Випиши на́зви птахів в абетковому порядку з вправи 8. Орієнтуйся не тільки на першу букву, а й на наступну.

Голосні звуки. Букви, що їх позначають

11. Пригадай, які ти знаєш голосні звуки та які букви їх позначають.

- Доповни речення.

Голосних звуків є … : [а], … .
Їх позначають … букв: а, … .
Голосні звуки є наголошені і … .

12. Розгляньте малюнки й назвіть зображені предмети.

- Запиши в абетковому порядку.

Овочі: … . Фрукти: … . Ягоди: … .

- Запиши слова–на́зви фруктів, які відповідають схемам: [– – ◕ | – •], [= ◕ | – – • | – •]. Підкресли наголошений склад.
- Запиши слова–на́зви овочів, які відповідають схемам: [– • | = ◕ –], [– • | – ◕ | = •]. Підкресли наголошений склад.

- Запиши слова *абрикоси, огірки*, поділивши їх на склади для переносу. Підкресли букви, які позначають голосні звуки.

13. Прочитай текст.

Перед Даринкою стояло дерево. Воно, наче ялинка, було обвішане різними їстівними духмяними плодами: яблуками, волохатою айвою, абрикосами, сливами, черешнями! Це плоди не цієї рослини! Літали люб'язні **бджілки** в яскравих хусточках і з маленькими відерцями. За ними тягнулися п'янкі пахощі. «Дива», — подумала Даринка... *(За Т. Стус).*

- Чи погоджуєшся ти з думкою Даринки? Поясни.
- Випиши слова з буквами ***ю, є, ї***. Підкресли ці букви, укажи в дужках звуки, які вони позначають, за зразком.

Зразок Волохатою ([йу]), ...

- Поясни правопис підкреслених слів.

14. Випиши слова з буквою ***я*** з вправи 13. Підкресли цю букву, укажи в дужках звуки, які вона позначає, за зразком.

Зразок Стояло ([йа]), ...

- Зроби звукову схему виділеного слова.

Ненаголошені голосні звуки [е], [и]

15. Прочитай вірш.

Листя падає додолу.
Засинає гай і поле.
На вербі — один листочок,
До зими — один деньочок.

А. Камінчук

Допомога Наголошені звуки [е], [и] вимовляють чітко та виразно: *степ, крила*. Ненаголошені звуки [е], [и] у вимові наближаються до [и], [е]: [ве^{и}рби́], [ли^{е}сто́чок].

- Вимов наголошений звук у виділеному слові. Як він вимовляється?
- Вимов перший склад підкресленого слова. Як вимовляється ненаголошений голосний цього складу: виразно чи ні? Зроби висновок.
- Спиши останнє речення, дотримуючись пропорційної висоти, ширини й нахилу букв. Підкресли слова, у яких є ненаголошені звуки [е], [и].

16. Прочитай слова.

один	**багато**	**багато**	**один**
с**е**ло́	с**е́**ла	ст**е**пи́	ст**е**п
з**е**рно́		с**и**ни́	
кр**и**ло́		л**и**сти́	

- Запиши слова в колонки за зразком перших. Підкресли букви, які позначають наголошені голосні [е], [и]. Що потрібно зробити, аби ненаголошені голосні стали наголошеними?

Щоб дізнатися, як правильно написати слова з ненаголошеними голосними звуками [е], [и], треба дібрати перевірні слова за зразком: **один–багато**, **багато–один**: л**и**сто́к — л**и́**стя; с**и**ни́ — с**и**н.

Допомога ***Перевірні слова*** — це слова, які допоможуть перевірити написання букв, що позначають ненаголошені звуки [е], [и].

17. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Літо добігало кінця. На д..ревах дозрівало багато солодкої смакоти. З'явилися перші жовті л..сточки. Від з..млі пахло солодкою сухістю. На луках за с..лом уже вдруге скошували траву. На полях давно зібрали з..рно *(За Т. Стус)*.

- Спиши речення, у яких є слова з пропущеними буквами. Упиши пропущені букви, добираючи *(усно)* перевірні слова. Користуйся правилом.

18. Прочитай слова, уставляючи пропущені букви. Добери перевірні слова. Запиши парами.

З..ма, ст..жки, в..сло, з..рно, гр..би.

19. Прочитай вірш, уставляючи пропущені букви.

Фарби я взяв —
намалював:
дятлові — ліс,
ластівці — н..бо,
р..бам — оз..рце.
Для всіх — моє с..рце.

М. Сингаївський

- Які букви ти вставив (уставила)? Чи потрібно до цих слів добирати перевірні? Чому?
- Спиши вірш, підкресли іменники, які відповідають на питання ***що?***
- Розглянь малюнок до вірша. А яким був би твій малюнок? Що було б на ньому зображено?

20. Прочитай слова, уставляючи пропущені букви.

Кр..ло́, о́з..ро, п..ро́, ч..сло́, м..жа́, р..бро́, ст..бло́.

- Спиши слова, уставляючи пропущені букви. Виконуй роботу охайно.

21. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Мурашник — це тільки дах ж..тла мурах! Основна ж частина знаходиться в з..млі. Мурахи ховаються навіть у стовбурах живих д..рев. Вузенькі ст..жинки розбігаються від мурашиного міста. Одна з них привела нас на б..рег річки. Над кручею росло невелике д..ревце. Його л..сточки були обліплені мурашками *(З енциклопедії).*

- Про ***що*** ти дізнався (дізналася) з тексту? Про ***кого*** в ньому йдеться?
- Спиши перші три речення, уставляючи пропущені букви. Добери перевірні слова.

Допомога Добери до слів перевірні за зразком: **один–багато**.

— Мурашки — дивовижні комахи! Вони вміють шити й будувати, няньчити дітей та збирати зерно, розводити гриби, працювати колективно. Ці комахи піднімають вагу, більшу в 52 рази за власну! Знайди та прочитай додаткову інформацію про мурашок в енциклопедії.

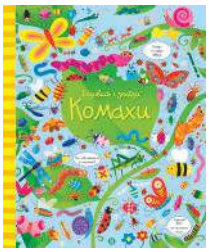

- Що нового й цікавого ти дізнався (дізналася) з повідомлення Медіагіда? Розкажи близьким чи друзям.
- Прочитай слова, уставляючи пропущені букви. Спиши.

Д..р..в'яний, з..л..ніє, гр..міти, бл..щати.

22. Спиши текст вправи 21 до кінця, уставляючи пропущені букви.

Вимова та правопис слів із дзвінкими й глухими приголосними звуками

23. Розглянь таблицю «Дзвінкі й глухі приголосні звуки» *(див. фóрзац 1)*. Вимов дзвінкі й глухі звуки парами.

- Розкодуй слова *(див. абетку на фóрзаці 1)*. Спиши ті, у яких перший звук дзвінкий.

24. Прочитай виразно словосполучення. Дзвінкі приголосні вимовляй дзвінко, не оглушуючи їх.

Білий **гриб**, повний **віз**, пухкий **сніг**, могутній **дуб**, високий **берег**, тріскучий **мороз**, гірка **редька**.

- Спиши словосполучення. У виділених словах підкресли букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки.

25. Прочитай прислів'я. У підкреслених словах вимовляй дзвінкі приголосні в кінці слів і складів виразно та дзвінко.

Аби дубки, а берізки будуть. Де дуби, там і гриби. Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже. Бджола летить, де мед пахтить. То сніг, то завірюха, бо вже зима коло вуха. По своєму ліжку простягай ніжку.

- Спиши перші три прислів'я. Підкресли букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки.

Допомога Дзвінкі приголосні звуки в кінці слів і складів треба вимовляти дзвінко.

26. Спиши останні три прислів'я з вправи 25. Підкресли букви, які позначають дзвінкі приголосні звуки.

27. Прочитай загадки. Знайди відгадки на малюнку.

Він на дубі виростає,
Шапочку гарненьку має.
З дуба в землю упаде
І весною проросте.

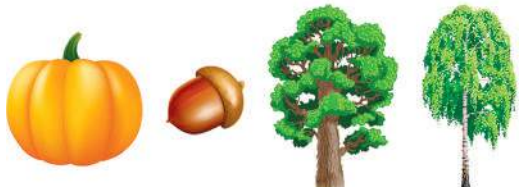

Не сваріться, любі, годі!
Я — найстарший на городі!
Я — великий і бокастий,
Жовтогрудий і смугастий.

Я — чудовий дар осінній
З гарним і смачним насінням.
Хто їсть кашу гарбузову,
Буде сильним і здоровим.

- Назви́ предмети, зображені на малюнках, чітко вимовляючи дзвінкі приголосні звуки.

- Склади й запиши два речення зі словами–назвами дерев.
- Склади й запиши два речення зі словами–назвами продуктів харчування.

28. Прочитайте словосполучення. Потренуйтеся чітко вимовляти приголосні дзвінкі й глухі звуки в кінці слів і складів.

У мене гриб (рослина), грип (хвороба). Не було ваз (посуду для квітів), вас (когось із людей). Багато кіз (тварин), кіс (заплетеного волосся). Цікава казка (текст), каска (металевий головний убір).

- Спиши словосполучення, підкресли букви, які позначають пари дзвінких і глухих приголосних. Як вони змінюють значення слів?

29. Прочитайте текст, уставляючи пропущені букви. Які звуки вони позначають? Виразно вимовляйте звуки пропущених букв.

Могутній ду.. , що затіняв бере.. потічка, був домівкою для смугастого веприка. Тут він уперше знайшов соло..кий жолудь. Веприк любив сте..ку до потічка, кла..ку, що заросла зеленим мохом. Малий не помітив, як осінь перефарбувала ліс.

Якось уранці веприк вибі.. і побачив перший сні.. . Де сте..ка? Де бере..? Де соло..кий жолу..ь? *(За В. Мельником)*.

Я і текст

Тобі сподобався текст? Де та коли відбуваються події? Про кого йдеться в тексті? Що було домівкою для веприка? Що він любив? Які почуття виникли в нього, коли випав сніг? Як би ти його заспокоїв (заспокоїла)? Дай відповідь на запитання веприка.

Розгляньте й порівняйте малюнки. Чи відповідає зміст малюнків змісту тексту? Які зміни зображені на другому малюнку? Чому вони відбулися?

Уявіть, що все зображене на першому малюнку може говорити. Доберіть такі репліки для дійових осіб, які б підготували веприка до змін у природі. Розіграйте цю сценку в особах: веприк, дуб, потічок, стежка, жолудь.

Дуб: — Скоро прийде зима. Я засну до весни.
Потічок: — Я вкриюся льодом. Будь обережним!

30. Спиши текст вправи 29, уставляючи пропущені букви.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю SMS-повідомлення друзям (подругам) і близьким про події, які сталися зі мною.

31. Розгляньте малюнки. Прочитайте текст у «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Друзі Міке та Юзепе сидять на лавці й не розмовляють. Вони посварилися. І не з приводу чогось важливого, а через дрібницю.

Однак 1 вересня наближалося і треба думати про подарунки. Першим не витримав Юзепе й написав SMS.

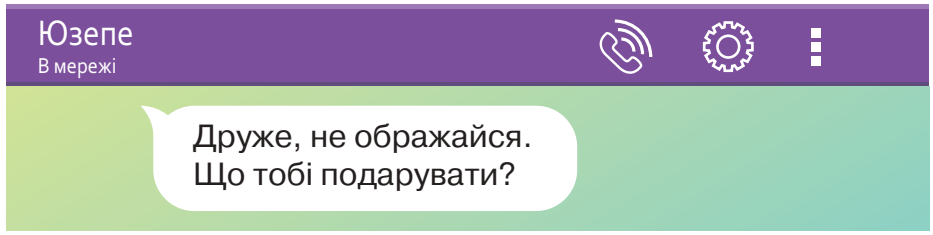

Міке прочитав і відповів.

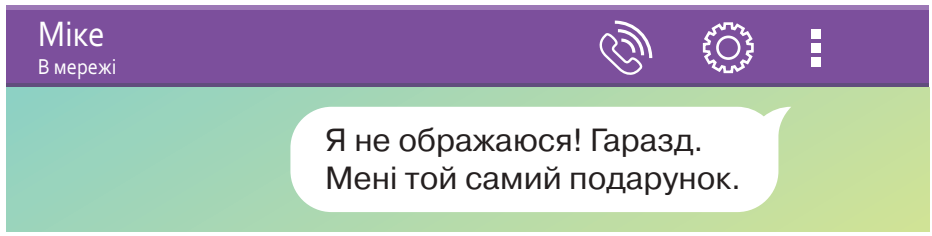

Напередодні 1 вересня хлопці обмінялися подарунками. Міке отримав диск із пригодницьким фільмом, а Юзепе — велику книжку з малюнками про Космос *(За В. Рачіцкасом, перекл. К. Міщук)*.

- Якими подарунками обмінялися товариші?
- Склади й запиши записку або SMS своїм близьким чи друзям (подругам) про події, які сталися з тобою.

Спілкуймося красно

Не ображайся через дрібниці, бережи стосунки з близькими людьми. Пам'ятай: одне слово, сказане від щирого серця тоді, коли треба, відгукнеться в душі того, до кого воно звернене.

- Прочитайте одне одному текст рубрики «Спілкуймося красно».
- Доберіть для сусіда (сусідки) по парті слова, які б підтримали його (її) у роботі.

Тверді та м'які приголосні звуки. Подовжені м'які приголосні звуки

32. Пригадайте й назвіть тверді та м'які приголосні звуки.

- Домовтеся, хто з вас вимовлятиме тверді приголосні, а хто — м'які.
- Добери й запиши по два слова з твердими та м'якими звуками.

33. Прочитай лічилку.

Із самісінького ранку
Умиваються на **ґанку:**
Курка, півень, цуценя,
Кішка, кізка і ягня.
Хто ж не встигне вмитися —
Той іде жмуритися.

Н. Любиченко

- Розглянь малюнки. Кого в лічилці не згадують?
- Випиши підкреслені слова, поділивши їх на склади для переносу. Вимов м'які звуки, назви́ букви, які їх позначають. Вимов звуки у виділеному слові.
- Дай відповідь на запитання словами з лічилки.

Хто? … . Що роблять? … . Де? … . Коли? … .

34. Прочитай текст.

Раннє літо. Зелений килим на **землі** всіяний різноманітними квітами. **Усюди** пахне вогкою землею та зеленим па́гінням. Від світання і до заходу **сонця** ліс дзвенить: бринять бджоли, дзижчать оси, **гудуть** джмелі.

Це перший день життя Бембі *(За Ф. Зальтеном)*.

- Випиши слова з подовженими м'якими приголосними звуками, поділивши їх на склади для переносу. Зроби звукову схему одного з них.
- Випиши слова з приголосними звуками [дж͡], [дз͡], поділивши їх на склади для переносу.
- Випиши виділені слова. Підкресли букви, які вказують на м'якість попередніх приголосних.

— Про життя та цікаві пригоди оленяти Бембі ти можеш дізнатися з мультфільму Уолта Діснея або ж прочитати книжку Ф. Зальтена «Бембі».

35. Спиши перше речення з лічилки вправи 33. Підкресли букви, які вказують на м'якість попередніх приголосних.

Апостроф

36. Розглянь малюнки.

іряп аямт всоїло кубря ячм кохмя

- «Збери» «розгублені» букви назв намальованих предметів. Випиши ті, у яких уживаємо апостроф, в абетковому порядку.
- Поясни, чому не пишемо апостроф у слові, яке залишилося.

Допомога Слова в словнику подано в абетковому порядку. Орієнтуйся на другу та наступні букви.

37. Прочитай колонки слів.

що?	***який?***
солома	солом'яний
дерево	
олово	
камінь	

- Утвори прикметники другої колонки, у яких пишемо апостроф, за зразком першого слова. Запиши парами у дві колонки.

38. Прочитай текст, уставляючи, де треба, пропущений знак у словах.

Вишенька росла на подвір..ї. Яринка її вчора лікувала. Юрко надумав погойдатися на гілці вишні. А гілка — трісь! Яринка аж розплакалася. Вона вз..яла з аптечки бинт, приклала до місця перелому дощечку й перев..язала. Гілка прижилася — і цвіт не зів..яв. Пуп..янки **р..ясно** розцвіли, наче білі хмаринки! *(За Н. Гуменюк)*.

Я і текст

Чи сподобався тобі текст? Як ти оцінюєш вчинок Яринки? Чим віддячить вишенька дівчинці? З чим авторка порівнює пуп'янки вишеньки? Розкажи, як розгорталися події в тексті.

- Дай письмові відповіді на запитання, використовуючи речення з тексту вправи. Упиши, де треба, пропущений апостроф. Зверни увагу на правильне написання слова з апострофом *(див. зразок)*.

Зразок Зів'яв

Де росла вишенька? Як Яринка лікувала зламану гілочку?

39. Спиши два останні речення з вправи 38, уставляючи, де треба, апостроф.

- Поясни правопис виділеного слова.

Мої навчальні досягнення

1. Прочитай прізвища авторів та авторок книжок.

- Розклади книжки на полиці, розташувавши їх в абетковому порядку прізвищ письменників і письменниць. Продовж речення.

Книжки на полиці мають бути в такій послідовності: … .

2. Прочитай висловлення про книжки та читання, які написані на плакатах.

- Випиши слова, у яких є:

— подовжені м'які приголосні звуки, поділивши їх на склади для переносу;

— буква, яка позначає два приголосні звуки;

— дві букви, які позначають один приголосний дзвінкий звук;

— апостроф, поділивши слово на склади для переносу;

— ***ьо***, поділивши слово на склади для переносу.

3. Розкодуй слова.

- Запиши ті, у яких усі приголосні глухі.

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Лексичне значення слова

40. Прочитай текст.

Сонечко, квітка, казка, пісня, хліб, сіль, вода… І з кожним словом світ ширшає, розкриває свої обрії… І ми пізнаємо його за допомогою слова *(І. Цюпа)*.

- За допомогою чого ми пізнаємо світ?

Кожне слово щось означає: називає предмет, озна́ку, дію, тобто має ***лексичне значення***. Значення слів пояснено в тлумачному словнику. У нашій мові є слова, що мають одне або кілька значень.

О́брій

1. Лінія зіткнення неба із землею чи водною поверхнею; горизонт, небокрай.

2. Простір, який постає перед очима на відкритій місцевості; видноколо.

- Скільки значень має слово *обрій*?
- Склади й запиши речення зі словом *обрій*.

41. Прочитайте текст.

Словни́к — вида́ння, у якому в алфавітному чи тематичному порядку розміщені слова з поясненням. Він допоможе правильно написати слово й зрозуміти його значення.

- Розгляньте словники. Як вони називаються?

— А ще є перекладні словники з усіх мов світу.

Слово *словник* з латини означає «колекція слів».

- Спиши перше речення. Випиши підкреслене слово, зроби звукову схему.
- Розкажи, що нового ти дізнався (дізналася) про словники.

42. Прочитай вірш.

Глянь: відвозять коники
Літечко від нас.
Дзвонять в лузі **дзвоники:**
— Вже до школи час! —
Зупиню я коників,
Вийду на **росу**,
І найкращих дзвоників
В школу принесу.

А. Камінчук

- Скільки значень має кожне з виділених слів? Прочитай.

Росá — краплі води, що осідають на поверхні ґрунту, рослин та інших предметів.

Дзвóник — трав'яниста або напівкущова рослина з квітками різного кольору, що формою подібні до маленьких дзвоників.

Дзвóник — прилад для подавання звукових сигналів.

- Скільки значень має підкреслене слово? Звернися за допомогою до малюнків.
- Як ти вважаєш, про яких коників і про які дзвоники йдеться у вірші?
- Склади три речення зі словом *коники* з різними значеннями. Запиши.

43. Склади два речення зі словом *дзвоники* з різними значеннями. Запиши.

Однозначні й багатозначні слова

44. Прочитай вірш.

Запахущий і розлогий
Зріс **любисток** край **дороги**.
Там йому приємно дуже,
Там з кульбабкою він дружить.

Т. Петровська

Дослідіть значення виділених слів, користуючись тлумачним словником. Звірте з написаним нижче.

Любúсток — багаторічна духмяна трав'яниста рослина, корені та листя якої використовують у народній медицині. Його ще називають *зоря, любчик, любим-трава*.

Дорóга

1. Смуга землі, по якій їздять і ходять.
2. Смуга, що залишається як слід після руху кого-, чого-небудь.
3. Перебування в русі.
4. Правильний напрямок для руху кого-небудь.

- Скільки значень має слово *любисток*? Скільки значень має слово *дорога?* Зроби висновок.

Однозна́чними називають слова, які мають одне лексичне значення. ***Багатозна́чними*** називають слова, які мають кілька лексичних значень. У багатозначних словах одне значення — *основне*, інші — *побічні*. Наприклад: серед значень слова *дорога* основним є «смуга землі, по якій їздять і ходять». Усі інші — побічні.

- Поясни, у якому значенні слово *дорога* вжито у вірші.

45. Розглянь малюнки.

- Визнач, яке зі слів–назв намальованих предметів є багатозначним. Склади речення з багатозначним словом. Запиши.

46. Прочитай текст.

Зібра́ння банкірів минуло швидко. Голова — чоловік веселий та розумний — сипав дотепами й примовками.

Вислухавши звіт, він зауважив: «Голова не на те, щоб тільки шапку носити» *(За С. Демченком)*.

- Прочитай значення слова *голова,* які подано в тлумачному словнику. Скільки значень має це слово? Зроби висновок.

Голова́

1. Частина тіла людини чи тварини.
2. Особа, яка керує зборами або засі́данням.
3. Керівник установи, об'є́днання, товариства, організації та їхніх відділів.
4. Перші ряди, передня частина чого-небудь (колони, групи…), що рухається.

- Спиши речення, у яких є слово *голова*. Поясни значення, з якими вжито це слово *(усно)*.

47. Розглянь малюнки.

- Склади до кожного малюнка речення зі словом *гребінь*, звертаючи увагу на значення, у якому його вжито.

Пряме й переносне значення слова

48. Розгляньте й обговоріть малюнки.

сміється дівчинка	плаче дитина	шепоче мама
сміється сонце	**плаче верба**	**шепоче листя**

- Як ти розумієш значення виділених сполучень слів?
- Доповни речення відповідним сполученням слів.

Якщо сонце яскраве, променисте, кажуть: … .
Якщо з гілля верби стікає дощ, кажуть: … .
Якщо листя шелестить, кажуть: … .

Допомога Слова вживають у ***прямому*** та ***переносному значенні***. У сполученні слів *плаче дитина* слово *плаче* вжито в *прямому значенні*. У сполученні слів *плаче верба* слово *плаче* вжито в *переносному значенні*.

49. Розгляньте таблицю.

Пряме значення	Переносне значення
шепоче бабуся	сніг, листя
чорна тканина	думка, робота
срібна ложка	роса, дорога
солодкі цукерки	сни, мрії
дерев'яний стіл	ручка, хода

- До слів, ужитих у прямому значенні, першої колонки, доберіть слова з другої колонки в переносному значенні за поданим зразком.

Зразок Чорна тканина — чорна думка.

50. Прочитай текст.

Росте на пагорбі кремезний дуб і шепоче листям. Час подзьобав його стару кору. Біля нього сумує золота берізка. Її шовкові коси ледь торкаються покрученого гілля дуба. Плаче над ними осінь. Її холодні обійми скували дерева. Скоро вдарить морозець *(За А. Давидовим)*.

- Випиши з перших трьох речень тексту три сполучення слів, ужиті в переносному значенні. Добери сполучення слів, у яких слова вжиті в прямому значенні. Запиши парами.

51. Випиши з трьох останніх речень вправи 50 сполучення слів, ужиті в переносному значенні. Добери до них сполучення слів, у яких ці слова вжиті в прямому значенні. Запиши парами.

Слова-антоніми

52. Розгляньте й обговоріть малюнок.

- ***Хто*** зображений на малюнку? ***Що*** зображено на малюнку?
- Доберіть і запишіть до назв намальованих предметів протилежні за значенням слова, які вказують на зріст, колір, якість і вік, за зразком.

Зразок Собака великий — цуцик малий.

Пари слів, що мають протилежні значення, називають ***антóнімами***.

Антонімами можуть бути слова тільки однієї частини мови. Вони завжди виступають парами. Наприклад: *солодкий — гіркий; радість — сум*.

53. Відшукай продовження прислів'їв на жовтих плашках. Запиши. Підкресли антоніми.

Маленька праця там мало роботи.
Згода дім будує, а незгода руйнує.
Де багато крику, краща за велике безділля.

54. Прочитай уривок з індійської народної казки.

В Індії біля шляхів є хатинки для подорожніх. Різні люди зупиняються тут ночувати: **бідні** і ____, **добрі** і ____, **веселі** і ____, **старі** і ____. Хатинки **радіють** і _____ разом зі своїми гостями.

- Добери до виділених слів антоніми. Упиши їх замість рисок.

— Якщо тобі важко дібрати антоніми, використовуй словник. Прочитай, як він називається.

55. Склади чотири речення про квартиру (дім), де ти мешкаєш, використовуючи антоніми. Запиши, охайно оформлюючи свою роботу.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю фотоколаж до свята «Дари осені».

56. Прочитайте початок розповіді.

Настала золота осінь і принесла щедрі дари. У класі ми влаштували свято «Дари осені». Мої однокласники й однокласниці вивчили загадки, вірші про овочі та фрукти. А я підготував ось такий фотоколаж.

Колáж — це склеювання окремих фотографій, вирізок з газет, афіш і малюнків на одну тему.

- Уявіть, що у вашому класі буде свято «День ласунів». Підготуйте колаж на відповідну тему. Поміркуйте, що в ньому може бути.

Слова-синоніми

57. Прочитай вірш.

Де Карпати — гори,
Де **лани** та **ниви**,
Там, де **бір** і **гай**
До самого моря,
Моя Вкраїно, розцвітай!

Н. Ковпак

- Прочитай виділені слова. Чи подібні вони за значенням? Вислов власну думку.

Слова, які мають близьке або однакове значення, але різне звучання, називають ***синóнімами***. Вони є словами однієї частини мови. Наприклад: *лан, нива, поле*.

58. Прочитай текст. Як називаємо виділені слова?

Ярині дуже хочеться пограти на комп'ютері. Але старша сестра Дарина **не відійде, не відлучиться** і на хвильку! Ярина **пильнує, спостерігає**, але марно!

— Читай, тобі лист! — раптом вигукнула сестра.

Ярина глянула на монітор, а там написано: «Ярині. SOS! Мене викрали інопланетяни! Шуршик».

Шуршик — **відомий, знаменитий** диригент шурхотіння в бабусиному саду! У яку ж халепу він потрапив? *(За Н. Гуменюк)*.

- Як звали сестер? Хто з них хотів пограти на комп'ютері? Що означає слово *SOS*? Якою мовою воно написане?
- Спиши речення із синонімами. Підкресли синоніми.

59. Розглянь малюнок.

- Здогадайся, хто врятував Шуршика та був радий зустрічі з ним.
- Склади й запиши чотири речення про пригоди Шуршика, використовуючи синоніми: *украли, поцупили, викрали; урятувала, визволила; обіймали, пригортали, обнімали.*

— Українська мова дуже багата на синоніми. Так, до слова *бити* є 45 синонімів! А до слова *говорити* — аж 108!

Якщо тобі важко дібрати синоніми, використовуй словник. Прочитай, як він називається.

60. Добери до слова *говорити* п'ять синонімів. Скористайся словником синонімів.

Синоніми, антоніми та багатозначні слова в текстах

61. Прочитайте одне одному уривок з вірша.

Красива осінь вишиває клени
Червоним, жовтим, срібним, золотим.
А листя просить: — Виший нас зеленим!
Ми ще побудем, ще не облетим.

Л. Костенко

- Випиши сполучення слів, ужиті в переносному значенні.

62. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Пряме значення	Переносне значення
сережки у вусі	
скляні двері	
залізні деталі	

- Заповни в зошиті другу колонку таблиці.

63. Прочитайте текст.

Зірочка роздивлялася знайоме морське дно. Навкруги сумно, журливо та невтішно… Корали стояли занехаяні й занедбані. **Маленька** зірочка зазирнула під **велику**

мушлю. Звідти виплив коник. Він розказав, що гуляв під дощем і застудився. Голка пошила йому чобіток. Але чобіток так сподобався півнику, що він улаштував справжню війну! І тут з'явилася корова! А далі… *(За Е. Заржицькою)*.

- Де відбуваються події, відображені в тексті? Що могло бути далі? Склади про це два речення. Запиши.
- Як називаємо підкреслені слова? Чому?
- Як називаємо виділені слова? Чому?
- Хто зображений на першому малюнку? На другому? Що їх об'єднує? Як називаємо слова, які звучать і пишуться однаково, а значення мають різне?

- Випиши з тексту антоніми, синоніми та багатозначні слова за зразком.

Зразок Морська зірка — небесна зірка.

— Підводний світ дивовижний! Там плавають риба-місяць, риба-меч, риба-папуга, риба–японська собака. Про них ти дізнаєшся з дитячої енциклопедії «Підводний світ» і мультфільмів. Якщо ти цікавишся цією темою і можеш знайти в інтернеті фільми чи мультфільми про підводний світ, порекомендуй їх своїм однокласникам та однокласницям.

64. Розглянь малюнок. Прочитай вірш, уставляючи слова відповідно до питань. Як ми їх називаємо?

(хто?) … у кошик збирає *(що?)* … —
Хай буде на зиму запас невеличкий.

Р. Скиба

- Спиши, охайно оформлюючи свою роботу. Поясни значення вписаних слів.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

Медунка

У вулику пахло медом. Тут народилася маленька бджілка Медунка. Великі сестрички годували й частували її. Літнього ранку Медунка вперше підійшла до льотка й вилетіла зі свого м..дового міста. Вона побачила синє небо й золоте сонце, зелене, оксамитове листя на д..ревах, зілля м'яти, квіти конюшини. Бджоли заклопотано гули над конюшиною. Медунка запам'ятала дорогу до вулика та поспішила працювати *(За О. Іваненко)*.

1 Зміст

1. Де відбуваються події?
2. Коли відбуваються події?
3. Хто є головним персонажем тексту? Назви його ім'я.

2 Випиши:

синоніми;
антоніми;
слова, ужиті в переносному значенні.

3 Склад

Випиши й поділи на склади для переносу слова з: ***ь, ьо, дж*** та апострофом.

4 Звуки

1. Зроби звукові моделі підкреслених слів.
2. Добери перевірні слова до слів, у яких пропущені ненаголошені [е],[и].
3. Запиши звуки виділених букв:[ ], [ ],[ ].

5 Я пишу

Склади два речення про бджілку Медунку. Запиши.

- Дай письмові відповіді на кожний пункт карти пам'яті за зразком.

Зразок

1. Зміст.

1. Події відбуваються у вулику.
2.
3.

2. Слово.

1. …

БУДОВА СЛОВА

Поняття про закінчення

65. Прочитайте слова. Покажіть одне одному частину слова, яка змінюється.

Ліс, ліс[у], ліс[ом], у ліс[ах].

Сніг, сніг[ом], сніг[у], сніг[и].

- Спиши слова, позначаючи частину, яка змінюється.

Частину слова, яка змінюється, називають ***закі́нченням***. Щоб визначити закінчення, треба змінити слово. Закінчення позначають так: ⎕. Наприклад: *мор[е], на мор[і], мор[ем], до мор[я]*.

За допомогою закінчень утворюються різні *форми* одного й того ж слова. Закінчення слугують для зв'язку слів у реченні.

66. Прочитай прислів'я, уставляючи пропущені закінчення. Поясни їхнє значення.

Одна книжк.. тисячі людей навчає. Книжк.. читають не очима, а розумом. Розум без книжк.. — що птах без крил. З книжк.. жити — з добром дружити.

— Прочитати прислів'я можна в багатьох збірках. Але виявляється, що прислів'я можна «намалювати»! Подивися, як це зробила художниця А. Стефурак.

- Вибери будь-яке прислів'я, «намалюй» його зміст.

Спілкуймося красно

Прислі́в'я — мудрі правила щоденного життя, поради, які застерігають або схвалюють, засуджують або повчають. Це прикраси нашого мовлення. Запам'ятовуй прислів'я, збагачуй своє мовлення перлинками народної мудрості.

- Спиши прислів'я, уставляючи пропущені закінчення.

67. Прочитай текст, уставляючи пропущені закінчення. Добери заголовок.

На **земл..** опускалися тихі сутінки. Ожинові кущі, що росли на **земл..** , були подібні до темних загадкових купин. Час від часу звідти долинав незрозумілий шурхіт. Над **земл..** повільно пропливав повний місяць. Від нього падало бліде сяйво *(За В. Рутківським)*.

Купина́ — горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом.

- Випиши речення з виділеними словами, уписуючи пропущені закінчення. Познач їх.

68. Прочитай слова.

1. Вікно, на вікні, біля вікна, під вікном.
2. Фарба, … , … .

- Доповни другий ряд словами за зразком першого. Спиши, позначаючи закінчення.

Споріднені слова́. Форми сло́ва

69. Розгляньте малюнки.

1. Гуска гусенята гусениця

2. Курка курчата куртка

- Прочитайте одне одному підписи під малюнками. Поміркуйте, які слова першого рядка можна об'єднати в одну «родину». Яке слово «зайве»? Які слова другого рядка можна об'єднати в одну «родину»? Яке слово «зайве»?

Кілька слів, які утворені від одного слова й об'єднані подібним значенням, називають ***слова́ми-«ро́дичами»***, або ***спорі́дненими слова́ми***. Наприклад: *море, морський, моряк*.

- Спиши споріднені слова, познач закінчення.

70. Розглянь таблицю.

Споріднені слова	Форми того ж слова
ліс	ліс
лісник	ліс у
лісовий	ліс ом
мають	
різне лексичне значення	***однакове*** лексичне значення
належать	
до ***різних*** частин мови	***тільки до однієї*** частини мови
до ***однієї*** частини мови	

- Продовж речення, користуючись таблицею.

Форми слова мають … . Вони належать … . Форми слова відрізняються тільки … .

71. Прочитайте слова.

Мороз, морозиво, морози, морозом, заморозив, на морозі, морозу, приморозив; **вода**, водяний, води, водою, підводний; **хліб**, хліба, хлібні, хлібороб, хлібом; **сад**, садити, сади, садівник, садом, саду, посадив.

- Порадьтеся, хто з вас запише форми слова, а хто — споріднені слова до виділеного слова за зразком.

Зразок

Мир, мирити, мирилка.

72. Продовж речення, користуючись таблицею вправи 70.

Споріднені слова мають … . Вони належать до … або … .

- Прочитай слова, випиши споріднені до виділеного слова.

Ліс, пролісок, лісом, ліси, лісник, лісовий.

Основа слова. Частини основи: корінь, префікс і суфікс

73. Прочитай вірш.

Тихо осінь ходить гаєм.
Ліс довкола аж горить.
Ясен листя осипає.
Дуб нахмурений стоїть.

Н. Приходько

- Добери споріднені слова до виділеного слова, познач закінчення.

Ліс, … , … .

- Прочитай споріднені слова до виділеного слова. Перевір, чи правильно позначено закінчення в цих словах. Прочитай частину слова без закінчення.

Частину слова без закінчення називають ***основою***. Основу позначаємо так: ⌊‾‾⌋.

Основа слова складається з таких частин: ***корінь, префікс*** і ***суфікс***.

74. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Будова слова

частини слова	позначення
основа	⌊‾‾⌋
корінь	⌒
префікс	⌐
суфікс	^

Наприклад:

про|ліс|к|и

● «Збери» слова й познач частини, користуючись таблицею.

префікс	**корінь**	**суфікс**	**закінчення**
при	мор	ськ	а
під	вод	н	ий

75. Прочитай текст.

Дівчинка й море були друзями. Вона бігла до моря, і морська хвиля цілувала її щоки.

— Ти дуже гарне й щедре, море! Ти даруєш себе людям. Вони ніжаться у твоїх водах, шукають морські скарби та вдихають морський запах. Люди стають щасливими *(За Дз. Матіяш)*.

● Випиши з тексту споріднені слова. Познач основу та закінчення за зразком.

Зразок Морські

76. Спиши третє і четверте речення з вправи 73. Добери до назв дерев по три споріднені слова. Познач закінчення та основу.

Спільнокореневі слова. Корінь слова

77. Прочитай вірш.

Сніговик для **сніговички**
Сплів із **снігу** рукавички.
Попросила сніговичка:
— Подаруй ще й черевички
Із бурульок крижаних,
Буду ковзати у них.

М. Пономаренко

● Прочитай виділені слова. Визнач у них спільну частину.

Спільну частину споріднених слів називаємо ***ко́ренем***. Корінь позначаємо так: ⌒.

Слова, які мають спільний корінь, називаємо ***спільнокорене́вими***. Наприклад: *лис, лисичка, лисонька*.

● Спиши виділені спільнокореневі слова. Познач корінь кожного слова за зразком.

Зразок Лисичка

- Опиши, якими ти уявляєш рукавички та черевички для сніговички.

78. Розглянь малюнки.

бабка (комаха) бабка (гриб) бабка (із сиру)

Допомога У всіх словах корінь ***баб***, але слова мають різні значення.

Корінь визначай так:

- добери кілька спільнокореневих слів;
- порівняй значення та написання;
- спільна частина в цих словах є коренем.

- Склади й запиши три речення зі словом *бабка* з різними значеннями.

Слова, у яких корені звучать однаково, але мають різне значення, називають ***різнокоренéвими*** словами. Наприклад: *буряк, буря, буріння* не споріднені, бо в них корені різні за значенням.

Буріння — створення шахтної свердловини.

79. Прочитай слова.

Лісовик, квітник, медівник.

- Добери до кожного слова два спільнокореневих. Познач корінь за зразком.

Зразок *Лісовик*

80. Продовж речення, визначивши, які це слова: спільнокореневі, різнокореневі, форми одного й того ж слова.

Будинок, будівля, будівельник — це … . Будинок, будильник — це … . Будинок, будинком, будинку — це … .

81. Продовж ряд спільнокореневих слів, використавши відповідну назву місяця. Познач корінь.

Квіти, квітник, … . Береза, березовий, … . Трава, травник, … .

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю розповідь за серією малюнків.

82. Розглянь малюнки та прочитай написане.

Який сумний у мене день народження без друзів і подруг!

З друзями й подругами завжди весело!

- Створи текст-розповідь за змістом малюнків. Добери заголовок із запропонованих: «День народження», «З друзями й подругами весело», «Сумний день народження».

83. Прочитайте виразно одне одному вірш.

З татком ми садівники,
Сад розводим **залюбки**.

Де тепленькі бережки,
Посадили ми грушки.

Де високий крутосхил,
Висадили купу слив.

Біля хати всім на втіху
Підростатимуть горіхи!

Л. Повх

- Випиши спільнокореневі (споріднені) слова. Познач корінь.
- Зроби звукову схему виділеного слова.

84. Розглянь малюнки.

- Запиши слова–на́зви предметів, які намальовані.
- Добери спільнокореневі слова–на́зви виробів з цих продуктів: *сирники, картопляники, сирий, медівник.* Яке слово «зайве»? Чому? Познач корінь у спільнокореневих словах.

85. Прочитай текст, уставляючи пропущену букву.

Гриби ховают..ся в долон..ках торішн..ого листя. Головне в гриба — грибниця. Зрізайте грибочки тіл..ки ножем. Бережіт.. грибницю! Тоді буде багато грибних місц.. *(З журналу)*.

Гриби́ця — нижня частина гриба, яка знаходиться в ґрунті.

- Спиши текст, уставляючи пропущену букву. Що ти знаєш про цю букву? Поділи слова з м'яким знаком на склади для переносу *(усно)*.
- Підкресли спільнокореневі слова, познач корінь у кожному слові.

86. Прочитай слова. Запиши за зразком. Познач корінь.

Зразок

(що?)	*(який?)*	*(що робити?)*
сад	садовий	садити

Гра, грайливий, гратися. Риба, рибний, рибалити.

Вимова та правопис слів з ненаголошеними [е], [и] у корені слова, що перевіряються наголосом

87. Розглянь малюнки.

В(и, е)шневе варення, в(и, е)шневий компот, сл(и, е)вове варення, сл(и, е)вовий компот.

- Прочитай на́зви продуктів з вишень і слив. Як вимовляємо ненаголошені звуки [е], [и] у корені слова? Яку букву потрібно писати в цих словах? Чому?

88. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

Л(е, и)гки́й д(е, и)мо́к, в(е, и)се́ле ж(е, и)ття́, б(е, и)ре́зовий л(е, и)сто́чок, ст(е, и)пова́ ст(е, и)жи́на.

- Спиши словосполучення, вибравши з дужок потрібні букви. Скористайся рубрикою «Допомога».

Допомога Вибери перевірні слова: *степ, степові; стежками, стежка; легенький, легко; дим, диміти; весело, веселитися; жити, животіти; березень, берег; листя, листки*.

Щоб знати, яку букву писати в ненаголошеному складі кореня (***е*** чи ***и***), треба змінити слово або дібрати до нього спорідне слово так, щоб ***ненаголошений*** голосний звук (**[е]** чи **[и]**) став ***наголошеним***. Наприклад: *риба́лка — ри́ба, шишка́р — ши́шка.*

89. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Л..генький вітер колише ж..та. Під вагою з..рна низько хилиться до з..млі повний колос. Ст..бло стоїть в..соке й рівне. Подекуди с..ніють волошки, ч..рвоніє мак. Радісно, в..село в полі! *(За В. Лісовською)*.

- Спиши текст, уставляючи пропущені букви. Добери перевірні слова, які допоможуть правильно написати слова з ненаголошеними голосними.

90. Прочитай слова, уставляючи пропущені букви. Спиши.

Св..стати, к..слота, т..мнота, в..рхівка, п..сати, гр..чаний, т..пленько, т..мніє.

- Підкресли букви, які позначають ненаголошені звуки [е], [и].

91. Прочитай словосполучення, уставляючи пропущені букви.

Кл..новий листок — листок з кле́на.
Гр..чаний мед — … .
В..шневий цвіт — … .

- Спиши словосполучення за зразком першого, змінюючи слова з пропущеною буквою так, щоб ненаголошений звук у корені слова став наголошеним.

92. Прочитай слова з двома ненаголошеними голосними, уставляючи букви, які їх позначають. Скористайся рубрикою «Допомога».

Д..р..в'я́ний, б..р..зняки́й, в..с..лі́ться, щ..б..чі́ть, з..л..ні́є.

- Спиши слова, уставляючи пропущені букви. Добери перевірні слова спочатку для першого, а потім для другого ненаголошеного звука. Запиши.

Допомога Бе́резень, бере́за; ве́село, весе́лість; ще́бет, щебе́че; де́рево, дере́ва; зе́лено, зеле́ний.

93. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Ми навідуємося до бабусі в карпатське с..ло двічі на рік: на з..мові канікули та літні. Яка там д..вовижа! Біля бабусиної хати ростуть в..сочезні смереки. Василь — мій брат — такий шв..дкий та вертлявий, наче отой гірський вітер!

Сусід Іван приніс багато гр..бів та ожину. Він знає всі гірські ст..жки, кринички, в..ликі й маленькі печери *(За С. Дерманським)*.

- Випиши з тексту слова з пропущеними буквами, добираючи перевірні. Запиши парами.

94. Прочитай слова, уставляючи пропущені букви.

Ст..пи, ш..рокий, в..рхівка, пл..че, т..мніє, т..пленько.

- До поданих слів добери перевірні слова, у яких ненаголошені [е], [и] стали б наголошеними. Запиши парами.

95. Розгляньте схему й обговоріть її зміст.

Щоб знати, яку букву писати (***е*** чи ***и***) у ненаголошеному складі, треба:

- дібрати перевірні слова за зразком **один–багато** або **багато–один**: *село́ — се́ла; сини́ — син*
- дібрати споріднені слова так, щоб ненаголошений звук став наголошеним: *димо́к — дим; грибо́к — гриб*

- Прочитай слова, уставляючи пропущені букви.

З..мля́, кр..ло́, гр..бни́ця, с..ла́ч, в..рблю́д, кор..до́р, д..ре́ктор.

- Яким правилом ти користувався (користувалася), добираючи перевірні слова до кожного слова? Чи вдалося тобі дібрати перевірні слова до підкреслених слів?

Правильне написання, яке відповідає певним правилам, називають ***орфогра́мою***. Наприклад: *«Написання великої букви», «Написання апострофа»* та ін.

Допомога Правопис багатьох слів з ненаголошеними ***е*** й ***и*** в корені слова не можна перевірити наголосом. Такі слова називають ***словнико́вими***. Їхнє правильне написання перевіряють за ***орфографічним словником***: *верблюд, коридор, директор.*

96. Прочитай слова першого рядка, уставляючи пропущені букви ***е*** чи ***и***. Перевір їхнє написання за словником.

1. М..да́ль, ч..ре́шня, в..дмі́дь, тр..во́га, ч..реви́ки.
2. Соковита, золота, бурий, чорні, нічна.

- Утвори словосполучення зі слів першого та другого рядків. Запиши.

97. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Петро вперше потрапив за куліси цирку. Він т..нявся у в..ликому кор..дорі перед ареною. Проходили с..лачі-акробати, конюхи в..ли своїх білих коней. Пройшли др..сировані в..дмеді. Біля Петра зуп..нився гусак-мат..матик. Цієї миті з'явився д..ректор цирку! *(За Ю. Чеповецьким)*.

- Спиши текст, уставляючи пропущені букви.
- Підкресли слова, написання яких треба перевірити за словником.

98. Прочитай слова, написання яких треба перевірити за словником. Запам'ятай їхній правопис. Склади з цими словами речення.

Президент, депутат, велосипед, апетит, ведмідь.

33 Префікс. Словотворча роль префіксів 33

99. Прочитайте слова першої колонки. Що в них спільне? Зверніть увагу на виділену частину. Перед якою частиною слова вона стоїть?

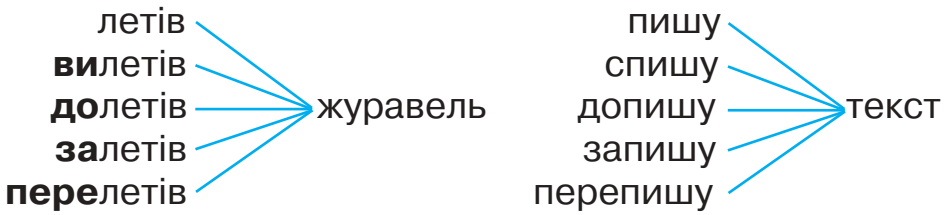

● Утвори й прочитай сполучення слів першої колонки.

Частину слова, що стоїть перед коренем, називають ***пре́фіксом***. Префікс позначаємо так: ⌐¯¯¬ .

За допомогою префікса утворюються нові слова: *ніс — принiс, везли — привезли*.

● Утвори й запиши словосполучення другої колонки. Визнач і познач префікси. Як вони змінюють зміст словосполучень? Склади й запиши речення з одним з них *(вибір власний)*.

100. Прочитай вірш.

Зажурились мама й татко —
Не засне лелеченятко.
Мама казку розказала,
Та дитяти не приспала.
Не **заплющуються** очі,
Бо дзьобастик їсти хоче!
— Зараз тато, — каже ненька, —
Жабку **принесе** маленьку...

Т. Чорновол

● Випиши підкреслені слова. Познач префікс. До виділених слів добери антоніми, познач префікси за зразком.

Зразок Розказала

101. Прочитай словосполучення, уставляючи потрібні префікси.

..бирати гриби, .. йти в хату, ..казати казку, ..бігти з класу, ..читати в книжці, ..садити яблуньку, ..лити квіти, ..писати лист, ..просити в гості.

● Спиши словосполучення. Устав і познач у них відповідні префікси. Добери антоніми до підкреслених словосполучень. Підкресли прийменники.

102. Прочитай слова.

Заніс, прилетіли, закопав, відплив.

● Добери до кожного слова антонім. Запиши в стовпчик.

Правопис префіксів *роз-, без-*. Перенос слів із префіксами

103. Прочитай вірш.

На вільній волі, на узліссі,
Підвівши вгору буйний чуб,
На всі кінці гіллям **розрісся**
Розложистий, вітластий дуб.

Н. Забіла

- Спиши виділені слова. Познач префікси.
- Спиши з вірша слово, які відповідає схемі: [• – | = ◌́ | =: •]. Поділи на склади для переносу.

104. Прочитай групи слів без виділеного префікса.

1. ***роз-:*** малювала, писала, чистила, казав.
2. ***без-:*** хмарний, сердечна, відповідальний, вітряний.

- Запиши утворені слова, познач префікс.

У префіксах ***роз-***, ***без-*** завжди пишемо букву ***з***. Наприклад: ***роз****била,* ***без****водний*.

Допомога Орфограма: *«Правопис префіксів **роз-, без-**».*

105. Прочитай текст.

Люблю пізно восени блукати бе..листим лісом. Густий туман ро..фарбував усе в сірі кольори. Ро..миті кущі й дерева. Я сам ро..чиняюся в бе..межному лісі. У таку пору дерева бе..шумно плачуть. На кожну гілочку туман бе..звучно ро..вішує намисто — чіпляє крапельки води. Вітер ро..гойдує ро..плетені віти, і чуєш: кап-кап-кап... Шурхотить опале листя під ногами, стежка ро..мотує свій клубок *(За С. Мацюцьким)*.

- Спиши перші чотири речення, уставляючи пропущену букву. Познач префікси. Підкресли орфограму «Правопис префіксів ***роз-, без-***».
- Випиши підкреслені слова, уставляючи пропущену букву. Познач префікси, поділи на склади для переносу.

Допомога При переносі слів із префіксами ***роз-***, ***без-*** не можна відривати букву ***з*** від префікса, а також залишати з ним одну букву від кореня: ***без****-вусий,* ***роз****-лити*.

106. Прочитай слова.

Коштовний, помилковий, казати, горнути, писати, ламав.

- Від поданих слів утвори нові слова з префіксами ***роз-***, ***без-***. Познач префікси, поділи слова на склади для переносу.

Написання префіксів *з-, с-*

107. Прочитайте слова. Порівняйте префікси в словах лівого й правого стовпчиків. Зверніть увагу на виділені букви.

с**к**азати	з**в**арити
с**п**итати	з**м**ішати
с**т**улити	з**ц**ілити
с**ф**отографувати	з**ч**есати
с**х**овати	з**ш**ити

- Спиши слова лівого стовпчика й познач префікси. Підкресли виділену букву. Який звук вона позначає?

Префікс ***с-*** пишемо перед буквами, що позначають глухі приголосні: ***к, п, т, ф, х***. Допоможе їх запам'ятати вислів «Кафе "Птах"». Перед усіма іншими приголосними пишемо префікс ***з-***.

108. Прочитай слова, добираючи потрібні префікси ***з-, с-***.

(З, с)ламати, (з, с)клеїти, (з, с)ховати, (з, с)мішати, (з, с)чистити, (з, с)пекти, (з, с)фотографувати, (з, с)веселити, (з, с)плести.

- Запиши утворені слова з префіксом ***з-***.
- Запиши утворені слова з префіксом ***с-***.

109. Прочитайте текст.

Їхній сад

Навесні діти на пустирі садили дерева.

Гриць відмовився. Схопив м'яч і спробував сам грати у футбол. Але хто ж грає сам із собою? Мабуть, треба було

йому сходити з хлопцями. Закінчили б роботу, а потім розбіглися футбольним полем! От якби **погукали** його, то він **безвідмовно** пішов би. І **засумував** Гриць… А потім **скочив** і **побіг** до дітей.

Але ніхто не **сказав** йому й слова. Ніби Гриця тут і зовсім не було… *(За М. Слабошпицьким)*.

Я і текст

Що робили діти на пустирі? Як поводився Гриць? Як ти оцінюєш поведінку хлопчика? Що б зробив (зробила) ти в такій ситуації? Чи зрозумів Гриць свою помилку? Чому всі діти мовчали? Що мав би зробити хлопчик? Прочитай останнє речення. Що означають три крапки? Яким може бути продовження розповіді? На що вказує заголовок тексту? Вислов власну думку.

- Випиши підкреслені слова, познач префікс. Поясни правопис префіксів ***роз-, без-, з-, с-***. Підкресли орфограму «Написання апострофа».

110. Розбери за будовою слово *перерозподілила*.

111. Випиши виділені слова з вправи 109. Познач префікс.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ тексту розповідного змісту за малюнками.

112. Прочитайте рубрику «Допомога».

Допомога

Пере́каз — це відтворення прослуханого або прочитаного тексту власними словами.

Поради

1. Уважно слухай учителя (учительку) під час читання тексту.
2. З'ясуй значення незрозумілих слів у тексті.
3. Запам'ятай основних персонажів розповіді.
4. Поділи текст на структурні частини: зачин, основна частина, кінцівка.
5. Напиши переказ у чернетці.
6. Перевір написаний переказ, виправ помилки (якщо вони є), запиши в зошиті.

113. Розгляньте малюнки. Зіставте зміст малюнків з текстом вправи 109.

- Прочитайте одне одному текст вправи 109, усно перекажіть.
- Запиши переказ тексту, користуючись малюнками.

Префікси, співзвучні з прийменниками

114. Розгляньте таблицю. Зверніть увагу на правопис префіксів і прийменників.

Префікси *від-, за-, з-, до-, під-*	**Прийменники** *від, за, з, до, під*
відплив	**від** берега
забіг	**за** дерево
зробив	**з** паперу
доїхав	**до** міста
підрізав	**під** корінь

- Поставте одне одному запитання про правопис прийменників з наступним словом.

Пре́фікс — це частина слова: ***від****різав*, ***до****брів*.

Прийме́нники — це окремі слова. Їх пишуть окремо від інших слів: ***від*** *школи*, ***до*** *школи*.

- Спиши два слова з префіксом і співзвучним прийменником *(вибір власний)*. Познач префікс.

115. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

(Без)радісний день — день (без)радості; (без)людний острів — острів (без)людей; (до)будований будинок — прийти (до)будинку; (на)малюю сонце — (на)малюнок сонця; (з)робити завдання — прийти (з)роботи; (зі)грійте цуцика — (зі)схилу гори.

- Спиши словосполучення, розкриваючи дужки. Познач префікси.

Допомога Між прийменником і наступним словом можна вставити інше слово: *до школи — до нашої школи*.

116. Прочитайте одне одному вірш, розкриваючи дужки.

(Під)березу їжачок
(На)носив сінця стіжок.
От (про)кинувся грибок.
А на нім лежить стіжок.
— Ой їжаче, їжачок,
(За)бери кудись стіжок!..
Не (по)слухався їжак:
— (Про)живеш ти, грибе, й так!
І (роз)сердився грибок,
Вперся в землю — і стіжок
(Роз)летівся, наче пух.
Їжаку **(за)било дух**.

М. Стельмах

- Спиши перший стовпчик вірша, розкриваючи дужки. Познач префікси.
- Спиши другий стовпчик вірша, розкриваючи дужки. Познач префікси.
- Поясни, як ти розумієш виділений вислів.

Допомога

- У слові *зігрійте* вжито префікс ***зі-***. Префікс ***зі-*** уживають для полегшеної вимови при збігові кількох приголосних звуків: *зіставити, зібрати.*
- Прийменники ***із, зі*** вживають перед сполученням приголосних: *товари **зі** знижкою, прийшов **зі** школи, кадр **із** фільму*.

117. Склади два речення з виділеним висловом вправи 116.

Суфікс. Роль суфіксів

118. Прочитай спільнокореневі слова.

Вод|а|, вод|ичк|а|, під|вод|н|ий|

- Назви́ позначені частини слова (закінчення, основа, корінь, префікс). Де стоїть не позначена виділена частина основи?

Частину основи, що стоїть після кореня, називають ***су́фіксом***. Він слугує для утворення нових слів. Суфікс позначають так: ⌒ .

119. Прочитай закличку.

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
У новенькім горщику.

Поставлю на дубочку.
Дубочок схитнувся,
А дощик минувся…

- Випиши підкреслені слова, познач суфікс.

Допомога *Дощик|и|, борщик|и|, дубочк|и|.*
У словах із закінченням суфікс стоїть між коренем і закінченням. Наприклад: *квіт|очк|а|, вод|ичк|и|.*

120. Прочитай суфікси та слова в рядках.

1. ***-очк-, -оньк-, -ичк-***.
Квітка, сестра, вода, тітка, білка.

2. ***-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -усіньк- (-юсіньк-).***
Низький, тихий, малий, здоровий, молодий.

- Утвори від поданих груп слів усі можливі нові (зменшено-пестливі) слова за допомогою запропонованих суфіксів. Запиши й познач суфікси.

121. Прочитай суфікси та слова в рядках.

1. ***-к-, -ок-, -ик-, -ечк-***.
Брат, міст, хмара, риба, качка.

2. ***-еньк-, -есеньк-, -ісіньк-, -усіньк- (-юсіньк-).***
Білий, синій, круглий, темна.

- Утвори від поданих груп слів усі можливі нові (зменшено-пестливі) слова за допомогою запропонованих суфіксів. Запиши й познач суфікси.

Творення слів з найуживанішими суфіксами

122. Прочитай загадку.

В слові знаєш, де я є?
Після кореня.
А призначення моє —
Словотворення.

Я творю нові слова
або форми слова,
щоб красива і жива
розквітала мова… Хто я?

Д. Білоус

- Доповни речення словом-відгадкою.

_____ — це частина слова, що стоїть після кореня.

- Які слова загадки допомогли тобі знайти відгадку?
- Спиши другий стовпчик загадки. У підкреслених словах познач частини.

123. Прочитайте слова.

Вода — **водичка**, підводний; пень — пеньок, опеньок; сад — садок, посадка; море — **морський**, **приморські**; небо — неба, небом.

- Визнач суфікси.

Допомога Щоб визначити ***суфікс***, треба:
- дібрати ***споріднені*** слова;
- визначити ***основу*** й ***корінь***;
- позначити частину слова між коренем і закінченням — ***суфікс***.

- Слова якої групи не є спорідненими? Підкресли їх.
- Добери й запиши слова до схем.

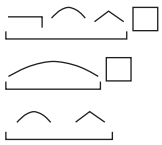

- Зроби розбір виділених слів за будовою.

Допомога 1. Зміни слово за питаннями, визнач ***закінчення***.
2. Назви́ ***основу*** слова.
3. Добери до нього споріднені слова, визнач ***корінь***.
4. Визнач і назви́ ***префікс*** (якщо є).
5. Визнач і назви́ ***суфікс*** (якщо є).

124. Прочитай прислів'я.

Засвітить сонечко й у наше віконечко. Дощик **вимочить**, сонечко **висушить**, а вітри чуба **розчешуть**. Кожний дубок хвалить свій чубок. Синичка пищить — зиму віщить. Де сріблиє вербиця, там здорова водиця.

- Випиши підкреслені слова, крім останнього речення, познач суфікс.

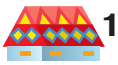

125. Випиши виділені слова з вправи 124, познач префікси. Поясни орфограму в слові *розчешуть.*

- Утвори від підкреслених слів останнього прислів'я нові слова із суфіксом ***-ичк-***. Познач суфікс.
- «Намалюй» зміст одного з прислів'їв *(вибір власний)*.

Спостереження за збігом двох однакових приголосних на межі суфікса та кореня

126. Розгляньте таблицю. Зверніть увагу на правопис утворених слів.

іменник	суфікс	прикметник
осінь	***-н-***	осі**нн**ій
рослина	***-н-***	рослі**нн**ий
година	***-н-***	годи**нн**ик

- Поясніть правопис прикметників, які утворилися за допомогою суфікса ***-н-***.

127. Прочитай слова.

День, туман, вагон, сон.

Утворіть від поданих іменників прикметники за допомогою суфікса ***-н-*** за зразком вправи 126. Запишіть, позначте частини слова. Поясніть подвоєння букв ***нн***.

Допомога Якщо корінь закінчується приголосним **[н]**, то в словах із суфіксом ***-н-*** виникає збіг двох приголосних, що на письмі передають подвоєнням букв ***нн***.

Наприклад: *вітамі**н*** *и* + ***н*** = *вітамі**н*** ***н*** *ий*.

128. Прочитай вірш, уставляючи пропущену букву.

Туман стелився над сон..им містом:
Туман..і вулиці, і сквери, й ліхтарі.
Осін..ій вітер жовтим листом
Вальсує танці холодної пори.

Н. Грець

- Випиши підкреслені слова, уставляючи пропущену букву, поясни правопис. Познач будову цих слів.

129. Випиши слова, у яких пропущена буква. Устав пропущену букву, познач частини слова. Поясни правопис.

Вина — безвин..ий, день — ден..ий, причина — причин..ий, закон — закон..ий, кінь — кін..ий, ранок — ран..ій, вікно — вікон..а.

Узагальнення вивченого про будову слова

130. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Я знаю, що	Я вмію навести приклади
Закінчення — це … .	мор<u>е</u>
Основа — це … .	
Корінь — це … .	
Префікс — це … .	
Суфікс — це … .	

- Доповни речення, наведи приклади та познач потрібну частину слова. Під час формулювання яких висновків у тебе виникли труднощі? Повтори ці правила.

131. Випиши букви, перед якими пишемо префікс ***с-***: *к, р, п, т, з, д, ф, л, х.*

132. Прочитай слова.

Лісочок, посадила, рибка.

- Добери слово до схеми: 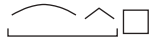 .

133. Прочитай слова, уставляючи пропущені букви. Спиши.

Бе..листий, ..фотографувати, ..шити, ро..чистити, ро..писати, ..писати, ..берегти.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

Перші морози вщипнули хвости й носи звірів. Заєць змінив свою стареньку сіру шубку на нову. Мишка зробила з насіння халву та сховала в нірку. Їжак розгорнув книжку, у якій зберігалися листки м'яти та квіточка ромашки. І тільки ведмедик не знав, чим зайнятися. Ходив і тер очі лапами. Чому? *(За К. Кулик)*.

1 Зміст
1. Де відбуваються події?
2. До якої пори року готуються звірі?
3. Назви персонажів тексту.

2 Закінчення, основа
Випиши два слова до схеми: ____□.

3 Префікси
1. Випиши два слова з префіксами ***з-***, ***с-***.
2. Випиши слово з префіксом ***роз-***.

4 Суфікси
Випиши слова із суфіксами ***-еньк-***, ***-очк-***, ***-ик-***, ***-к-***.

5 Я пишу
Дай відповідь на запитання тексту.

- Дай письмові відповіді на кожний пункт карти пам'яті за зразком.

Зразок

1. Зміст.
1. Події відбуваються в … .
2. Звірята готуються до … .

ЧАСТИНИ МОВИ

Повторення знань про різні частини мови

134. Прочитайте текст.

Ведмедик притулився спиною до печі. Йому було тепло-тепло й не хотілося навіть рухатися. За вікном свистів холодний вітер. Шуміли дерева.

Ведмедик сидів із заплющеними очима й думав про тепле сонце. Уявив, як вони з їжачком сидять уночі під зірками біля річки, заварюють чай, слухають, як плюскається риба у воді. Дві зірки падають просто на траву. Вони великі й теплі.

Ведмедикові захотілося лежати на м'якій траві й дивитися в небо *(За С. Козловим)*.

Я і текст

Чи сподобався тобі текст? Де й коли відбуваються події? Хто головний герой розповіді? Хто його друг? Про яку пору року мріє головний герой? Що він уявляє? Чи можна стверджувати, що ведмедик та їжачок — справжні друзі? Вислов власну думку.

- Розглянь малюнок. Чи відображає він зміст тексту?

135. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

	Я знаю, умію, можу
1	Виписати два іменники, які відповідають на питання ***хто?***
2	Виписати два іменники, які відповідають на питання ***що?***
3	Виписати два прикметники, які відповідають на питання ***який? яке?***
4	Виписати два дієслова, які відповідають на питання ***що робив? що робили?***
5	Виписати числівник, який відповідає на питання ***скільки?***
6	Виписати прикметники, протилежні за значенням до слів *малі, холодні*.
7	Виписати дієслова, протилежні за значенням до слів *сидять, падають*.
8	Списати речення, у якому є прийменник ***на***.
9	Списати речення, у якому є два слова: дієслово й іменник, які вказують, що предметів ***багато***.

- Виконайте завдання. Зробіть взаємоперевірку.

136. Прочитай прислів'я.

Маленька праця краща за велике безділля. Дружба та братство — найбільше багатство. Справжнього друга за гроші не купиш.

- Які з них відображають стосунки ведмедика та їжачка *(вправа 134)*?
- Спиши прислів'я, у якому є прикметники, протилежні за значенням.

137. Спиши прислів'я про дружбу з вправи 136. Підкресли іменники, які відповідають на питання ***що?***

Спілкуймося красно

- Дружба — велика сила *(Нар. тв.)*.
- Друга шукай, а знайдеш — тримай *(Нар. тв.)*.
- Людина з друзями — степ із квітами, а людина без друзів — жменя попелу *(Нар. тв.)*.
- Дерево міцне корінням, а людина — друзями *(Нар. тв.)*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю письмове висловлення (розповідь) на основі вражень від прочитаного тексту.

138. Прочитай текст.

Незабаром Новий рік, а в мене немає ялинки. У Тараса на балконі є, у Наталки теж є. Тато сьогодні сказав, що **можна обійтися без ялинки. Навіщо дерево нищити?**

Під вечір тато повернувся з пухнастими й духмяними ялинковими гілками. Ми з мамою почали їх прикрашати.

Закінчився Новий рік. Наталчина ялинка валялася біля під'їзду. Тарасова — біля смітника. На них було боляче дивитися! А наші гілочки ще довго тішили своєю красою.

— Ось бачиш, Марино, ми врятували одну ялинку! — радіє мама.

Я теж радію, адже **моя ялинка залишилася в лісі** *(За Г. Лебєдєвою, перекл. С. Тарнавської)*.

Я і текст

Чи сподобалася тобі розповідь Марини? Про кого йдеться в тексті? До якої події готувалася сім'я? Чого хотіла Марина? Що їй сказав тато? Що він приніс додому? Якими були гілочки ялинки? Що сталося з ялинками Наталки й Тараса після Нового року?

139. Розглянь малюнки.

- Чий дім прикрашали гілочки ялинки, а чиї оселі — ялинки? Які почуття в тебе викликають викинуті на смітник ялинки? Кому належать слова: «Моя ялинка залишилася в лісі»?

- Склади зв'язну розповідь про враження від прочитаного тексту. Вислов власні думки щодо використання ялинок на Новорічні та Різдвяні свята.

Моя ялинка …

… прикрасить нашу кімнату. … залишиться в лісі.

ІМЕННИК

Іменник як частина мови

140. Розгляньте малюнки.

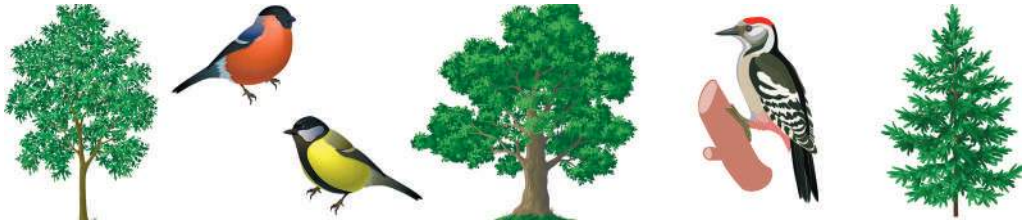

- Згрупуй слова–на́зви намальованих предметів у дві групи: істоти й неістоти. До якої частини мови вони належать? На яке питання відповідають іменники кожної групи?
- Порівняй свій висновок із правилом.

Іме́нник — це самостійна частина мови, яка називає предмет. Іменники, що є назвами істот (людей та тварин) відповідають на питання ***хто?*** Іменники, що є назвами неістот, відповідають на питання ***що?*** Наприклад: *(хто?)* бабуся; *(що?)* прапор.

141. Прочитай вірш.

Спить під листям їжачок,
Під камінчиком — жучок,
Дідусь — під кожухом,
Зайчик вкрився вухом.

Вже зима в дорозі
На скрипучім возі.

О. Богемський

- Спиши, безвідривно поєднуючи елементи букв і букви між собою в словах останнього речення.

- Випиши іменники, що є назвами істот.
- Випиши іменники, що є назвами неістот.

— Іменник — це частина мови, до якої належить найбільша кількість слів у нашій мові. Так, у «Словнику української мови» є 135 тисяч слів, половина з яких — іменники!

142. Прочитайте текст.

Швидко листя дуба пожовкло, узялося памороззю. А як пригріло сонце, повіяв вітерець, окремі листочки почали опадати. Дзинь-дзінь-дзелень! Немовби золоті дзвоники виграють, ударяючись об заніміле гілля. Пташок у його гіллі поменшало. Подалися в теплі краї вивільги, зозулі, сла́вки та горлиці. Ще раніше поблизу озерця зібралося кільканадцять лелек. Обирали перед вильотом вожака *(За А. Давидовим)*.

- Про ***що*** розповідається в тексті? Про ***кого*** йдеться в тексті? Поділіть текст на дві частини: у першій використовуйте речення, у яких розповідається про дуб; у другій — речення, у яких ідеться про пташок.
- Спиши першу частину тексту.

143. Розглянь малюнок.

- Запиши іменники, що є назвами істот.
- Запиши іменники, що є назвами неістот.
- Склади й запиши три речення про Правила дорожнього руху.

Поняття предметності

144. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Який?	*Що робити?*	*Що?*
сумний добрий радісний	сумувати добріти радіти	сум доброта радість

- До яких частин мови належать слова першої та другої колонок? Від яких частин мови утворилися іменники третьої колонки?

145. Прочитайте загадки.

Хто на гілочці **зеленій**
Усміхається до мене?
Червоненьке, **соковите,**
Теплим сонечком зігріте.

Весною народилося,
Влітку зеленілося,
Восени пожовтіло
І за вітром полетіло.

- Утвори іменники від виділених прикметників у першій загадці. Запиши парами. Зроби звуко-буквений аналіз слова-відгадки.
- Утвори іменники від підкреслених дієслів другої загадки. Запиши парами. Поясни інше значення слова-відгадки.

146. Прочитай текст.

У квітковій чашечці лотоса жив світлячок. Лотос ріс на озері, у кришталевій поверхні якого віддзеркалювалися величезні листки. Світлячок чорної ночі сяяв діамантовою зіркою, і здавалося, що лотос убрався в коштовну корону. Люди приходили помилуватися казковою красою чарівного озера *(За Б. Фереро)*.

- Утвори іменники від підкреслених прикметників. Запиши парами. Які з утворених іменників указують на предмети, що можна пізнати за допомогою органів чуття?

Допомога Іменники можуть утворюватися від прикметників і дієслів, називати опредмечені якості та дії. Такі іменники відповідають на питання ***що?*** Наприклад: *(що робити?)* світати — *(що?)* світанок; *(який?)* щедрий — *(що?)* щедрість.

Іменники, що називають предмети та явища, які можна пізнати за допомогою органів чуття людини, — це ***конкре́тні*** іменники. Наприклад: *ручка, нога*.

Іменники, які не мають конкретного значення (явища, почуття, властивості й ознаки), називають ***абстра́ктними***. Наприклад: *страх, велич, гнів*.

- Визнач абстрактні іменники.

147. Прочитай дієслова.

Діяти, вітати, сумувати, читати, малювати.

- Утвори іменники від дієслів.

Іменники — власні та загальні. Велика буква у власних назвах

148. Розгляньте ілюстрації. Прочитайте одне одному підписи до них.

Леся Українка

Михайло Вербицький

Леонід Каденюк

● Доповни подані речення.

Відома українська поетеса — _____ . Музику до Державного Гімну України створив _____ . Перший космонавт незалежної України — _____ .

Зага́льні име́нники — це на́зви багатьох предметів. Наприклад: *композитор, поет, астронавт*. Загальні іменники пишемо з маленької букви.

Вла́сні име́нники — прізвища, імена, імена по батькові людей, клички тварин, на́зви країн, міст, сіл, вулиць, майданів, річок, морів і гір — пишемо з великої букви. Наприклад: *Тарас Григорович Шевченко, Дністер, Дніпро, Карпати, Чорне море*.

149. Розкодуй слова.

Ім'я та прізвище мого друга — _____ .

А моєї подружки — _____ .

● Запиши розкодовані слова, поясни правопис загальних і власних іменників.

150. Прочитай текст.

Подруги Дарина, Яся і Тая грали в незнайомі слова. Вигравала та, чиє слово не вгадали. До дівчат підійшов Микита. Він був справжнім конкурентом!

— Як називається трава, що виросла на місці скошеної? — гордо запитав він.

Усі мовчали.

— Трава о-та-ва! — з гордістю вимовив Микита.

— Оттава — це столиця Канади! — додала Дарина. — У Канаді мешкає багато українців. От вони й назвали місто своїм рідним словом *(За Т. Стус)*.

- Прочитай власні іменники. Зверни увагу на правопис на́зви скошеної трави та столиці держави Канада.
- Доповни речення власними іменниками з тексту.

Подруги … , … і … грали в незнайомі слова. Підійшов … . Столиця … — … .

- Прочитайте текст в особах.

151. Запиши ім'я та по батькові батька Дарини.

Дідуся Дарини звали *Денис Петрович*. Виросте Дарина, і будуть до неї звертатися *Дарино Іванівно*.

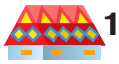

152. Запиши назву міста чи села, де ти мешкаєш; назву річки, яку ти знаєш; назву країни, яка тобі відома.

Велика буква в кличках тварин

153. Прочитай вірш.

Кіт Мартин і слон Мирон
Вдвох зробили телефон.
Цілу ніч і цілий день
Чути в хаті: дзінь-дзелень.
Дзвонить лев, ведмідь,
куниця,
Заєць, вовк, їжак, лисиця.
Дуже раді кіт і слон,
Що зробили телефон.

А. Камінчук

- Хто зробив телефон? Прочитай спочатку на́зви господарів телефона, а потім — їхні клички. Зверни увагу, з якої букви пишемо ці слова.
- Спиши речення зі словами-кличками тварин.

Допомога Запам'ятай ці телефонні номери:

101 — пожежна служба;
102 — поліція;
103 — медична допомога;
109 — довідкова служба.

- Дай відповідь на запитання реченням з тексту.

Хто дзвонив господарям телефона?

Спілкуймося красно

Якщо ти комусь телефонуєш, то привітайся і назви́ своє ім'я. Говори виразно й коротко. Прощаючись, подякуй за розмову. Користуючись мобільним телефоном у транспорті чи інших громадських місцях, говори тихо й коротко.

154. Прочитайте текст рубрики «Спілкуймося красно». Розкажіть, чи дотримуєтеся ви правил розмови. Спишіть текст рубрики.

155. Розгляньте малюнки. Розкодуйте імена дітей та клички тварин.

- Відшукай, де чий домашній улюбленець, склади про них речення, указавши назву тварини та її кличку. Запиши.

156. Прочитайте текст, уставляючи розкодовані слова. Перекажіть.

Під трухлявим гіллям живе ▲уж ★нисько. І не лише він. Праворуч мешкає ■абка ★дарочка. Вона чудова господиня! Ліворуч — ★ишка ●вредіка. Вона вміє вишивати хрестиком і гладдю. За хаткою ●вредіки — нірка ♥робачка ◆узі. Він дуже романтичний! Їхнім сусідом був ще й колорадський ■ук ●■ек. Він любить ласувати сирою картоплею або чипсами *(За С. Дерманським)*.

- З якої букви пишемо на́зви тварин, а з якої — їхні клички?

- Розглянь малюнок. Опиши кожного мешканця. Чим вони займаються?
- Поділи текст на дві частини: у першій використовуй речення, у яких розповідається, хто де живе, а в другій — якими вони зображені. Запиши першу частину.

157. Розглянь малюнки. Розкодуй на́звиння та клички тварин. Запиши.

авпа
іку

уцик
обік

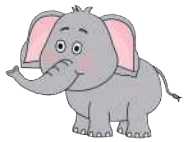

лоник
нріко

Велика буква в назвах гір, річок, морів, міст і сіл

158. Розкодуйте слова. Прочитайте одне одному виразно вірш.

Про Україну

Я тримаю у руці
Кольорові олівці.
Хочу я намалювати
гори і .

Степ і пагорби Дніпрові,
І озера, і діброви,
І веселку, і калину,
море і —
Все це наша Україна,
Наш чудовий рідний край!

Н. Зарічна

- Випишіть на́звиння гір, річок і моря, які хоче намалювати дівчинка.

159. Розкодуй слова. Прочитай текст.

Хто не знає яскравої квітки кульбаби? Вона — наче сонечко. У Сполучених Штатах Америки в першу суботу травня відзначають День кульбаби. Люди прикрашають свої оселі квітами й готують страви з кульбаби. В [illegible] кульбаби продають у магазинах квітів, їх вирощують на плантаціях. У [illegible] розводять кульбабу з великими листками, з яких роблять салати. А в [illegible] з коріння рослини готують каву *(За Т. Колодницькою)*.

- У якій країні відзначають День кульбаби? Де ці квіти продають у магазинах? У якій країні з кореня кульбаби готують каву? Де роблять салат з листків кульбаби? Відповіді запиши. Підкресли власні на́зви.

160. Прочитайте текст.

Чи знаєте ви, що в багатьох країнах є пам'ятники «доброти»? Доброта, любов, повага — це основні почуття, які мають бути в людських стосунках. Символом доброти є квіточка кульбаби. Пам'ятники кульбабі є в таких містах: Миколаїв (), Юрмала (),Таллінн (), Валь-д'Ізер (), Женева (), Гуанчжоу (), Рач ().

- Спиши речення, у яких указані міста, де є пам'ятники «доброти». Замість прапорів напиши назву держави. Скористайся допомогою Медіагіда.

— Це прапори згаданих країн: — України, — Латвії, — Естонії, — Франції, — Швейцарії, — Китаю, — Австрії.

161. Розглянь пам'ятник «доброти» у Миколаєві. Опиши його, указавши, з чого зроблений пам'ятник (з металу); що тобі нагадує форма пам'ятника; що використано замість парашутиків кульбаби; що означає жест відкритої руки; які квіти цвітуть навколо пам'ятника.

- Якщо ти зможеш, то знайди в інтернеті додаткові відомості про пам'ятники «доброти» і розкажи своїм однокласникам та однокласницям.

Рід іменників: чоловічий, жіночий та середній

162. Розгляньте й обговоріть малюнок.

- Дай відповіді на запитання *(усно)*.

Яка пора року зображена на малюнку? Кого ти бачиш? Хто один, а кого багато?

- Запиши слова–на́зви намальованих предметів у три стовпчики.

Він *Вона* *Воно*

Іменники бувають ***чолові́чого (ч. р.), жіно́чого (ж. р.)*** і ***сере́днього роду (с. р.)***.

Іменники, до яких можна додати слова *він*, *мій,* — це іменники ***чоловічого роду***. Наприклад: *дідусь, брат, дощ*.

Іменники, до яких можна додати слова *вона*, *моя*, — це іменники ***жіночого роду***. Наприклад: *матуся, сестра, ластівка*.

Іменники, до яких можна додати слова *воно*, *моє*, — це іменники ***середнього роду***. Наприклад: *море, цуценя, серце*.

163. Прочитай слова.

Книжка, бабуся, олень, антена, школяр, серце, небо, ялина, ясен, колектив, курчатко, море, **хвилина**.

- Спиши іменники, розподіливши їх за родами. Склади речення з виділеним словом.

164. Прочитай розповідь Медіагіда.

— Сьогодні ми відвідаємо Національний музей українського народного декоративного мистецтва. Він знаходиться в столиці України — Києві. У музеї представлено багато видів народного мистецтва: ткацтво, килимарство, вишивка, різьблення, писанкарство, народний живопис, іконопис. Гордість і прикраса музею — старовинні зразки українського національного костюма.

- Дай письмові відповіді на запитання.

Що ми відвідаємо сьогодні? Де знаходиться музей?

- Підкресли власні іменники. Поясни правопис.

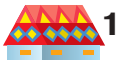

165. Випиши з вправи 164 речення з підкресленими іменниками, указуючи в дужках рід.

166. Прочитайте одне одному виразно вірш.

Мову рідну, **слово** рідне
Має, дітки, кожний в світі.
З деревом говорить **вітер**,
З квіткою говорить **квітка**.
З пташкою щебече **пташка**,
Тиха **річечка** — з озерцем.
Мову знати цю неважко,
Коли хоче того **серце**.

В. Каменчук

- Випиши виділені іменники, познач у дужках рід.

167. Прочитай текст.

Сьогодні особливий день (ч. р.)! Мама (...) і тато таємничо переглядаються між собою та ховають щось за спинами. Приїхали дідусь і бабуся, і вже пахне кутя. А до неї — мед, узвар, мак, родзинки й горішки! По хаті гуля-

ють пузаті пиріжки — так пахне! Марко, Петро й Олена знали, що сьогодні Різдво. Вони прибрали й поскладали свої речі та тихенько пішли до найбільшої кімнати. А там… *(За Ю. Смаль)*.

Я і текст

До якого свята готувалася родина Марка, Петра й Олени? Що тато та мама ховали за спинами? Чому вони таємничо переглядалися? Що готує бабуся? Що зробили діти? Якими, на твою думку, вони були? Чи святкують у твоїй родині Новий рік і Різдво? Як саме? Чи знаєш ти, як називають різдвяні пісні? Чи відома тобі якась із них?

- Випиши речення з підкресленими іменниками, позначаючи в дужках рід за зразком першого.

168. Розглянь малюнок до вправи 167. Спиши речення з вправи 167, у яких ідеться про дітей. Продовж текст, використовуючи малюнок.

Спілкуймося красно

Різдво! Це дні милосердя, доброти й усепрощення. Це єдині дні в календарі, коли люди розкривають одне одному своє серце, дарують чудові слова-побажання. Я вірю, що Різдво приносить усім людям добро, щастя та радість *(Ч. Дікенс, англійський письменник)*.

169. Спиши останнє речення з рубрики «Спілкуймося красно», указуючи в дужках рід підкреслених іменників.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю листівку чи запрошення.

170. Склади привітання зі святом Різдва та Нового року для своїх друзів і рідних.

- Скористайся додатковими матеріалами, які подано в «Зошиті з розвитку усного та писемного мовлення».

Спілкуймося красно

В українському мовному етикеті використовують такі вітання: «Зі святом Вас!», «З Днем учителя!», «З Новим роком!», «З Різдвом Христовим!», «Зі Святвечором Вас!», «З Великоднем!»

Змінювання іменників за числами

171. Розгляньте малюнок.

- Запиши види транспорту у дві групи за зразком.

Зразок *Один: автобус. Багато:*

Іменники, що позначають *один предмет*, уживаються в ***однині***. Наприклад: *літак* ***(він)*** — чоловічий рід, однина; *сестра* ***(вона)*** — жіночий рід, однина; *дерево* ***(воно)*** — середній рід, однина.

Іменники, що позначають *багато предметів*, уживаються в множині.

У ***множині*** іменники роду не мають і співвідносяться зі словом ***вони***. Наприклад: *літаки, сéстри, дерéва* ***(вони)***.

Однина та множина — це ***два числа*** іменників.

172. Прочитай вірш, уставляючи пропущені іменники. Дотримуйся рими.

Все біліє навкруги: лід
Білі випали … . сніги
В зайченятка — білий слід,
А на річці — білий … .

В білі шубки і шапки
Повдягалися … . хустини
А берези і ялини —
У білесенькі … . дубки

О. Прокоф'єв

- Випиши з вірша всі іменники, згрупувавши їх за числами.

Однина: … . *Множина: … .*

- Обміняйтеся із сусідом (сусідкою) по парті зошитами. Перевірте одне в одного роботу.
- Зроби аналіз іменника *зайченятко* за поданою послідовністю. 1. Слово, яке аналізуємо. 2. Частина мови. 3. Назва істоти чи неістоти. 4. Питання, на яке відповідає слово. 5. Власна чи загальна назва. 6. Рід. 7. Число.

173. Прочитай текст.

Веселий вогонь затанцював у печі. Тато-їжак позатуляв вузькі щілини щепками. Форко з Тосиком поставили в кутку соснові гілочки, навколо — біле мереживо, а під ними — подарунки. Мама-їжачиха дала Мілі й Росинці білу скатертину, щоб застелити святковий стіл. На столі — підсвічник і різдвяна свічка. Готові святкові страви: кутя, грибна юшка, річкова рибка, смачні пампушки та багато іншого. Усіх чекає гарячий чай та різдвяний пиріг… *(За Н. Гербіш)*.

— У цій світлій казці живе справжній дух Різдва. Родина їжаків — тато, мама та троє їхніх дітей — не лише разом готуються до свята, а й зустрічають несподіваних гостей, які заблукали в лісі. Хто це, ти дізнаєшся, якщо прочитаєш казку Н. Гербіш «Одного разу на Різдво».

- Випиши підкреслені іменники, які вживаються в однині.
- Випиши підкреслені іменники, які вживаються в множині.
- Укажи в дужках число (рід, де можливо) за зразком. Пиши охайно, дотримуючись нахилу букв.

Зразок

Вогонь (одн., ч. р.), ілочки (мн.)

174. Випиши із запропонованих іменників ті, які вживаються тільки в множині.

Яблука, окуляри, ліси, шахи, зошити.

175. Розглянь малюнок *(с. 70)*, на якому зображені несподівані гості родини їжаків.

- Прочитай слова та словосполучення з довідки. Складі продовження казки, використовуючи їх.

Довідка: малі ховрашки, старший брат, молодша сестра, проходьте, замерзли, дорогі гості, плед, зігрітися, гарячий чай, велике свято, святкова вечеря.

176. Прочитай текст, розкриваючи дужки.

Україна завжди славилася своєю кухнею. Далеко за межами держави відомі українські (борщ), (галушка), (вареник), (калач)!

В Україні навіть є пам'ятники, пов'язані з улюбленою їжею. У місті Ніжині встановлено пам'ятник огірку, у Черкасах — варенику, у Полтаві — галушці.

- Спиши перший абзац тексту, розкриваючи дужки. Зміни число іменників за змістом.
- Випиши іменники–власні на́зви. Поясни орфограму «Правопис власних іменників».

Мої навчальні досягнення

1. Розглянь таблицю. Прочитай, доповни кожне правило *(усно)*.

Я знаю, що	Я вмію навести приклади
Синоніми — це слова, які … .	говорити,
Антоніми — це слова … .	день — … .
Частину слова без закінчення називають … .	садов ий
Спільну частину споріднених слів називають … .	лісок, пролісок, лісник
Префікс — це частина слова … .	приказка, підводний
У префіксах ***роз-***, ***без-*** завжди … .	ро..казати, бе..притульний
Префікс ***с-*** пишемо перед буквами … .	..казати, ..ховати
Суфікс — це … .	лісники
Іменник — це … .	снігур, …
Рід іменників … .	ластівка, …
Число іменника … .	олівець — …

2. Розглянь малюнок.

- Запиши: слово з префіксом ***роз-***; слово з префіксом ***с-***; три споріднені слова до на́зви предмета, який приніс їжак; три іменники, які відповідають на питання ***хто?***; три іменники, які відповідають на питання ***що?***; по два іменники чоловічого, жіночого й середнього роду; по два іменники в однині та множині.

ПРИКМЕТНИК

Прикметник як частина мови

177. Розглянь малюнок і прочитай слова.

Червоне, велике, кругле, соковитий, солодкий, чубатий, жовта, солодка, запашна.

● Запиши іменники–на́зви предметів, які зображені на малюнку, і подані до них слова-ознаки.

(що?) … , *(який?)* … .
(що?) … , *(яка?)* … .
(що?) … , *(яке?)* … .

Прикме́тник — це самостійна частина мови, яка виражає ознаку предмета й відповідає на питання ***який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?*** Наприклад: *червоний, осінній, сестрин*.

178. Розгляньте малюнки.

● Прочитайте слова, які називають ознаки предметів: колір, вік, розмір, смак, форма, матеріал.

● Запишіть на́зви предметів та їхні ознаки за зразком.

Зразок Мак червоний *(колір)*.

Допомога У реченні прикметники зв'язані з іменниками. Прикметник завжди стоїть у тому ж роді й числі, що й іменник. Питання треба ставити від іменника до прикметника. Наприклад: троянда *(яка?)* духмяна; дуб *(який?)* могутній; озеро *(яке?)* велике; троянди, дуби, озера *(які?)* красиві.

179. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Петрик любить спостерігати за хмарками. Ось летять хмаринки великі, малі, пухнастенькі, біленькі, тонкі й прозорі.

Прилетіла маленька хмаринка:

— Ой, дивися! — крикнула вона й зникла вдалині.

Петрик оглянувся. Від лісу сунула чорна хмара, велика, широка та сердита.

Подув різкий *(який?)* вітер, сипнув холодний дощ. Переляканий хлопчик щосили побіг до хати *(За Л. Бризгун-Шантою)*.

- Розгляньте малюнки. Домовтеся, хто з вас випише з тексту речення, які стосуються першого малюнка, а хто — другого малюнка.
- Підкресли іменник, з яким зв'язані прикметники.

180. Спиши з тексту вправи 179 два останні речення, уписуючи в дужках питання за зразком, поданим у вправі.

Роль прикметників у мовленні

181. Прочитай вірш. Порівняй його з віршем у рамці, який склала Катруся з 3-А класу.

Сама собою річка ця тече,
Маленька річечка, вузенька,
як долоня.
Ця річечка — Дніпра тихенька
синя доня,
Маленька донечка без імені іще.

М. Вінграновський

Тече річка мала,
Тихо тече і завмира.
Водичку свою несе
До могутнього Дніпра.

- З якого вірша ти отримав (отримала) більше інформації про річку? У якому з них виражені почуття ніжності до маленької річечки? Яка частина мови допомогла тобі краще уявити річку?

- Яка роль прикметника в писемному й усному мовленні?

— Прикметники дають більше інформації про предмет.

— Прикметники роблять мовлення яскравим, виразним та емоційним.

- Вислов власну думку.
- Доповни словосполучення прикметниками з вірша М. Вінграновського.

Річечка *(яка?)* … , доня *(яка?)* … .

182. Розгляньте й обговоріть малюнки.

- Вибери один з малюнків. Склади кілька речень про зображену на ньому пору року, використовуючи прикметники.

183. Прочитай текст.

Український вишитий рушник — це не річ і не прикраса. Це один з оберегів України, культурна спадщина народу. Символ злагоди, працьовитості, гостинності й щедрості. Вишиті червоні соковиті грона калини, листя могутнього дуба, вірні голубки з гілочкою в дзьобику, житні колоски й пишна троянда — цариця квітів — усе має значення. Це все — матінка-природа, берегиня нашого життя.

- Спиши два останні речення, підкресливши прикметники.
- Що нового ти дізнався (дізналася) про український рушник?

184. Розглянь малюнки.

- Прочитай прикметники. Добери до слів–назв намальованих предметів по два прикметники, які характеризують пташку.

Червоногрудий, метка, білобока, білосніжний, гордий, сіренький, весела, хвостата, яскравий, маленький.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ розповідного змісту.

185. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Мене звати Гугуце. Я знаю, звідки беруться Діди Морози! У них є своя країна — безкрайня Лапландія! Там сонце не світить, бо воно в нас. А їм залишається лише частинка місяця і холодна зима.

Бабуня-зима розсипає блискітки по снігу. Потім накриває кожну блискітку шапкою. А на ранок виростають маленькі Діди Морози! Три дні бабуня годує їх холодними сніжинками. Від тих сніжинок у Дідів Морозів виростають білі бороди. А потім вона віддає їх у школу вивчати географію та чужі мови. Для чого? Ти сам здогадайся і напиши! *(За С. Вангелі)*.

- Пригадай поради, як писати переказ *(с. 47)*.
- Напиши самостійно переказ тексту, дотримуючись абзаців. Розпочни так:

Гугуце знає, що в Дідів Морозів є своя … .

- Запиши самостійно відповідь на запитання тексту.

Зв'язок прикметників з іменниками

186. Розглянь малюнки.

- ***Хто*** зображений на малюнках? ***Що*** зображено на малюнках?
- Прочитай прикметники, поєднай їх з іменниками за змістом і питаннями. Запиши за зразком.

Зразок

(хто?) заєць (який?) прудконогий, лякливий

Тепле, пишна, прудконогий, веселе, метка, руда, жовтогруда, зелена, лякливий, працьовита.

Білка, заєць, синиця, ялина, сонце.

187. Прочитай прикметники.

Свіже, чисте, весняне — … .
Хитра, руда, довгохвоста — … .
Сірий, малий, меткий — … .
Червона, духмяна, пишна — … .

- Добери до запропонованих прикметників іменники: *лисиця, троянда, повітря, горобець*.

188. Прочитай текст, уставляючи з довідки *(с. 78)* пропущені прикметники за змістом і питаннями.

Пісня — це душа українського народу. Дуже яскравими є колядки та щедрівки. Ці *(які?)* … пісні зображують сили природи: *(яке?)* … сонечко, *(який?)* … місяць, *(який?)* … дощ, *(який?)* … вітер. А які побажання на наступний рік? «*(якого?)* … щастя, *(якого?)* … здоров'я на *(який?)* … рік, щоб вам родило ліпше, як торік!» *(За «Народним календарем»)*.

Довідка: веселі, тепле, світлий, життєдайний, могутній, великого, міцного, новий.

- Випиши з тексту речення, у яких пропущені прикметники. Упиши їх.

189. Створи й запиши три побажання на Новий рік.

Уживання прикметників у прямому й переносному значенні

190. Прочитай словосполучення.

срібний голос

срібні сережки

темна ніч

залізна воля

гострий ніж

чиста совість

залізний цвях

чисті руки

гострий погляд

золота каблучка

- Запиши словосполучення у дві колонки: у першу — з прикметниками, ужитими в прямому значенні; у другу — з прикметниками, ужитими в переносному значенні.
- Добери пропущені словосполучення. Склади з ними речення.

191. Прочитай колонки прикметників. Прочитай іменники, які подані в рамках.

гострий металевий м'який	пшеничне шовкове чисте	срібний крижаний великий	гіркий червоний сумний
погляд, ніж	волосся, поле	голос, перстень	перець, спогад

- Утвори з кожної групи слів словосполучення і запиши у дві колонки: у першу — з прикметниками, ужитими в прямому значенні; у другу — з прикметниками, ужитими в переносному значенні, за зразком.

Зразок

Гострий, металевий ніж;
гострий, м'який погляд.

192. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Чудові зимові Карпати! Срібні тони, холодні відтінки. Сумні берізки одягли білі шапки. Високі ялини припорошені срібним пилом. Кришталеве **джерельце** пробиває собі дорогу. Холодні обійми зими відчуває навіть сердитий дуб. Він стоїть тихо, удає, що спить. Зима! *(М. Братко)*.

- Випиши з тексту словосполучення, у яких прикметники вжиті в переносному значенні.
- Зроби звуко-буквений аналіз виділеного слова.

Прикметники-антоніми

193. Прочитай прикметники.

Швидкий, добрий, сумний, високий, глибокий.

- Добери слова, утворивши антонімічні пари. Запиши.

— Ти знаєш, що антоніми можна «малювати»? Подивися, як «намалювали» антоніми художники Романа Романишин та Андрій Лесів у своїй книжці «Антоміми». Прочитай її.

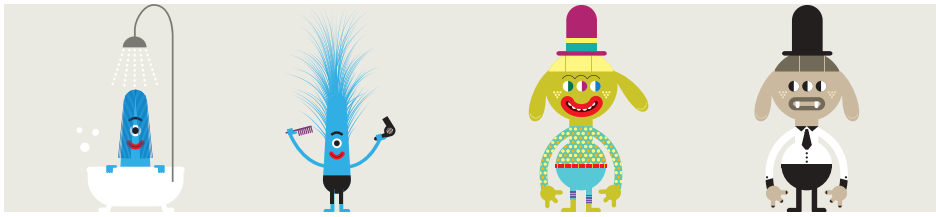

мокрий **сухий** **кольоровий** **чорно-білий**

Книжки цих авторів отримали бронзову медаль на Всесвітньому конкурсі «Найкращі книжки світу для дітей».

Мім — наслідувач; лицедій, актор.

194. Прочитай прислів'я.

Корінь навчання — гіркий, та плід його солодкий. Лінивйй двічі робить, а скупий два рази платить. Хочеш собі добра — не роби нікому зла. Як рік сухий — купуй бджілку, а коли мокрий — корівку.

- Спиши прислів'я, у яких є прикметники-антоніми. Підкресли їх. Яке прислів'я ти не списав (списала). Поясни чому.

195. Прочитайте текст.

На вулиці сніг, а Галинка згадує бабусин різнобарвний квітник. Дівчинка уявляє, що **сумний** чарівник перекинув над ним **малий** кошик із квітами. Стрункі, **низькі** мальви всміхалися біля **чорної** бабусиної хатинки. **Тьмяні** голівки соняшників визирали з-за тину. **Боязкі** темно-червоні чорнобривці сяяли обабіч широких доріжок. Над ними літали **лініві** бджілки *(За Л. Лапіною)*.

- Розглянь малюнок до тексту. Чи відповідає малюнок змісту тексту?
- Спиши текст, замінюючи виділені прикметники на антоніми. Дотримуйся пропорційної ширини, висоти та нахилу букв.
- Як змінився текст? Який настрій він викликає? Саме такий текст написала авторка.

196. Добери до прикметників антоніми. Запиши парами. З однією парою склади речення.

Сміливий, великий, товстий, далекий, новий.

Прикметники-синоніми

197. Розглянь малюнки. Прочитай прикметники, які характеризують героїв.

заєць пихатий
(аорзузіимйл,
оонриойвг,
чаививнлй)

сова розумна
(одаслврузи,
мияаслч,
маурд)

сороки крикливі
(виліласга,
марініг,
гінчу)

- «Збери» з букв у дужках «розгублені» прикметники, які характеризують героїв. Чи подібні ці слова за значенням?

Допомога Якщо ти забув (забула), що таке синоніми, повтори правило на с. 28.

198. Прочитай словосполучення.

Важкий (тяжкий, …) характер. **Занедбаний** будинок. **Обережний** звір. **Щасливий** рік.

- Добери до виділених прикметників запропоновані синоніми з довідки. Запиши за зразком першого словосполучення.

Довідка: тяжкий, радісний, складний, запущений, обачливий, хороший, занехаяний, зачуханий, обачний, нелегкий, благополучний.

199. Прочитай текст.

Я люблю рідну землю в будь-яку пору року!

Весна сяюча й промениста заглядає в кожний куточок! Різнокольорові й багатобарвні клаптики землі, наче барвистий та яскравий килим. Оксамитові, шовковисті перші листочки на деревах, а між ними — співи дзвінкі, голосисті, лункі!

Улітку чарує запашна й духмяна липа. Соковиті та наливні вишні. Жовті й золоті черешні. Солодка та медова малина. А он хилиться важке й повне колосся пшениці *(М. Братко)*.

- Спиши друге та третє речення. Підкресли синоніми.

200. Спиши останній абзац вправи 199. Підкресли синоніми.

Змінювання прикметників за числами в сполученні з іменниками

201. Розглянь таблицю.

іменник	число	прикметник	число
мак	однина	польовий	однина
учень	однина	працьовитий	?
маки	множина	польові	множина
учні	множина	працьовиті	?

- Прочитай кожний рядок таблиці, звернувши увагу на число іменника та прикметника. Спиши рядки зі знаком питання, указавши число прикметників. Зроби висновок.

Допомога Прикметник використовують завжди в тому числі, що й іменник, з яким він зв'язаний: *біла ромашка — білі ромашки*; *зелений дуб — зелені дуби*.

202. Прочитай іменники, доповнивши їх прикметниками у відповідному числі.

Вітер, вітри, озеро, озе́ра, трава, тра́ви, стежка, стежки́, ліс, ліси.

Густі, густа, холодні, холодний, молодий, молоді, глибоке, глибокі, польова, польові.

- Запиши за зразком.

Зразок

Вітер (одн.), *який?* холодний (одн.); вітри (мн.) *які?* холодні (мн.).

203. Прочитай текст, узгоджуючи іменник із прикметником у числі.

Ксеня — це моя молодш.. сестра. У неї дві довг.. косички, кар.. очі й страшенно балакуч.. язик. У Ксені є «діти» — її мал.. та велик.. ляльки, м'як.. ведмедик, пухнаст.. котик, сір.. зайчики, руд.. лисичка.

Сестра переконана, що «дітей» залишати одних не можна. Вона їх усіх хоче взяти в туристичний похід у Карпати! *(За О. Русіною)*.

- Спиши перший абзац, уставляючи пропущені закінчення прикметників.

204. Розглянь малюнки.

1.

2.

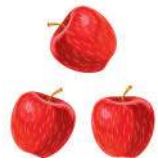

- Добери до назв зображених предметів прикметники, які вказують на ознаку кольору, запаху та смаку. Запиши сполучення іменників із прикметниками, указавши в дужках число в першому та другому рядках.

Змінювання прикметників за родами в сполученні з іменниками

205. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Рід	Однина	Множина
чоловічий	тепл**ий** шарф	шарфи
жіночий	тепл**а** хустка	тепл**і** хустки
середній	тепл**е** пальто	пáльта

Шарф — зіткана чи зв'язана річ верхнього одягу, якою кутають шию, накривають голову або плечі.

- У якому числі прикметники змінюються за родами? У якому — не змінюються? Зроби висновок.

Прикметники, як і іменники, уживаються в однині та множині. В однині прикметники ***змінюються*** за родами: *чоловічий, жіночий* та *середній*. У множині прикметники ***не змінюються***. Наприклад: однина — *весня**ний** сад, весня**на** квітка, весня**не** поле*; множина — *весня**ні** сади, весня**ні** квіти, весня**ні** поля*.

Допомога Щоб визначити рід прикметника:
- знайди іменник, з яким зв'язаний прикметник;
- визнач рід іменника;
- за родом іменника визнач рід прикметника.

206. Прочитай вірш.

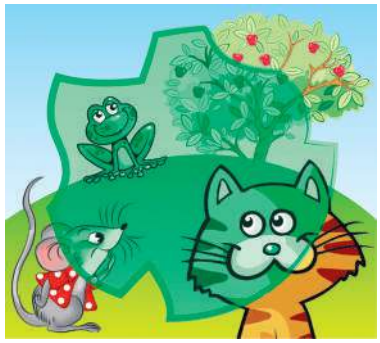

В **зелене скельце** глянув кіт —
Зелений весь навколо **світ**!
Зелене листячко й трава.
Зелена жабка: ква-ква-ква!
І навіть мишка сіра вмить
Позеленіла — не відмить!

В. Верховень

- Випиши з вірша виділені сполучення іменників із прикметниками, указавши в дужках число та рід.
- Продовж речення.

Скельця, світи, жабки *(які?)* … .

207. Прочитай прислів'я, розкриваючи дужки. Узгоджуй, де треба, прикметник з іменником у роді.

(Добрий) пряха на скіпку напряде. (Гіркий) робота, а (солодкий) хліб. (Маленький) праця краща за (великий) безділля. Бджола (малий), а й та працює. (Добрий) початок — половина діла. Хто (добрий) серце має, той усе здолає.

- Спиши прислів'я, розкриваючи дужки й узгоджуючи, де треба, прикметник з іменником у роді.

208. Прочитай іменники.

Казка, сонце, літо, озеро, вечір, гарбуз, цибуля, хмара.

- Утвори словосполучення із запропонованих іменників і прикметників у довідці, узгоджуючи, де треба, у роді. Запиши.

Довідка: яскравий, цікавий, веселий, спілий, глибокий, гіркий, дощовий, пізній.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю розповідь на відому тему.

209. Прочитай текст.

Мене звати Макар. Я тобі розкажу, що я люблю. Я люблю дихати носом мамі у вушко. Люблю читати книжки про сміливих героїв. Коли читаю, люблю гризти сухий хліб або ще щось. Я люблю маленьких зелених жаб. Вони очищають воду. Люблю комп'ютерні ігри. Люблю зоопарк і слона. А ще люблю солодке морозиво! А що любиш ти? *(За В. Драгунським)*.

- Розкажи й запиши, що ти любиш. Уважно прочитай свою розповідь. Якщо ти знайшов (знайшла) помилку, акуратно виправ її.

Родові закінчення прикметників

210. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст. Порівняйте виділені закінчення прикметників в однині.

Однина		
чоловічий рід	**жіночий рід**	**середній рід**
кавун солодк **ий**	диня солодк **а**	яблуко солодк **е**
день осінн **ій**	подорож осінн **я**	свято осінн **є**
Множина		
кавуни, дині, яблука соковит **і**		
дні, подорожі, свята осінн **і**		

Прикметники чоловічого роду в однині мають закінчення ***-ий***, ***-ій*** *(твердий ґрунт, учорашній хліб)*; жіночого роду — ***-а***, ***-я*** *(тверда груша, учорашня газета)*; середнього роду — ***-е***, ***-є*** *(тверде ліжко, учорашнє молоко)*.

У множині прикметники мають закінчення ***-і*** *(тверді ґрунти, груші, ліжка)*.

- Спиши за зразком таблиці *(с. 85)* сполучення іменників із прикметниками в однині, дописуючи закінчення. Познач його.

Однина: тепл.. день, тепл.. хустка, тепл.. сонце; учорашн.. хліб, учорашн.. страва, учорашн.. яблуко.

211. Прочитай словосполучення.

Швидк ий потяг — повільн ий потяг; бурхлива річка — … ; глибоке озеро — … ; пізня весна — … ; учорашнє сонце — … .

- Добери до поданих словосполучень протилежні за значенням за зразком першого. У прикметниках познач закінчення.

212. Прочитай текст.

Оленка захворіла. За вікном холодн.. заметілі, колюч.. морози й велик.. снігопади. Ось прийшла мама з магазину. А в подарунок — цікав.. картина. На ній намальована багатобарвн.. весна! Яскрав.. квіти, квітуч.. дерева, весел.. пташки й метушлив.. комахи!

Задивилася дівчинка на барви весни й написала, чого й скільки є, указуючи число іменників *(За В. Лісовською)*.

- Випиши з тексту сполучення іменників із прикметниками, уставляючи закінчення. У дужках познач число, де можна — рід.

213. Розглянь картину. Запиши, що ти побачив (побачила), урахо-вуючи число та рід прикметників.

Червоні тюльпани, повільні равлики, чорна курка, зо-лоте курча, весела синичка, біла ромашка, похмуре небо, фіолетовий півник.

Уживання прикметників у загадках та описах

214. Прочитай загадку.

На городі виріс дужий,
Круглий, жовтий і байдужий
До червоних помідорів,
До капусти і квасолі.
Хто цей гордий карапуз?
Здогадалися? …

Карапу́з (жарт.) — маля.

- Які прикметники допомогли тобі її відгадати? Спиши загадку. Підкресли прикметники.

215. Прочитай загадки, уставляючи з довідки прикметники за змістом.

У темниці виростає
та … зубки має.
Хоч … він і … ,
та … і цілющий.

Помаранчева і …
У землі сиджу не марно:
… , … ,
Вже я стала … .

Довідка: гіркий, біленькі, пекучий, корисний; гарна, со-ковита, солоденька, чималенька.

- Спиши одну із загадок, уставляючи пропущені прикметники *(вибір власний)*.

216. Відгадай загадку.

Ніде не купиш,
На вагах не зважиш,
Сам здобуваєш,
У комору складаєш.

Підказка: у слові-відгадці є орфограма «Позначення м’якого подовженого звука».

217. Прочитайте тексти. Порівняйте їхній зміст.

Коло самісінького паркана росла маленька ромашка.

Одного ранку вона повністю розцвіла: її маленькі блискучо-білі пелюсточки промінням розходилися від золотого сонечка, що було посередині. Вона сиділа на зеленій стеблинці, а білі пелюсточки навколо блискотіли, як срібло *(За Г.-Х. Андерсеном)*.

Коло паркана виросла ромашка. Одного ранку вона розцвіла: на стеблі з'явилася біла квітка з жовтою серединкою.

- У якому тексті є більше виражальних засобів опису ромашки — у першому чи другому? Доповни речення словами та словосполученнями з першого тексту, які описують ромашку.

Пелюсточки — … ; серединка — … ; стеблинка — … .

218. Розглянь малюнок.

- Знайди й запиши загадку про білочку. Підкресли прикметники.
- Опиши білочку, використовуючи прикметники. Запиши, підкресли прикметники.

Уживання прикметників у власних висловленнях

219. Розглянь малюнки.

- Добери до кожного предмета відповідні прикметники, які вказують на колір, смак, матеріал і форму. Склади з ними речення.

220. Розгляньте малюнок.

- Доповніть речення прикметниками, які відповідають на питання *яке? яка?* за змістом і побаченим на малюнку.

Жило собі кошеня: … , … , … . І звали його Пухнастик. Біля Пухнастика стояло … , … , … курча.

— Моя мама … , … , … , — сказало кошеня.

— А моя мама … , … . У неї … , … голос!

- Що могли сказати кошеня та курча одне одному про своїх мам? Спиши текст.
- Розіграйте діалог.

221. Розгляньте й обговоріть малюнок.

- Створи невелику розповідь про прихід весни, уживаючи прикметники, які відповідають на питання *який? яка? яке? які?* Запиши.

222. Розглянь зображення квітів.

- Добери до на́зви кожної квітки по два прикметники, запиши за зразком.

Зразок

(що?) барвінок *(який?)* вічнозелений, блакитний

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

Це була незвичайно **рання** весна! Тепле сонечко. З'явився яскравий, барвистий, квітчастий килим. Ще лежить тьмяний сніг. Першими з-під нього проклюнулися срібні підсніжники. Біла, ніжна та <u>смілива</u> квіточка тягнеться до сонця. А он блакитний пролісок. Зелене стебельце міцно тримає яскраво-сині дзвоники. Он видніється низький жовтий кущик. То яскравий весняник у торішньому листі. Біля нього — білосніжна висока анемона. Нарешті розцвів ряст!

Різноманітна форма листя, красиві суцвіття! Сніжно-білі, червоні, рожеві, бузкові та жовті квіти рясту видніються навколо.

М. Братко

1 Зміст

1. Де відбуваються події?
2. Коли відбуваються події?

2 Прикметники-синоніми

1. Випиши з тексту синоніми до слова *яскравий*.
2. Добери два синоніми до підкресленого прикметника.

3 Прикметники-антоніми

1. Випиши з тексту дві пари прикметників-антонімів.
2. До виділеного слова добери прикметник-антонім.

4 Число прикметника

Випиши по два словосполучення, у яких прикметники вживаються в однині та множині.

5 Рід прикметника

Випиши по два сполучення іменників із прикметниками: чоловічого, жіночого й середнього роду.

- Спиши речення, у якому п'ять прикметників вживаються в множині.

ЧИСЛІВНИК

Числівник як частина мови. Питання числівника

223. Прочитай запитання.

Скільки в тебе сьогодні уроків? Скільки днів має тиждень? Який за порядком лічби день тижня середа? Котра на малюнку за порядком лічби лялька в рожевій сукні, котра — у блакитній, а котре — яблуко? Які числа ти бачиш на календарі?

Числі́вник — це частина мови, що позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби й відповідає на питання ***скільки? котрий? котра? котре? котрі?*** Наприклад: *скільки*? — п'ять, *котрий?* — п'ятий, *котра?* — п'ята, *котре?* — п'яте, *котрі?* — п'яті.

- Запиши відповіді на запитання. Підкресли слова, що відповідають на питання ***скільки? котрий? котра? котре?*** Які зі слів позначають кількість предметів, а які — порядок під час лічби?

224. Прочитай числівники.

Одина́дцять, одина́дцятий, одина́дцята, одина́дцяте, одина́дцяті. Чотирна́дцять, чотирна́дцятий, чотирна́дцята, чотирна́дцяте, чотирна́дцяті.

- Постав до числівників питання, запиши за зразком.

Зразок

(скільки?) одинадцять, *(котрий?)* одинадцятий, …

Спілкуймося красно

Важливою ознакою краси мовлення є правильне наголошування слів. У числівниках від *одина́дцяти* до *дев'ятна́дцяти* наголошуємо склад **-на́-**: *одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять, шістна́дцять, сімна́дцять, вісімна́дцять, дев'ятна́дцять*.

225. Прочитай вірш.

Вийшли з лісу ведмежата.
Заходились жито жати:
Запряглося в жатку троє.
До в'язання стало двоє,
Шосте між дубками косить,
Сьоме воду всім підносить.

В. Ладижець

- Випиши числівники, у дужках запиши питання.

226. Прочитай речення.

Олена *(котра?)* 5 за списком, а Максим — *(котрий?)* 10. Надіслали *(скільки?)* 2 повідомлення. Прочитали *(котре?)* 2 повідомлення. У класі *(скільки?)* 12 дівчат і *(скільки?)* 14 хлопців.

- Запиши, замінюючи числа словами. Підкресли наголошений склад.

227. Розглянь малюнки.

- Скільки всього яблук? Котре яблуко зелене? Скільки всього слив? Котра слива жовта?
- Запиши відповіді на запитання. Підкресли числівники.

228. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

скільки?	котрий?	котра?	котре?
п'ятнадцять	п'ятнадцятий	п'ятнадцята	п'ятнадцяте

- Запиши числівники 19, 20, 30 словами відповідно до питань у чотири стовпчики. Зверни увагу на вживання м'якого знака.

Допомога У числівниках від 5 до 19, а також у числівниках 20 і 30 у кінці слова після букви ***т*** пишемо ***м'який знак***. Орфограма «*М'який знак*».

229. Прочитай прислів'я.

Улітку один *(скільки?)* тиждень рік годує. Краще на п'ять хвилин раніше, ніж на хвилину пізніше. Сім п'ятниць на тиждень. Обходити десятою дорогою. Одна ластівка не робить весни. На годину спізнишся — за рік не доженеш.

- Спиши прислів'я, уписуючи в дужках біля числівника питання, на яке він відповідає, за зразком першого.

230. Прочитай загадки.

1. Стоїть дуб, на дубі — 12 гнізд, у кожнім гнізді — по 4 синиці. 2. 1 багаття всю землю обігріває. 3. У 2 матерів по 5 синів, 1 усім ім'я.

- Спиши загадки, замінюючи числа словами. «Збери» «розсипані» букви слів-відгадок.

1. крі, іцмсяі, жтниі. 2. оенсц. 3. альпіц.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ тексту розповідного змісту, використовуючи малюнки.

231. Прочитай текст.

У павучка Ниточки була домівка на високій ялині. У хатині він сплів собі столик і стільці.

Сусідки сорока й білочка любили павучка Ниточку за його добру вдачу.

Одного разу зірвався сильний вітер. Він порозкидав усі павучкові меблі, вирвав двері й знищив хатку. Зажурився павучок. Сусіди запропонували йому допомогу. Але павучок твердо вирішив, що має побудувати нову хатку.

— Такий маленький, а не зламався! — говорили сусіди. — Не боїться труднощів, а наполегливо переборює їх *(За Н. Гуркіною).*

- Де була домівка павучка Ниточки? Що він сплів для неї? Що сталося одного разу? Що запропонували сусіди павучкові? Що вирішив павучок Ниточка?
- Перекажи текст *(усно)*.

Правопис і наголошування числівників

232. Розглянь малюнки.

- Запиши на́зви казок, замінюючи числа словами.

233. Прочитай словосполучення, розкриваючи дужки.

(Котрий?) 5 (олівець); *(скільки?)* 5 (олівець); *(котрий?)* 9 (зошит); *(скільки?)* 9 (зошит); *(котре?)* 2 (гуся); *(скільки?)* 2 (гуся).

- Запиши словосполучення, розкриваючи дужки, за зразком.

Зразок *(котрий?)* п'ятий олівець

234. Прочитай словосполучення, уставляючи, де треба, м'який знак.

Дев'ят.. вікон, п'ят..надцят.. овець, шіст.. учнів, сім-надцят.. зошитів, шіст..надцят.. літаків, дев'ят..надцят..

кілометрів, тридцят.. днів, двадцят.. книжок, одинадцят.. учнів, чотирнадцят.. яблук.

- Спиши, уставляючи, де треба, м'який знак. Вимов наголошений склад у підкреслених числівниках.

235. Прочитай прислів'я.

Говорить, наче 3 дні хліба не їв. 5 днів не робили, а 2 — відпочиваємо. Треба, як 5 колесо до воза. Знаю, як свої 5 пальців.

- Запиши прислів'я, замінюючи числа словами.

Вимова та правопис найуживаніших числових виразів

236. Розв'яжи ребуси з числівниками.

- Запиши відгадані слова.

237. Прочитай текст.

У мене 1 *(скільки?)* сестра та 2 *(скільки?)* братй. 1 *(котрий?)* брат — старший, а 2 *(котрий?)* брат — молодший.

Батько нам подарував 5 *(скільки?)* коробок пластиліну. 2 *(скільки?)* коробки я віддав сестрі. 3 *(котру?)* коробку — молодшому брату.

Це було п'ятого червня. Сьогодні перше вересня — День знань *(М. Братко)*.

- Спиши текст, замінюючи числа словами.

238. Прочитай математичні вирази.

6 + 11 = 17	40 – 25 = 15
12 + 10 = 22	30 – 10 = 20

- Запиши математичні вирази словами, використовуючи прийменники ***від, до***. Наприклад: *(до скількох?)* до одинадцяти;

(від скількох?) від дев'яти; додати *(скільки?),* відняти *(скільки?)* одинадцять; дорівнює *(скільком?)* трьом.

239. Прочитай текст.

На бе́резі річки Сіверський Донець є великий парк. У ньому налічується дев'ятсот сорок три види дерев! З них 123 — рідкісні. 48 видів занесені до Червоної книги України, 12 видів — до Європейського червоного переліку, а 45 — є рідкісними для Донбасу. Усі дерева охороняє закон України *(За В. Садовничою)*.

- Спиши текст, замінюючи числа словами.

240. Прочитайте діалог в особах.

— Які зимові свята ми відзначаємо?

— Шостого січня — Святий вечір, 7, 8, 9 січня — Різдвяні свята, а 14 січня — старий Новий рік.

— Ти забув, що 19 січня в Україні святкують Водохреща *(М. Братко)*.

- Спиши діалог, замінюючи числа словами.

241. Прочитайте одне одному лічилку.

Раз лічилка, *(скільки?)* 2 — це гілка:
(скільки?) 3 горішки з'їла білка,
Щоб лишилось трішки
З *(скількох?)* 4 горішків.
Ой смачний горішок *(котрий?)* 5,
(котрий?) 6, *(котрий?)* 7 — кривуваті,
(котрий?) 8 — трішки гіркуватий,
А *(котрий?)* 9 — молодий,
А *(котрий?)* 10 — золотий!
Залишились смішки білці на горішки.

Л. Голота

- Спиши частину лічилки *(до п'яти)*, замінюючи числа словами. Узгоджуй із питаннями та за змістом.

242. Розглянь зображення українських грошових одиниць.

- Продовж речення.

У мене є *(скільки?)* … гривень і *(скільки?)* … гривень.
Я витратив *(скільки?)* … гривень і *(скільки ?)* … гривень.

Гри́вня — це грошова одиниця в Україні. ***Гри́вна*** — це прикраса на шию, подібна до обруча.

243. Спиши частину лічилки *(від п'яти)*, замінюючи числа словами *(вправа 241)*. Узгоджуй із питаннями та за змістом.

244. Розгляньте й обговоріть малюнок.

- Дай відповідь на запитання.

Скільки дітей упорядковують подвір'я школи? Скільки дітей садять дерево? Скільки дорослих? Скільки зацвіло червоних квітів? Скільки дітей несуть воду?

- Запиши відповіді на три запитання *(вибір власний)*. Підкресли числівники.

245. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

зображення квітки	назва квітки	«прокидається» (год)	«засинає» (год)	«спить» (год)
	мак, цикорій	4	14	14
	кульбаба	5	15	
	льон, картопля	6	16	
	фіалка, береза	7	15	
	гвоздика, незабудки	9	13	

- Дай відповідь на запитання *(усно)*.

  О котрій годині «прокидається» квітка маку? О котрій годині вона «засинає»?
  Речення будуй так:

  Квітка маку «прокидається» о четвертій годині.

- Запиши два речення, використовуючи таблицю, підкресли числівники.

- Полічи, скільки годин «сплять» дві квітки *(вибір власний)*. Складди й запиши речення.

246. Прочитай текст.

Паць вийшов з будинку за п'ять хвилин до восьмої години й уже о дванадцятій хвилині на дев'яту був у школі. Вінні-Пух прийшов до школи о двадцять п'ятій хвилині на дев'яту годину, хоч йому потрібно було йти на десять хвилин менше, ніж Пацю. О котрій годині Вінні-Пух вийшов з дому? *(З посібника «Планета міркувань»)*.

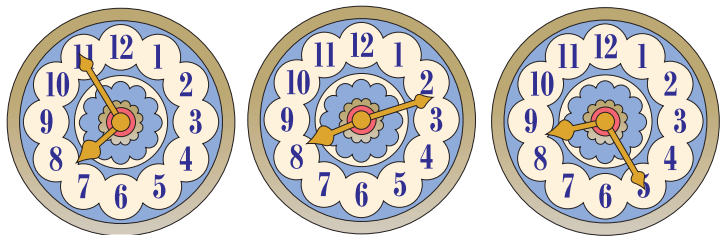

- Спиши словосполучення з числівниками, що відповідають на питання ***о котрій годині?*** Відшукай на малюнку годинники, які показують, коли Паць і Вінні-Пух прийшли до школи.

Спілкуймося красно

Правильно вимовляй, пиши та відповідай на питання ***о котрі́й годині? котра́ година?***

Прокинувся *о сьомій годині*. Чекатиму *об одина́дцятій годині.* Прийду *на сімнадцяту годину*. Дзвінок продзвенів *о пів на дев'яту*.

247. Прочитай, доповнивши речення числівниками.

Я прокидаюся о сьомій годині. Уроки розпочинаються о … . Обідаю о … . Лягаю спати о … .

- Склади два речення за змістом таблиці вправи 245, використовуючи числівники. Запиши, підкресли числівники.

ДІЄСЛОВО

Дієслово як частина мови

248. Прочитай вірш.

Чуєш? **Жебонять** струмки!
Чуєш? **Цвірінчать** пташки!
Глянь! Бруньки он на гіллі…
В синім небі — журавлі…

Перші проліски **цвітуть**,
Перші джмелики **гудуть**.
Це прекрасна й чарівна
В гості **йде** до нас весна!

Т. Корольова

- Доповни речення словами з вірша.

• *(що?)* струмки *(що роблять?)* … . • *(хто?)* пташки *(що роблять?)* … . • *(що?)* проліски *(що роблять?)* … . • *(хто?)* джмелики *(що роблять?)* … . • *(що?)* весна *(що робить?)* … .

Дієсло́во — частина мови, що означає дію предмета й відповідає на питання ***що робити?*** *(писати)*, ***що робить?*** *(пише)*, ***що роблять?*** *(пишуть)*, ***що буде робити?*** *(буде писати)*.

249. Прочитай іменники.

Діти, ластівка, літак, косарка, пекар, учитель, лікар, море.

- Прочитай дієслова, звернувши увагу на питання.

(що роблять?) граються, *(що зробила?)* скосила, *(що зробила?)* прилетіла, *(що зробив?)* відлетів, *(що буде робити?)* буде пекти, *(що робить?)* шумить, *(що робить?)* лікує, *(що робитиме?)* писатиме.

- Поєднай іменники з дієсловами за змістом і питаннями. Запиши.

250. Прочитай текст.

Уночі я спостерігав за Місяцем. Він сідає на моє ліжко! Я зрозумів, що він дуже самотній. Особливо взимку. Сніг, наче ковдрою, накрив усі будинки. Вони подібні до тортів чи тістечок безе́. Так і хочеться лизнути. Я лизнув одного разу «цукрову» ручку на дверях нашого під'їзду. Мама відклеювала мого язика теплою водою. Я терпів! *(За І. Роздобудько)*.

- Розглянь малюнок. Розкажи, про що думав хлопчик, коли спостерігав за Місяцем.
- Доповни речення дієсловами з тексту відповідно до питань.

Я *(що робив?)* спостерігав. Він *(що робить?)* … . Я *(що зробив?)* … . Сніг *(що зробив?)* … . Я *(що зробив?)* … . Мама *(що робила?)* … . Я *(що робив?)* … .

251. Прочитай текст.

Тепер Місяць живе *(що робить?)* у мене в слоїку[1]! Я наки́дав туди вовни з нашої Бульки. Вичісував її два дні! Місяць спить на дні слоїка, і йому затишно й тепло *(За І. Роздобудько)*.

- Розглянь малюнок. Чому хлопчик вирішив поселити Місяць у слоїк? Чи можна назвати головного героя *мрійником*. Вислов власну думку.

---

[1] *Сло́їк* — висока посудина зі скла, глини чи фаянсу.

● Спиши текст, уписуючи в дужках питання до дієслова за зразком першого речення.

Зв'язок дієслова з іменником

252. Прочитай вірш.

Береза розвивається
У тихому гайку.
Зозуля озивається:
— Ку-ку, ку-ку, ку-ку!

А сонце усміхається
В зеленому вінку.
Он зайчик умивається
На теплому пеньку.

А. Камінчук

● Випиши з вірша сполучення іменників з дієсловами за зразком.

Зразок *(що?)* береза *(що робить?)* розвивається.

253. Прочитай іменники та дієслова.

Бджола, лелека, хлібороб, дизайнер, письменник, художник, продавець.

Прилітає, пише, оздоблює, продає, літає, збирає, малює.

● Поєднай іменники з дієсловами за зразком попередньої вправи. Запиши.

254. Прочитай текст.

З-за хмар вийшов місяць. Він тихо поплив небом. Над річкою піднявся туман. Білий кінь потонув у ньому по груди.

Їжачок сидів на гірці під сосною. Він дивився на залиту місяцем долину, усю в тумані. Так красиво! Коники грали на своїх скрипках. Місячні зайчики танцювали. Як там усередині туману? Їжачок сходить з гори… *(За С. Козловим)*.

- Розглянь малюнок *(с. 101)*. Чи відповідає зображене на малюнку змісту тексту?

Я і текст

Чи сподобався тобі текст? Про кого в ньому йдеться? Про що розповідає автор? Хто, крім їжачка, згадується в цьому тексті? Ти спостерігав (спостерігала) за природою, коли піднімається туман? Що таке *туман*? Ти бачив (бачила) мультфільм «Їжачок у тумані»? Розкажи, чим закінчилася його пригода.

— Про пригоди їжачка та його друзів створено багато мультфільмів. Але, прочитавши книжку С. Козлова «Їжачок у тумані», ти дізнаєшся набагато більше про них. Допитливому їжачку в Києві навіть пам'ятник поставили!

- Пофантазуй та створи продовження казки, придумавши, що їжачок міг побачити в тумані.
- Випиши підкреслені іменники та дієслова, пов'язані за змістом і запитаннями. Запиши за зразком вправи 252.

255. Прочитай дієслова з довідки. Прочитай текст, уставляючи замість питань слова з довідки.

(що зробила?) весна. *(що зробив ?)* теплий поривчастий вітер. Цей вітер *(що робить?)* і *(що робить?)* завісу хмар. Тікаючи по небу від вітру, хмари *(що роблять?)* великі краплини дощу *(За Г. Сенкевичем)*.

Довідка: настала, подув, зганяє, розганяє, залишають.

- Знайди й підкресли слово з довідки, у якому є орфограма «Правопис префікса ***роз-***». Поясни, як пишемо префікси ***роз-***, ***без-***.
- Спиши текст, уставляючи замість питань дієслова з довідки.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю письмове висловлення (розповідь) на цікаву тему, використовуючи частини тексту та малюнки.

256. Прочитай початок тексту.

Сьогодні Оленка — іменинниця. Бабуся зв'язала їй м'якенькі, пухнасті рукавички. Оленка з друзями пішли в сад ліпити сніговика. Чудовий сніговик вийшов! А де ж рукавичка? Одна є, а друга загубилася.

А рукавичка опинилася під снігом…

- Розглянь малюнки. Склади до кожного з них речення, які будуть продовженням розповіді. Запиши, дотримуючись абзаців. Що, на твою думку, зробить Оленка з рукавичкою? А що б зробив (зробила) ти?

Змінювання дієслів за часами

257. Прочитай текст.

— Я — щеврик. Я — не горобець. Я радію весні!

— Доброго ранку, шелестлива берізко! Учора я бачив листячко маленьке. Сьогодні я бачу більше. Я стою біля

гніздечка, я буду співати. Ти не чула, як я співаю? Я вмію і треллю, і свистом! *(За З. Мензатюк)*.

- Прочитайте, поясніть одне одному, коли й що робив щеврик.

Я *(що робив?)* бачив учора — дія, що відбулася в минулому (час …).

Я *(що роблю?)* бачу сьогодні — дія, що відбувається тепер (час …).

Я *(що буду робити?)* буду співати — дія, що відбудеться в майбутньому (час …).

Дієслова змінюються за часами. Час дієслів указує на те, коли ***відбувається***, ***відбувалася*** чи ***відбудеться*** дія. Дієслова мають три часи: *теперішній*, *минулий* та *майбутній*.

Дієслова ***теперішнього часу*** відповідають на питання ***що роблю? що робиш? що роблять?*** *(читаю, читаєш, читають)*; ***минулого часу*** — на питання ***що робив? (що робила?)***, ***що зробив? (що зробила?)***, ***що робили? (що зробили?)***. Наприклад: *читав (читала), прочитав (прочитала), читали (прочитали)*. Дієслова ***майбутнього часу*** відповідають на питання ***що зроблю? що буду робити? що робитиму?*** *(прочитаю, буду читати, читатиму)*.

- Спиши речення, які ти обговорював (обговорювала) із сусідом (сусідкою) по парті. У дужках упиши час дієслова. Скористайся правилом.

258. Прочитай дієслова, запиши в три колонки.

Співаю, співала, буду співати; читав, буду читати, читаю; слухала, буду слухати, слухаю; шукаю, шукала, буду шукати.

Теперішній час *Минулий час* *Майбутній час*

259. Прочитай продовження розповіді щеврика.

— Ми з моєю дружиною-щевричкою місяць тому збудували *(що зробили? мин. ч.)* гніздечко. Вона там висиджує пташенят. Ми їх годуємо й гріємо. Потім малята самі шукатимуть собі їжу. Вони летітимуть у небо та співатимуть веселі пісні *(За З. Мензатюк).*

- Спиши текст, уписуючи в дужках питання і час дієслів за зразком першого.

260. Прочитай дієслова.

Літав, шукав, вишиваю, буду вирізати.

- Утвори дієслова теперішнього, минулого й майбутнього часу від кожного дієслова. Запиши, указуючи в дужках питання.

261. Прочитай уривок з вірша.

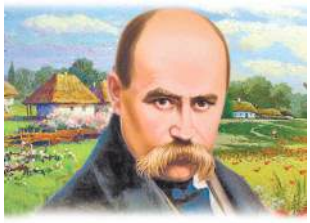

Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива,
Додолу верби гне високі,
Горами хвилю підійма.

Т. Шевченко

- Чи знаєш ти продовження цього вірша? Розкажи.
- Запиши уривок з пам'яті. Добери до підкреслених дієслів форми минулого й майбутнього часу за зразком.

Зразок

Дніпр *(що робить?)* … , … .
Дніпр *(що робив?)* … .
Дніпр *(що буде робити?)* … .

9 березня — день народження Тараса Григоровича Шевченка.

- Створіть колаж, присвячений творчості генія.

262. Прочитай прислів'я та загадку.

Жита́ ростуть, як з води йдуть. Дві сестри до осені зеленіють, а потім одна червонітиме, а друга чорнітиме. Дуб ламається, а лозина нагинається. Засвітить сонце й у наше віконце.

- Розглянь малюнки *(с. 105)*. Знайди на них підказку.
- Випиши підкреслені іменники з дієсловами. Зміни час дієслів, записавши в три колонки за зразком.

Зразок

Теперішній час	*Минулий час*	*Майбутній час*
жита ростуть	жита росли	жита ростимуть

263. Прочитай текст.

Жайворонкова пісня живе у весняному степу. Коли пташка спить уночі, пісня спить разом з нею біля сірої грудки землі. Жайворонок оберігає її від холодного вітру та студеної роси. Пробуджується пташка — і пісня пробуджується *(За Є. Гуцалом)*.

- Спиши текст, змінивши час дієслів на майбутній.
- Обміняйтеся зошитами із сусідом (сусідкою) по парті, проведіть взаємоперевірку.

264. Спиши текст вправи 263, змінивши час дієслів на минулий.

Написання *не* з дієсловами

265. Прочитай уривок з вірша.

…А носоріг уздовж доріг
насіяв незабудок
і написав:
— Не насмітіть!
Не наступіть!
І не зірвіть! —
нехай ростуть на радість
людям.

Т. Коломієць

- Про кого йдеться у вірші? Прочитай, що написав носоріг. Зверни увагу, як пишемо ***не*** з дієсловами. Спиши їх.

Не з дієсловами пишемо окремо: ***не*** *мовчав,* ***не*** *прочитала,* ***не*** *ображайся.*

266. Прочитай частини прислів'їв і за́гадки.

Не гавкає, не кусає,	і хліба не просить.
Доброго не бійся	а в дім не пускає.
Ремесло на плечах не висить	і поганого не роби.

- Спиши прислів'я, з'єднавши частини. Підкресли ***не*** з дієсловами.
- Запиши слово-відгадку. У якому значенні його вживають? Які значення це слово може мати? За якої умови слово-відгадка може мати інше значення?

267. Прочитай текст.

Давним-давно в Києві жив князь Володимир. Він любив книжки. Князь не тільки багато читав, а й багато писав. Ось що написав Мономах дітям:

> Що вмієш — не забувай, чого не вмієш — навчайся. Не проходь мимо старших людей, привітайся. Не забувай про бідних, допоможи. Не роби зла ні людям, ні природі. Не ледачкуй, щиро трудися! *(З журналу).*

Є. Демаков. Володимир Мономах. *2010 р.*

- Прочитай повчання князя Володимира. Яке з них тобі варто виконати?
- Спиши речення, написані на сувої. Підкресли ***не*** з дієсловами.

268. Склади самостійно три речення — поради для своїх однокласників та однокласниць, у яких використай ***не*** з дієсловами.

269. Прочитайте загадки.

Мене не їдять, і без мене не їдять. Тече, тече — не витече, біжить, біжить — не вибіжить. Іде слідом за тобою: утікай — не утечеш, доганяй — не доженеш.

- Випишіть дієслова з ***не*** із загадок.

- Розгляньте малюнки, які є підказками до відгадок.

- Зробіть звуко-буквений аналіз односкладових слів-відгадок.

270. Прочитай текст.

— Мамо, що таке комп'ютер? — питає маленька мишка маму.

— Комп'ютер — це така розумна машина, яка вміє писати, читати, малювати, показувати мультфільми та ще багато чого.

— Матусю, а ти мені купиш комп'ютер?

— Обов'язково! Тільки ти не лінуйся, добре вчися, не забувай у школі ранець, не верти хвостом на уроці, не пищи на перервах, не гризи крейду, не залишай під партою сміття.

— І тоді я стану справжньою комп'ютерною мишкою! *(За І. Січовиком)*.

- За якої умови мама-мишка купить доньці комп'ютер?
- Прочитайте текст в особах, дотримуючись відповідної інтонації.
- Спиши речення-настанови мами-мишки. Як пишемо ***не*** з дієсловами?

271. Прочитайте й обговоріть основні правила користування інтернетом.

1. Не давайте нікому особисту інформацію: домашню адресу, номер домашнього телефону, робочу адресу рідних, їхні номери телефонів, назву й адресу школи.

2. Не погоджуйтеся на зустріч з незнайомими людьми.

3. Не надсилайте свої фотографії чи іншу інформацію без дозволу дорослих.

4. Не відповідайте на образливі листи.

5. Не давайте нікому, крім рідних, свої паролі, навіть найближчим друзям.

6. Не робіть нічого незаконного в інтернеті.

7. Не шкодьте й не заважайте іншим користувачам.

- Чи дотримуєшся ти цих правил?
- Спиши ті правила, яких ти не знав (не знала). Зверни увагу на правопис ***не*** з дієсловами.

272. Спиши ті правила, які ти не записав (не записала) у класі. Підкресли ***не*** з дієсловами.

Дієслова-антоніми

273. Прочитай дієслова.

Світає, згорнути, узутися, сумувати, зайти, вийти, відчинити, сутеніє, розгорнути, роззутися, радіти, зачинити.

- Пригадай, що таке *антоніми (с. 26)*. Продовж речення.

Антоніми — це … .

- Поєднай дієслова-антоніми, запиши парами.

274. Прочитай частини прислів'їв.

Краще з розумним загубити,	той увечері сміється.
Хто вранці плаче,	умій віддати.
Умій узяти —	як з дурнем знайти.

- З'єднай прислів'я, спиши, підкресли дієслова-антоніми.

275. Прочитай текст.

Ельфа Дора та гном Пелдрон мешкали поруч. Гном був цілковитою протилежністю Дорі!

Вона веселилася, а Пелдрон сумував. Дора говорила, а він мовчав. Ельфа бігала, а він стояв. Пелдрон працював, а вона ледачкувала!

Старий мудрий гном вирішив їх забрати до себе в науку. Вони працювали в нього чотири місяці. Ледарювати

не мали часу. Дора й Пелдрон дуже змінилися. Тоді гном їм сказав:

— Ви змінилися, ви зрозуміли, що сміятися та плакати варто тільки в слушний момент *(За А. Франк)*.

- Чи погоджуєшся ти з думкою мудрого старого гнома? Спиши це речення. Запам'ятай цю мудру пораду.
- Продовж речення, уписуючи дієслова-антоніми, які характеризують Пелдрона й Дору.

  Дора …, … . Пелдрон … , … .
- Розглянь малюнок *(с. 109)*. Що, на твою думку, змінило Дору й Пелдрона?

276. Добери п'ять пар дієслів-антонімів. Запиши.

Дієслова-синоніми

277. Прочитай групи дієслів.

Відокремлювати — відділяти, відривати, приєднувати … .
Іти — крокувати, плентатися, стояти, шкандибати … .
Кричати — волати, мовчати, репетувати … .

- Як називаємо слова, подібні за значенням?

Допомога Ти забув (забула), що таке *синоніми*? Повтори правило на с. 28.

- Продовж речення.

  Синоніми — це … .
- Що не так у кожному ряду дієслів? Вилучи «зайве» слово. Як називаємо вилучені дієслова?
- Доповни кожний ряд синонімів запропонованими дієсловами: *верещати, відламувати, галасувати, шкандибати, відколювати, сунути*.

278. Прочитай вірш.

Вкритий цвітом весь садок,
Розцвітає скрізь бузок,
Всюди квітів так багато,
Ніби тут вже справжнє свято!

Це ж весна **хазяйнувала,**
Щедро квіти **дарувала,**
Вона — справжня трудівниця
І прекрасна чарівниця.

О. Ерато

- Прочитай виділені дієслова. Добери до них синоніми з довідки, запиши групами.

Довідка: презентувала, зацвітає, господарювала, озолочувала, квітує, ґаздувала.

279. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Даринка почула на горищі, як хтось чхнув.

— Хто тут? — запитала вона.

Хтось мовчав. Дівчинка повторила своє запитання.

— І я не я, і рука не моя, — вигукнув Хтось.

— Не бійтеся мене, я сама вас боюся, — тихо мовила Даринка.

— Довіряй, але перевіряй! І годі талалаїти! — пролунав голос незнайомця.

— Що означає талалаїти?

— Талалаїти — це базікати, теревенити, патякати, пустомолоти, пустодзвонити… Тобто без толку говорити, — торохтів домовичок *(За Т. Винник)*.

- Прочитайте текст в особах, дотримуючись інтонації.
- Розглянь малюнок. Яким, на твою думку, є домовичок?
- Випиши з тексту відповідь домовичка, у якій він пояснює значення слова *талалаїти*. Як називаємо ці слова?
- Що ти можеш сказати про підкреслене слово?

280. Утвори групи синонімів із запропонованих дієслів.

Доглядати, запам’ятати, пильнувати, їсти, глядіти, споживати, затямити, куштувати, закарбувати.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю навчальний переказ розповідного змісту за колективно складеним планом.

281. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Добра синичка

Синичка роздобула на сніданок хробачка. Несподівано на неї налетів горобець. Однак синичка була не з лякливих. Під час бійки хробачок упав на землю. Синичка почала шукати свій сніданок. Ось він!

Раптом вона побачила маленького горобчика. Він випав із гнізда. Горобчик був наляканий і голодний. Синичка підскочила до нього й ткнула в роззявлений дзьобик свого хробачка. Малюк замовк, а синичка полетіла *(За П. Ходченком)*.

- Пригадай вимоги до написання переказу.

- Складіть план переказу. Дайте відповідь на кожний пункт плану. Запишіть. Перевірте роботу.

33 Пряме й переносне значення дієслова

282. Прочитай вірш.

Встала весна, чорну землю
Сонну **розбудила**,
Уквітчала її рястом,
Барвінком **укрила**;
І на полі жайворонок,
Соловейко в гаї
Землю, убрану весною,
Вранці зустрічає.

Т. Шевченко

- Продовж речення дієсловами з тексту.

  Весна *(що зробила?)* встала, … .
- У прямому чи переносному значенні вжиті виділені дієслова у вірші?
- Спиши доповнене речення.

283. Прочитай частини прислів'їв.

З переляку душа	в п'яти утекла.
Літо біжить підстрибуючи,	а незгода — руйнує.
Згода дім будує,	а зима бреде похнюпившись.

- З'єднай частини прислів'їв. Спиши, підкресли дієслова, ужиті в переносному значенні.
- Утвори сполучення іменників з дієсловами так, щоб дієслова вживалися в прямому значенні. Запиши за зразком.

Зразок Згода будує — будівельник будує.

284. Прочитай текст.

Весна кожному роботу знайде. Кличе нива: «Оброби мене!» Просить сад: «Доглянь мої дерева!» **Усміхаються** квіти: «Полий нас!» Дощик пробіг — одну крапельку подарував. Просить горóдина: «Полоти час. Бур'яни лізуть!» Сонечко всміхається, наче нагадує: «Весняний день рік годує» *(За Н. Ковпак)*.

- Випиши підкреслені іменники та зв'язані з ними дієслова. У якому значенні вони вживаються? Добери до перших трьох іменників дієслова, які вживаються в прямому значенні.
- Зроби аналіз виділеного слова за поданою послідовністю.
  1. Частина мови.
  2. На яке питання відповідає?
  3. Час.
  4. З яким словом у реченні пов'язане?

285. Утвори три сполучення іменників з підкресленими дієсловами вправи 284 так, щоб вони вживалися в прямому значенні. Запиши за зразком вправи 283.

Уживання дієслів у власному мовленні

286. Прочитай вірш.

Біжать, **біжать** хмариночки
По небу в далечінь
І кидають від сонечка
Свою легеньку тінь.

А сонечко всміхається,
Цілує гай і сад,
І в листя одягається
Зелений виноград.

О. Журлива

- Прочитай дієслова, які вжиті в переносному значенні.
- Випиши виділене слово, добери до нього два синоніми й запиши.
- Випиши підкреслене дієслово, добери до нього антонім. Запиши парою.
- Спиши вірш, змінивши час дієслів на минулий.
- Обміняйтеся зошитами із сусідом (сусідкою) по парті, проведіть взаємоперевірку.

287. Прочитай «розсипані» слова.

На, своєї, хатинки, ґанку, Польовичок. Він, ранковий, напій. Польовичок, відвар, з, польових, трав. З, хати, кіт. Він, біля, Польовичка. Старенький, свої, володіння, великі.

- Чи можна скласти речення із запропонованих слів? Якої частини мови не вистачає? Добери з довідки дієслова, «збери» слова в речення й запиши.

Довідка: пив, сидів, зварив, сів, вийшов, оглядав.

288. Розглянь малюнок.

- Склади власне висловлення за малюнком, використовуючи дієслова в прямому й переносному значенні. Добери до розповіді заголовок. Запиши.

289. Склади кілька речень про свою допомогу дорослим, використовуючи дієслова.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

Дієслово — слово діє:
Ходить, робить, носить, сіє.
Слово плаче і **радіє**,
Усміхається і мріє.
Дієслово — слово діє:
Вірить, любить і жаліє.
Не злословить, не лукавить,
Серця ближнього не ранить.
Дієслово — слово діє:
Народилось і зоріє.
Процвітає й квітне
Слово любе, слово рідне!

Л. Лужецька

1 Дієслова-антоніми

1. Випиши з тексту пару дієслів-антонімів.
2. До виділеного дієслова добери антонім.

2 Дієслова-синоніми

1. Випиши з тексту два дієслова-синоніми.
2. До підкресленого дієслова добери синонім.

3 Дієслова з *не*

Випиши з тексту дієслова з ***не***.

- Спиши перше речення, змінивши час дієслів на минулий та майбутній.

РЕЧЕННЯ

Закріплення та узагальнення вивченого про речення

290. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

Речення за метою висловлювання	**Речення за інтонацією**	
Розповідні (про щось розповідають, повідомляють)	**неокличні**	**окличні**
	Школа нас зустріла веселим дзвінком.	*Школа нас зустріла веселим дзвінком!*
Питальні (про щось запитують)	*Ти був сьогодні в школі?*	*Ти був сьогодні в школі?!*
Спонукальні (спонукають до дії, просять, радять, закликають чи застерігають)	*Шануймо працю вчителів.*	*Шануймо працю вчителів!*

- Які є види речень за метою висловлювання? Які почуття висловлюємо за допомогою окличних речень? Які речення називаємо *спонукальними*?

291. Прочитай вірш.

— Про що, пташко,
Нам співаєш
Пісню голосну?
— Я співаю всьому світу
Пісню про весну!
Про її квітки пахучі,
Про сади, гаї…
Раджу я і вам співати,
Дітоньки мої…

Олександр Олесь

- Продовж речення, у яких укажи, які за метою висловлювання та інтонацією речення вірша.

Перше речення — … . Друге речення — … . Третє речення — … . Останнє — … .

- Спиши питальне речення.
- Спиши спонукальне речення.

292. Прочитай текст.

Весняний дощ усю ніч цілував вишеньку теплими краплями в пуп'янки цвіту. І на ранок вона розцвіла! Здивований вітерець увесь день крутився біля неї. Він розправляв їй пелюстки й зелені листочки! Про це звичайне диво радісно загули бджоли.

— Поспішайте, поспішайте, вишенька розцвіла! — закликали вони своїх подруг *(За В. Думанським).*

- Про яку пору року йдеться в тексті?
- Випиши розповідне неокличне й окличне речення.
- Випиши спонукальне речення.

293. Прочитай вірш.

Молоденька хмаринко,
Нема в небі хатинки. (…)
Тож куди ти, хмаринко, підеш? (…)
Йди до нас у хатинку, молоденька хмаринко! (…)

М. Вінграновський

- Спиши вірш у стовпчик. У дужках познач види речень за метою висловлювання та інтонацією.

Речення за метою висловлювання та інтонацією

294. Прочитайте вірш в особах, дотримуючись відповідної інтонації.

— Де у того грибеняти
мама й тато?

— Де у того грибеняти
рідна хата?

— Од братів своїх одбилось,
Заблудилось, загубилось!

— На галяві ночувало,
Під листком росистим
спало…

Й. Струцюк

- Хто є героями діалогу? Вибери правильну відповідь: *діти, трава, сонечко*. А можливо, відповідь відсутня? Чому?

- Доповни речення дієсловами з тексту.

Грибеня *(що зробило? що робило?)* … , … , … , … , … .

295. Прочитайте репліки.

— Ти часто відвідуєш читальний зал … .
— У тебе є домашня бібліотека … .
— Які книжки ти любиш читати … .

- Які це речення за метою висловлювання? Запиши запитання та відповіді на них. Постав відповідні розділові знаки.

296. Домовтеся із сусідом (сусідкою) по парті, хто з вас буде читати запитання, а хто — відповіді. Дотримуйтеся відповідної інтонації.

Запитання	**Відповіді**
— Чом, вітриську, розходився, хазяйнуєш у саду?	— Це я в листі заблудився і дороги не знайду.
— А навіщо трусиш сливи у некошену траву?	— Бо удався нелінивим, без роботи не живу!

Т. Коломієць

Допомога У діалозі є речення-питання і речення-відповідь. Їх називають ***репліками***.

297. Прочитай продовження вірша з відповідною інтонацією.

— Ой вітриську, робиш шкоду!
Угамуйся хоч на мить!
— Краще геть піду з городу,
в чистім полі буду жить!

Т. Коломієць

- Спиши вірш у стовпчик. Укажи види речень за метою висловлювання та інтонацією.

Речення окличні та неокличні

298. Домовтеся із сусідом (сусідкою) по парті, хто з вас буде читати слова ведмедя, а хто — сови. Дотримуйтеся відповідної інтонації.

Ведмідь сварився із совою:
— Ти щось наплутала, сово!
Затям своєю головою:
зими в природі не було!

Сова сміялась:
— Волохатий, не дивно чути це мені:
Ти восени як ляжеш спати,
То встанеш тільки навесні.

П. Ребро

- Які речення використав ведмідь? Які почуття він висловлював? З якою інтонацією треба читати слова сови? Чому?

Речення бувають *окличні* й *неокличні*.

Оклúчні рéчення треба вимовляти з особливим почуттям (радість, захоплення, жаль, смуток, бажання, здивування, хвилювання, застереження, незадоволення та ін.). У кінці окличних речень ставимо *знак оклику*.

- Спиши речення, які належать ведмедеві або сові *(вибір власний)*.

299. Прочитайте діалог, дотримуючись відповідної інтонації.

— Поки я до тебе йшов, розцвіли всі ромашки!

— А поки я тебе чекав, відцвіли всі кульбаби…

— Коли я тільки прокинувся і подумав, що піду до тебе, — достигли суниці!

— А я чекав тебе ще раніше — вони лише зацвіли… Друже, ти чекав мене?!

— Чекав. Я тебе дуже люблю, друже!

— А я без тебе жити не можу. Я прошу тебе: приходь до мене частіше *(За С. Козловим)*.

- Які види речень використали друзі? Хто, на твою думку, говорив з особливими почуттями?
- Спиши спонукальні речення.

300. Прочитай текст. Подумай, які розділові знаки треба поставити в кінці речень.

Яка чудова рання весна Які веселі, дзвінкі мелодії Ти був у весняному лісі Ти чув ці мелодії Хто це фиркає під кущем Їжачок вовтузиться, розгрібає мокре листя Що за

стукіт лунає в лісі Дятел дерево лікує Природа пробуджується *(М. Братко)*.

- Прочитай текст голосно, з відповідною інтонацією. Спиши, розставляючи розділові знаки.

301. Склади речення: розповідне неокличне й окличне; спонукальне окличне й неокличне; питальне.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю художній опис за поданим зразком, використовуючи інформацію з різних джерел.

302. Розглянь фотографію білки. Склади текст-опис тварини, використовуючи інформацію з різних джерел. У цьому тобі допоможе Медіагід.

— Прочитати про білку ти зможеш в енциклопедіях і художніх творах.

Білка є героїнею багатьох мультфільмів. Розглянь кадри з мультфільму «Лісові мандрівники».

Відомо багато загадок про білку, у яких подано її опис. Прочитай, звернувши увагу на опис тварини. Яка вона?

Пухова руденька шуба
Із сосни стриба на дуба.
Хвіст у неї — як мітла,
А сама на зріст мала.

Очі сяють, як намисто,
В неї хата гарна й чиста.
В лісі любить вона жити.
Відгадайте, хто це, діти.

- Зразком для твоєї роботи можуть бути вірші та загадки про білку. Опиши її, використовуючи запропоновані матеріали.

Спонукальні речення

303. Прочитай загадку.

Він на вулиці щораз
оком блимає на нас.
— Зупинися! Підожди!
Терпеливо стій-но!
А тепер, будь ласка, йди
впевнено й спокійно.

Л. Уляницька

- Вимов слово-відгадку. До чого спонукає світлофор? Прочитай речення, у яких виражається прохання світлофора. Як називаємо такі речення?
- Продовж речення.

Спонукальне речення містить наказ, вимогу, … , … .
У кінці спонукального речення ставимо … чи … .

304. Розглянь таблицю.

Розповідні речення	Спонукальні речення
Діти йдуть до бібліотеки.	Діти, ідіть до бібліотеки.
Тарас допомагає батькам.	
Школярі дотримуються чистоти в класі.	

- Утвори з розповідних речень спонукальні за зразком першого. Запиши.

Допомога Окличними можуть бути розповідні, питальні та спонукальні речення.

305. Прочитайте текст, звертаючи увагу на розділові знаки в кінці речень.

Ви, звичайно, знаєте, що мобілка — це така телефонна слухавка. Малий Андрійко думав, що коли від звичайного телефона відрізати слухавку, теж буде мобілка. Узяв і відрізав! Тільки слухавка дзвонити не захотіла! Мобілки не вийшло! Ви лише уявіть, як розсердилися мама з татом! Скажіть, будь ласка, а ви б не розсердилися *(За М. і С. Дяченками)*.

- Уяви, що тобі треба пояснити малому Андрійкові, що таке мобільний телефон і як ним користуватися. Використовуй спонукальні речення у своїй розповіді.
- Прочитай окличні речення з відповідною інтонацією. Випиши їх.

306. Випиши з тексту вправи 305 спонукальні речення.

- Прочитай вірш.

Спонукань не жди ніколи.
Своєчасно йди до школи.
Будь привітним до батьків.
Заступайсь за малюків!

К. Мухаммаді

- Скільки в тексті речень? Спиши спонукальні речення.

Звертання, розділові знаки при них

307. Прочитай вірш.

— Дозвольте Вас, бабусю,
Колись намалювати.
У Вас красиві очі
І руки вузлуваті.
— Авжеж, — бабуся мовить. —
Малюй, моя дитино!
Дивилась в небо довго —
Та й маю очі сині…

Г. Чубач

- Хто, на твою думку, веде діалог? Прочитай слово-звертання до бабусі. Як звертається бабуся до співбесідника? Які розділові знаки стоять біля цих слів?

Звертáння — це слово або сполучення слів, які вказують на того, до кого звертаються. Воно може стояти на початку, у середині й у кінці речення. На письмі звертання відокремлюють *комами*. Якщо речення починається звертанням, то після нього можна поставити або *знак оклику*, або *кому*.

- Випиши з тексту речення зі звертанням. У якому з них є слово, а в якому — сполучення слів? Де авторка використала звертання: на початку, у середині чи в кінці речення? Які ставимо розділові знаки?

308. Розгляньте таблицю та обговоріть її зміст.

слова	слова у формі звертання
матуся, брат, сестра	матусю, брате, сестро
Оксана, Петро, Іван	Оксано, Петре, Іване
кінь, лисичка, білочка	коню, лисичко, білочко
гай, земля, зоря	гаю, земле, зоре

- Прочитай слова у формі звертання. Склади три речення зі словами у формі звертання, які подані в таблиці. Запиши, пам'ятаючи про розділові знаки.

309. Прочитай вірш.

Звертання

Чи всі ми вмієм спілкуватись,
По-українськи привітатись?
Чи всі вітання наші ґречні,
Теплом зігріті та сердечні?
Шановні і вельмишановні!
А є ж такі чудові форми:
І ви, добродію і пане,
І ви, добродійко і панно,
І господарко, й господине!
Й звертання кожне не
єдине
Звучить яскраво і ласкаво!

Д. Білоус

- Які форми звертання можна використати в письмовому вітанні до дівчинки, учителя чи дідуся?

- Склади й запиши три речення, використовуючи звертання до свого дідуся, сестри чи друга.

310. Склади три речення, використовуючи звертання з вірша Д. Білоуса до своєї вчительки (учителя), мами, сусіда. Запиши.

311. Прочитайте одне одному мирилку.

Дві подружечки зажурилися,
Дві подружечки посварилися.
— Тобі яблучко, мені грушечка —
Не сварімося, **моя душечко**.
— Тобі яблучко, мені зернятко —
Не сварімося, **моє серденько**!

- Як називають одна одну подружки? Як називаємо такі слова або сполучення слів? Які розділові знаки ставимо?
- Випиши з тексту речення зі звертанням.
- Пригадай та розкажи заклички, у яких є звертання *(усно)*.

312. Прочитайте діалог.

— Лісе, лісе, ясени,
Чом сумні ви восени?

— Та як же нам, діти,
Сумними не бути,
Коли тої зозуленьки не чути?

— Лісе, лісе, ясени,
Чом затихли восени?

— А чим же нам шуміти,
Коли стали безлистими віти?

М. Підгірянка

- До кого звертаються діти? Чи в усіх реченнях вірша є звертання? Спиши два речення зі звертанням *(вибір власний)*.

313. Прочитай слова.

Тітка, сусідка, дідусь, Борис, Надія, берізка, ластівка, півник.

- Склади речення, використовуючи наведені слова у формі звертання. Запиши.

314. Прочитай уривок з вірша.

— Тесляре, тесляре, збудуй мені хижку
В зеленім садочку, в квітучім затишку.

Змуруй мені, муляре, піч та й рівненько,
Щоб в хаті зимою було всім тепленько.
Ти справ мені, столяре, двері й віконця,
Поріг — від дороги, а вікна — до сонця.

М. Підгірянка

- Спиши речення, у якому є звертання до муляра.

Члени речення. Головні та другорядні. Зв'язок слів у реченні

315. Прочитай текст.

Весна! Повернулися додому *(хто?)* лелеки. Під стріхою будують гнізда веселі *(хто?)* ластівки. У лісі розцвіли яскраві *(що?)* першоцвіти.

- Скільки речень у тексті? Скільки слів у першому реченні? У другому?
- Постав питання до кожного слова підкресленого речення. Чи можна поставити питання до слова ***під***?

У реченні слова зв'язуються за змістом і питаннями. Слова в реченні, що відповідають на питання за змістом, називають ***чле́нами ре́чення***.

- Про кого йдеться в кожному з поданих речень?

Член речення, який називає того, про кого чи про що повідомляється в реченні, називають ***пі́дметом***. Підмет відповідає на питання ***хто? що?***

316. Розгляньте й обговоріть схему другого речення.

(хто?) лелеки
(що зробили?) повернулися
(куди?) додому.

- Який член речення вказує на те, що говориться про підмет? На яке питання відповідає це слово?

Член речення, який виражає те, що говориться про підмет (яку дію він виконує, хто він є, який він є), називають ***при́судком***. Присудок відповідає на питання ***що робить? що зробить? що робив? що зробили? що робитимуть? який він є? хто він є?*** та ін.

Підмет і присудок — це ***головні члени речення***. Усі інші члени речення є ***другорядними***. Підмет і присудок — ***граматична основа*** речення.

Підмет підкреслюємо однією рискою (_____), а присудок — двома (_____).

- Розгляньте схему останнього речення вправи 315.

Так зв'язуються головні й другорядні члени речення.

що? — ***що зробили?***

першоцвіти ⇄ розцвіли

які? яскраві — ***де?*** у лісі

Допомога Питання між головними членами речення можна ставити від підмета до присудка й навпаки.

317. Прочитай вірш.

Потемніли крони сосон.
Тихо падають дощі.
Оголила темна осінь
І дерева, і кущі.

В. Скомаровський

- Зроби схему першого речення за зразком попередньої вправи.
- Спиши друге речення, підкресли головні члени речення.

318. Спиши останнє речення вправи 317. Підкресли його граматичну основу.

319. Прочитай загадку.

— Бурячок в землі дрімає.
Я швиденько виростаю.

Свіжий борщик зварять з мене,
Не червоний, а зелений.

- Зроби звуко-буквений аналіз слова-відгадки.
- Спиши перше й друге речення, підкресли головні члени речення.

320. Прочитай текст.

Анна любила книжкú. Вона читала вранці. Вона читала ввечері. У книжках вона знайшла нових друзів. Анна любила бібліотеку й запах нових книжок. Вона берегла старі книжки. Одного разу дівчинка прийшла до бібліотеки й зустріла дідуся Монсена. **Він — розпорядник фонду книжок. Дідусь був дуже сумний.** Він повідомив, що старі книжки будуть знищувати, бо їх уже ніхто не читає.

«Якщо книжки знищать, то зникнуть і люди, які в них є, — подумала дівчинка. — Ми повинні врятувати книжки!» *(За К. Гаґерупом)*.

— Історія дівчинки, яка рятувала книжки, дуже цікава й неочікувана. А головне — її підтримали всі діти класу! Ти можеш про це дізнатися, прочитавши книжку К. Гаґерупа «Дівчинка, яка рятувала книжки».

- Спиши підкреслені речення, установивши зв'язок слів за зразком.

Зразок

(хто?) вона *(що зробила?)* знайшла;
знайшла *(кого?)* друзів;
знайшла *(де?)* у книжках;
друзів *(яких?)* нових.

- Випиши виділені речення. У якому з них присудок відповідає на питання *хто він є?*, а в якому — *який він був?* Познач у дужках.

321. Розгляньте схеми речень.

1. _____ ═══ … .
2. ═══ … _____ .
3. … _____ ═══ .

- Добери до кожної схеми речення. Запиши, позначивши речення цифрою: 1, 2, 3.

322. Випиши речення з вправи 320, у яких підкреслений підмет. Підкресли другий головний член.

Словосполучення

323. Прочитай слова.

Подарувати *(кому?)*, виписати *(що?)*, ранець *(який?)*; текст, братові, новий.

- Добери до підкреслених слів слова, які відповідають на питання в дужках. Запиши.

Ти утворив (утворила) словосполучення. Словосполучення утворюється з двох або більше повнозначних слів.

Словосполучення має ***головне́*** й ***зале́жне*** слово. Головним у словосполученні є слово, від якого ставимо питання, залежним — яке відповідає на поставлене питання. Наприклад:

яка?

Велика родина (головне слово — *родина*).

як?

Бігти швидко (головне слово — *бігти*).

324. Прочитай словосполучення.

Червоний ліхтарик, говорити голосно, шанувати старших, цікава книжка.

- Установи зв'язок між головним і залежним словом за зразком.

Зразок

як?

говорити голосно

325. Прочитай словосполучення.

Дякувати *(кому?)* товаришеві *(за що?)* ... . Навчатися *(чого?)* мови *(якої?)* ... . Вибачати *(кому?)* мені *(за що?)* ... .

- Запиши складені словосполучення, поширюючи їх новими словами за допомогою питань. Запам'ятай їх.

326. Прочитай словосполучення.

Пожовкле листя, щира бесіда, вітатися ґречно.

- Запиши словосполучення, поширюючи їх новими словами за допомогою питань за зразком попередньої вправи.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю привітання до Дня матері.

327. Розгляньте листівку та фото.

- Напишіть привітання з Днем матері.

Словосполучення в групі підмета й присудка

328. Прочитай речення.

Великий рудий джмелик сів на ромашку. Вона щиро й відкрито всміхнулася.

- Розгляньте схему другого речення. Зверніть увагу, якого головного члена речення стосуються слова *щиро, відкрито* й утворюють із ним словосполучення.

хто? — ***що зробила?***

вона ⇄ усміхнулася

як? щиро, відкрито

- Зроби схему першого речення. Зверни увагу, з яким головним членом речення, підметом чи присудком, утворюють словосполучення другорядні члени? Зроби висновок.

329. Прочитайте текст.

Яскравий, червоний тюльпан виріс у квітнику. Квіточка довго не розкривалася. Пригріло тепле, весняне сонечко. Тюльпан розцвів!

- Розглянь схему першого речення.

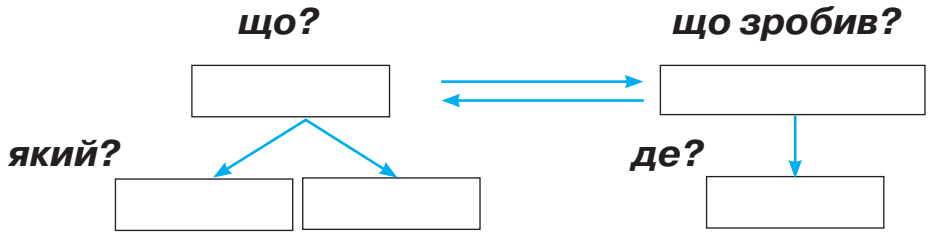

- Скільки членів речення стосується підмета? Скільки — присудка? Зроби висновок.
- Зроби схему другого й третього речень. Скільки членів речення стосується підмета, а скільки — присудка?
- Спиши речення, яке складається тільки з головних членів.

330. Прочитай та добери до поданих залежні слова за запитаннями.

Береза *(яка?)* … ; працювати *(з ким?)* … ;
на сонечку *(якому?)* … ; відвідувати *(кого?)* … .

- Склади речення зі словосполученнями *(вибір власний)*. Запиши.

331. Прочитай та добери до поданих залежні слова за запитаннями.

У гаях *(яких?)* … ; відвідувати *(що?)* … ;
сестричка *(яка?)* … ; прибігти *(до чого?)* … ;
у лісі *(якому?)* … ; прибігти *(до кого?)* … .

- Склади речення з двома словосполученнями *(вибір власний)*. Запиши.

332. Розгляньте малюнок. Зміст якої казки він ілюструє?

- Розкажіть казку «Колосок» *(усно)*.

- Постав п’ять запитань за змістом малюнка. Запиши діалог, використовуючи різні види речень.

333. Прочитай текст.

Першу ручку винайшли в Стародавньому Єгипті. Вона була мідною. У мідному стержні містилася тоненька тростина. Її наповнювали темною рідиною. **Рідина капала зі стержня**. **Вона бруднила руки, одяг і папір.**

- Випиши підкреслені словосполучення. Визнач зв’язок між ними. Підкресли головні слова в словосполученнях. Запиши за зразком.

Зразок

яку?

ручку першу

- Випиши виділені речення. Зроби схеми. Визнач, скільки другорядних членів стосуються підмета, а скільки — присудка. Зроби висновок.

334. Прочитай прислів’я.

Добра праця ніколи не пропадає. Бджола летить на всякий цвіт. Праця людину годує.

- Спиши прислів’я, підкресли граматичну основу речення. Поясни орфограму *«Правопис **не** з дієсловами»*.

335. Прочитай речення.

Очі бачать далеко, а серце чує глибоко.

- Поясни, як ти розумієш подане речення. Чим воно цікаве?
- Підкресли головні члени речення.

336. Прочитай словосполучення.

Золота береза, чисте повітря, вазони на підвіконні, трав’янисті луки.

- Установи зв’язок між словами за допомогою питань. Запиши за зразком.

Зразок

(що?) вода *(яка?)* холодна

Побудова простих речень

337. Прочитай слова кожного рядка.

Гомінка, настала, нарешті, весна.
Звірів, у, багато, і, птахів, клопотів.
Чепурили, свої, оселі.

- Утвори речення з «розгублених» слів. У *першому* реченні підкресли граматичну основу. З підкреслених слів *другого* речення утвори словосполучення, установи зв'язок між головним і залежним словом. Визнач, якого члена речення не вистачає в *третьому* реченні. Додай його й запиши.

338. Прочитай частини речень.

Ішов весняний … … . Він … листя яблунь у … . На небі з'явилася … … . Цей місток … землю … … .

- Доповни речення словосполученнями з довідки. Визнач зв'язок між ними.

Довідка: освіжив у саду, теплий дощ, барвиста веселка, з'єднав з небом.

339. Розглянь малюнки. Уяви, що тобі потрібно розказати другу (подрузі), як зробити рамку. Склади відповідь, використавши всі види речень. Запиши свою відповідь. Не забудь в останньому реченні від імені однокласника (однокласниці) висловити подяку.

Друг (подруга): — Яка чудова рамка! Як ти її зробив (зробила)?

Ти: — … .

340. Прочитай слова першого та другого рядка.

Птахи, квіти, сонечко.
Пригріло, прилетіли, розцвіли.

- Склади речення так, щоб підметами були слова з першого рядка, а присудками — з другого.

Карта пам'яті: від тексту — до мене

Прочитайте текст.

На горі стояла хатинка з комином, з ґанком, з пічкою для кота, з будкою для собаки.

Увечері з комина пішов дим. На ґанок вийшла старенька бабуся. **На пічку виліз товстий кіт**. Біля будки всівся пес.

Усі почали чекати ночі. Уночі з-під лопуха вилізло маленьке жабенятко. **Воно побачило синій дзвіночок**. І над подвір'ям помирився блакитний дзвін!

— Що це дзвенить? Хто це дзвенить? Мале жабенятко, навіщо ти дзвениш?! Перестань, чуєш, малий! — лунало в тиші.

— Це не я дзвеню, це синій дзвоник дзвенить! — відповіло мале жабеня *(За С. Козловим)*.

1 Зміст

1. Про кого йдеться в тексті?
2. Де відбуваються події?
3. Коли вони відбуваються?

2 Звертання

Випиши з тексту одне речення зі звертанням.

3 Види речень

Випиши по одному реченню:

- розповідне неокличне;
- розповідне окличне;
- питальне;
- спонукальне.

4 Головні та другорядні члени речення

1. Випиши виділені речення.
2. Підкресли головні члени речення.

5 Зв'язок слів у реченні

Створи схему підкресленого речення, визнач зв'язок слів у реченні.

ТЕКСТ

Текст та його ознаки. Заголовок

341. Прочитай дві групи речень.

1. У нашому саду дозріли абрикоси. У полі синіли волошки. У саду дядька Петра вродили великі груші. Під вікном гралися діти.

2. Принесли хліб, пахучий, зі шкоринкою золотавою. Це від вогню позолота в нього. Та не тільки від вогню. Золоте зерно сіяли, золоті колоски гойдалися, золоте проміння колосок гріло. Золоті руки врожай зібрали *(За С. Мацюцьким)*.

- У якій групі речення зв'язані за змістом? Яку групу речень можна назвати *текстом*? Про що автор розказує в цьому тексті?

- Розглянь малюнки до кожної групи речень. Що не так? Які із запропонованих малюнків відображають зміст тексту, а які — окремих речень? Виправ художника.

Текст — це зв'язне висловлювання, яке складається з двох і більше речень, що розміщені послідовно й об'єднані між собою за змістом. Текст має тему й основну думку.

Те́ма — це те, про що розповідається в тексті.

Основна́ ду́мка (іде́я) — це те головне, що автор (авторка) хоче нам сказати.

- Спиши з тексту речення, у яких прикметник *золотий* вживається в переносному значенні. Зверни увагу на підкреслене слово. Яка це частина мови?

342. Прочитай текст.

На дереві весело цвірінькав горобчик. Літо!

І не оглядівся горобчик, як і літечко минуло. Настала осінь із вітрами холодними, з дощами дрібними. А потім і сніг став падати.

Біда горобчику — голод, холод! Спати не може: холодний вітер пронизує. Удень їсти нічого. Біда! От і почав наш горобчик до розуму приходити.

— Розум, молодче, на дорозі не валяється, — мовив поважно крук. — Поки біди не знатимеш, то й розуму не матимеш *(За Лесею Українкою)*.

- Зверни увагу, хто написав казку про горобчика. Що тобі відомо про Лесю Українку? Розкажи.
- Доведи, що це текст. Визнач тему й основну думку тексту.
- Спиши речення, яке виражає основну думку тексту.

343. Розглянь кадри з мультфільму про горобчика за казкою Лесі Українки «Біда навчить». До кого звертався горобчик, крім крука, щоб його розуму навчили?

- Склади до кожного кадру спонукальне речення, у якому передай прохання горобчика. Він використовував такі звертання: *тітонько, дядечку, друже*. Запиши.
- Яка назва казки? Це — заголовок тексту.

Заголо́вок — назва тексту або його частини. Заголовок має бути чітким і коротким. Він містить тему або основну думку тексту.

344. Прочитай речення.

Бережіть хліб. Хліб — усьому голова. Шануй працю хлібороба!

- Яке з речень може бути заголовком до тексту про хліб вправи 341? Добери заголовок або придумай власний. Запиши.
- Знайди й запиши три прислів'я про хліб.

Будова тексту. Абзац

345. Прочитай текст.

— Послухайте, діти, я розкажу вам свою історію.

Колись давно я жила в теплій Італії, і називали мене Календулою, бо я завжди була квітучою та молодою; лікувала бідних і багатих. Тому мала велику пошану серед людей. Згодом я дізналася, що є країна, де взимку випадає сніг. Я захотіла відвідати ці казкові місця. Мій знайомий музикант привіз мене в країну, де з неба сіялися блискучі зірочки. Мені тут сподобалося, я прижилася і продовжую всіх лікувати.

Ось така моя історія. Тільки на новій батьківщині мене називають нагідкою, або нігтиком. Але я вже звикла… *(За І. Січовиком)*.

— ***Нагі́дка*** — лікарська рослина. Її дуже шанують у всьому світі. А в Парижі, столиці Франції, стоїть пам'ятник королеві Маргариті, яка тримає в руках календулу — свою улюблену квітку.

- Що нового ти дізнався (дізналася) про квітку нагідку? Розкажи.
- Прочитай частину тексту, яка позначена червоною дужкою та стоїть на початку тексту. Ця частина називається ***зачин***.
- Частина тексту, яка стоїть після зачину, — ***основна частина***. У ній викладено основний зміст. Прочитай.
- Частина, яка завершує текст, — ***кінцівка***. Прочитай її.

- Спиши з основної частини речення, з яких можна дізнатися про життя календули в Італії.
- Спиши з основної частини речення, з яких можна дізнатися, як календула потрапила в країну, де випадає сніг.

346. Прочитай частини тексту.

Ось так підготувався їжачок до холодів. Навіть люта зима й заметілі не налякають його.

Під столітнім дубом їжачок побудував собі хатку. Теплу й затишну. І нехай хоч усю зиму хурделиця, хоч мороз — не страшно.

Ціле літо трудився їжачок. Усе в комірчину! А в комірчині чого тільки не було: запашні лісові яблука, сушені гриби, банки з варенням і ще багато пресмачної всячини *(За М. Пономаренко)*.

- Чи дотримана послідовність подій у прочитаному? Прочитай, дотримуючись послідовності подій, створи текст.
- На скільки частин поділений текст? Про що йдеться в першій частині? У другій? Ці частини називають *абзацами.*

Абза́ц — це частина тексту, яка містить одне або кілька речень. Абзаци пов'язані між собою за змістом. Кожний абзац починається з нового рядка.

- Спиши перший абзац упорядкованого тексту. У першому реченні підкресли головні члени.
- Спиши останній абзац, указуючи в дужках час дієслів.

347. Прочитай зачин і кінцівку історії реп'яшка.

Одного разу Микола, Максим та Олесь грали у футбол на пустирі. Там ріс реп'яшок. Йому найбільше сподобався Микола.

Так закінчилася подорож реп'яшка *(За Ю. Ярмишем)*.

- Розглянь малюнки. За змістом малюнків створи основну частину. Запиши, дотримуючись абзаців.

348. Розглянь малюнок до вправи 346. Які ще харчі припас їжачок? Спиши основну частину впорядкованого тексту, дописуючи на́зви харчів, які ти побачив (побачила) на малюнку.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю текст-розповідь за малюнками й опорними словами та словосполученнями.

349. Розгляньте й обговоріть малюнки.

- Обговоріть зміст.

Коли відбувалася подія? Де відбувалася подія? Що сталося з лелекою? Хто кинувся йому на допомогу? Де жив лелека всю зиму? З ким він подружився? Чим харчувався? Хто повернувся з вирію? Як повів себе птах? Як лелека віддячив своїм рятувальникам?

- Склади текст про випадок з лелекою. Скористайся словами та словосполученнями з довідки. Розкажи складений текст *(усно)*.

Довідка: батько, Микола, лелека, поранення, крило, птах, перев'язали, перезимував, не пручався, подружився, гуси, кури, півень, ловили рибу, купували, повернулися, весна, настала, з вирію, знайшов, приєднався, пару, повернувся, до, господарів, почав, будував, гніздо, малі, лелечата.

- Прочитай складений тобою текст.
- Запиши текст. Дотримуйся послідовності подій. Добери заголовок до своєї розповіді.

Художній, науково-популярний та діловий тексти

350. Прочитайте текст.

Розгляньте фото цієї симпатичної тваринки в «чорних окулярах». Це панда, чи ведмідь-кішка, бамбуковий або гірський ведмідь.

Велика панда має незвичну будову лапи. Окрім 5 нормальних пальців, у неї ще є «великий палець». Панди люблять поїсти. Вони їдять майже 14 годин на добу! Можуть годинами сидіти й повільно пережовувати їжу.

Запроваджено спеціальний День панди, котрий відзначають 16 березня. Учені припускають, що в дикій природі залишилося приблизно 1600 особин *(М. Братко)*.

- Що нового ти дізнався (дізналася) про панду? Спиши другий абзац, записавши числа словами.

— Панда є символом Усесвітнього фонду дикої природи, а також емблемою Китаю — її батьківщини. Більше про цю незвичайну тварину ти можеш дізнатися з енциклопедії.

Ти прочитав (прочитала) ***художній текст***. Такі тексти використовують у художній літературі: у казках, оповіданнях і віршах. У художніх текстах є виражальні засоби мови.

351. Прочитайте визначення оголошення.

Оголóшення — це документ, у якому подано інформацію, адресовану певному колу зацікавлених осіб.

- Про що ти дізнався (дізналася) з цього речення?

Це ***наукóвий текст***. У наукових текстах подається коротке й точне повідомлення. Правила в підручниках є науковими текстами.

352. Прочитайте текст.

Велика панда є зникаючим видом тварин. У природному середовищі вона може прожити майже 20 років, а в неволі — 25–27 років. Довжина дорослої тварини — 1,2–1,5 м, вага — майже 160 кг. Лапи й хутро навколо очей — чорні. Хвіст довгий, приблизно 12 см. Хутро дорослої панди — 10 см. Передні лапи — шестипалі, задні — короткі й товсті, усі пальці з гострими кігтями.

- Що нового ти дізнався (дізналася) про тварину з цього тексту? Чим він відрізняється від тексту вправ 350 і 351?

Це ***науко́во-популя́рний текст***. Він подібний до наукового, але є доступним для всіх читачів.

353. Прочитайте оголошення.

Оголошення

16 березня 2021 року о 12-й годині в Київському зоопарку за адресою проспект Перемоги, 32 відбудеться урочисте відкриття **Дня панди**. Вхід вільний. Усі охочі можуть підготувати вірші про панду, малюнки та фотографії.

Дирекція зоопарку

- Порівняйте текст оголошення з попередніми текстами вправ. Чим вони відрізняються?

Це ***ділови́й текст***. Такі тексти використовують для оформлення документів: наказів, довідок, заяв, оголошень, телеграм і багатьох інших. Вони не містять виражальних засобів мови. Речення в ділових текстах мають бути короткі й конкретні.

- Склади текст оголошення, у якому повідом про свято до Дня матері, яке відбудеться 10 травня у твоїй школі.

354. Уяви, що у твоєму місті (селі) відбудеться свято День квітів. Створи оголошення на цю тему. Користуйся зразком оголошення вправи 353.

- Устав пропущені визначення типів текстів.

Текст вправи 350 — це … текст. Текст вправи 351 — це … текст. Текст вправи 352 — це … текст. Текст вправи 353 — це … текст.

План тексту

355. Прочитай речення першого та другого стовпчиків.

1. Де зимують мурашки?	1. Зимівля мурашок.
2. Яка поведінка малих мурах?	2. Поведінка малих мурах.
3. Хто з'являється в мурашнику?	3. Коник у мурашнику.
4. Кого приспав коник?	4. Мурашки заснули.
5. Що робить коник?	5. Зимовий сон музиканта.

- Які за метою висловлювання речення першого стовпчика? Які — другого?
- Зіставте їх. Що в цих реченнях є спільне?

356. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Пізньої осені старі мурахи в мурашнику вкладають малих мурах спати. Але дітки пустують, граються та вередують.

Тоді в мурашнику з'являється коник-стрибунець. Він бере скрипочку й грає мурахам лагідну мелодію.

Малеча засинає. Потім поринають у сон усі мурашки.

Коник випускає із зелених лапок скрипочку й теж засинає. Він спатиме в мурашнику цілу зиму. Не можна турбувати сонних мурах *(За В. Патапахою)*.

- Відшукай у тексті речення, яке є відповіддю на перше запитання першого стовпчика вправи 355. Прочитай.
- Запиши відповідь на третє та п'яте запитання.
- Чи можуть бути речення вправи 355 *планом* до поданого тексту? Зроби висновок.

План те́ксту — це на́зви (заголовки) частин тексту, розміщені послідовно за змістом. План допомагає відновити зміст прочитаного. Речення плану можуть бути розповідні, питальні та спонукальні.

357. Прочитай план тексту.

1. Що робила Христинка з бабусею?
2. Про кого вони слухали радіопередачу?
3. Що вирішила Христинка?
4. Хто відвіз подарунки дітям?
5. Про що думала дівчинка?

- Прочитай текст.

Христинка сиділа на ґанку й думала про те, що хворі діти поласували смачними ягодами. Вони стали на крок ближче до перемоги над хворобами.

Христинка з бабусею після обіду збирали чорниці.

Потім вони слухали радіопередачу про хворих дітей, яким потрібні радісні емоції, щоб швидше одужати. Дідусь відвіз подарунки хворим дітям і повернувся додому.

Христинка вирішила назбирати цілющих чорниць хворим дітям. Вона так і зробила!

- Чи впорядкований текст відповідно до плану? Упорядкуй текст відповідно до поданого плану, запиши. Саме такий текст написала авторка М. Пономаренко.

358. Прочитай план.

1. До якого свята готувалися діти?
2. Кого запросили діти на свято?
3. Що вони підготували матýсям і бабýсям?
4. Як закінчилося свято?

- Прочитай слова з довідки.

Довідка: готувалися, до свята, Дня матері, вірші, пісні, листівки, вироби, запросили, раділи, дарували, оплески, закінчилося, усі, після, батьки, організували, планетарій, екскурсію.

- Створи текст відповідно до плану, користуючись словами з довідки. Розкажи.

359. Запиши складений текст, користуйся планом вправи 358.

Текст-розповідь

360. Прочитай текст.

Скільки з'явилося нових квіток!

Уже відцвіли підсніжники, блакитні проліски. Настала пора цвітіння фіолетових фіалок. А потім задзеленчать пахучі дзвоники конвалій. Грають поміж ними барвисті метелики. Білі — сидять на білих бриликах ромашок, сині — синіють на оксамитових віночках волошок. Жовті метелики жовтіють на золотистих китицях щедринцю.

Веселий місяць травень! *(За Д. Чередниченком).*

- Про що йдеться в цьому тексті? Про кого розповідає автор?

Текст-ро́зповідь — це текст, у якому йдеться про події, пов'язані між собою, про дії героїв і персонажів розповіді. Його мета — розповісти, як це було.

- Спиши частину тексту, у якій ідеться про істот.
- Спиши частину тексту, у якій ідеться про неістот.
- Випиши підкреслені слова. Зроби звукові схеми цих слів.

361. Прочитай ту частину написаного, яку називаємо *текстом*.

Травень ліси наряджає, літо в гості чекає. Так і є!

Розлогі крони осокорів і верб у травні кучерявляться новим листом. Свіже, золотаво-смарагдове, воно тріпоче від руху повітря. Різкі пориви вітру куйовдять його на всі боки, збиваються в чудернацьку зачіску.

Саме, пори, побачити, такої, тут, вивільгу, золотоперу, можна.

Найкоштовніший, птах, це, фауни, нашої. Голос, мелодійний, її, птахи, інші, копіюють. Вони, але, флейтової, не досягають, майстерності, такої.

Природа — непрочитана книга таємниць! *(За Г. Фесенком)*.

- Який це текст? Доведи чому. Прочитай речення, яке є зачином тексту; кінцівкою.
- Склади речення з «розсипаних» слів. Чи можна це назвати текстом? До якої частини належить утворений текст?
- Поділи основну частину на дві.

- Спиши ту частину, у якій розповідається про дерева.
- Спиши ту частину тексту, у якій розповідається про красиву пташку вивільгу.

- Складіть план тексту. Запишіть.

362. Прочитай заголовок, зачин і кінцівку тексту.

Бджола з дідової пасіки

Щодня Варвара набирала з дубової бочки воду й поливала квіти коло хати.

От і сьогодні вона зачерпнула відерцем воду, а там…

А бджілка тим часом обсохла й зникла в грушевому цвіті *(За В. Чухлібом)*.

- Розглянь малюнки. Прочитай слова з довідки. Склади основну частину розповіді, користуючись малюнками та поданими словами.

Довідка: бджола, плаває, боялася, покликала, Дениса, він, трісочку, знайшов, вихопив, поклав, коробочка, приніс, на пасіку, відкрив, мокра, дзвеніла, пасічник, відпустили.

- Прочитай створений текст. Запиши основну частину.

363. Розглянь малюнок.

- Прочитай слова та словосполучення з довідки.

Довідка: Рябко, знайшов, кладка, солодку кісточку, біг, додому, ніс, у зубах, через річку, бачить, пес, у воді, кудлатий, рябий, кістку, держить, скочив, забрати, воду, у.

- Склади текст-розповідь, використовуючи зміст малюнка, слова та словосполучення з довідки. Запиши, дотримуючись схеми тексту-розповіді.

Початок події → розгортання події → завершення

Текст-опис

364. Прочитайте текст. Перекажіть.

Ви, мабуть, знаєте, що художник малює фарбами, а письменник творить за допомогою слів. Щоб писати цікаві тексти, необхідно пізнавати секрети мови.

Сьогодні ми ознайомимося з описом.

Описи бувають різні: зображати можна людей, тварин, будинки, вулиці, природу, події та явища. Описуючи, ми словесно малюємо. Якщо це добре зроблено, тоді легше уявити, про що йдеться в тексті *(За Дз. Матіяш)*.

- Які бувають описи? Знайди відповідь на запитання в тексті, випиши.
- Які секрети мови ти знаєш?

Текст-о́пис — це словесне зображення предмета, істоти, явища, місцевості та приміщення. Для опису предмета використовують питання *який? яка? яке? які?*

365. Прочитай текст.

Моховинка — найменша в родині — «мізинчик». Була доброю, лагідною, слухняною та роботящою. І ніколи не

гнівалася. Це була дуже гарна Моховинка. Вона, як і її родичі, мала мінливу пелехату вовночку, яка не причісувалася. Вовночка набувала того кольору, що й речі, які оточували Моховинку: зелена — у зеленому лісі, жовта — у піску, блакитна — у воді. У кущах шипшини ставала рожевою, а на снігу — білою.

Великі блакитні очі завжди були здивовані й трішки перелякані. Сьогодні Моховинка не встигла поміняти колір вовночки, бо біля дуба, де була її хатинка, стався переполох... *(За В. Королевим-Старим)*.

- Розглянь ілюстрацію, яку створив А. Щербак. Порівняй малюнок художника з описом Моховинки. Вислов власну думку.

— Моховинка — це казкове фантастичне створіння, яке мешкає в лісі й оберігає його. Вона та вся її родина люблять ліс і лісових мешканців. Що сталося біля будиночка Моховинки, ти дізнаєшся з казки В. Королева-Старого «Хуха-Моховинка».

- Продовж речення.

  Моховинка була ... .

- Як змінювалася вовночка Моховинки? Знайди відповідь у тексті. Випиши ці речення.

366. Розглянь малюнок.

- Що тобі відомо про цю комашку? Опиши її, скориставшись рубрикою «Допомога».

Допомога *Назва комашки:* сонечко, божа корівка, бедрик.
Розмір: від 4 до 10 мм.
Форма тіла: округла або овально-видовжена.
Будова тіла: голова, черевце, три пари лапок, крила й надкрильця.
Колір: яскраво-червоний, жовтий, помаранчевий з чорними плямами.

- Використовуй виражальні засоби мови, описуючи предмет. Дотримуйся структури тексту-опису.

Загальне враження → опис предмета → висновок

367. Опиши свою улюблену тварину. Дотримуйся відповідної структури тексту-опису.

Текст-міркування

368. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Техніка полегшує життя людини. Звичайно, техніка допомагає кожному. Твоїй матусі — поратися по господарству. Що було б, якби не було пральних машин, холодильників, електричних і газових плит?

На мою думку, техніка виконує багато важкої роботи. Аджé якби не було трактора, комбайна, автомобіля та підйомного крана — усе потрібно було б робити вручну. Але без людини не було б техніки! Це витвір її розуму.

Потрібно вчитися, щоб створювати цікаве й корисне *(За Л. Андрієць)*.

- Про що йдеться в цьому тексті? Як ти вважаєш, авторка тексту описує техніку, розповідає про неї чи переконує, пояснює важливість техніки в житті людини? Вислов власну думку.

Текст-міркува́ння доводить, переконує та пояснює. Текст-міркування має *твердження, докази (доведення)* і *висновки*. Це його будова. У таких текстах ідеться про причини та явища подій, а також у них є відповідь на питання *чому? чому це сталося*?

- Прочитай виділене речення тексту. Це його ***твердження***. Частина тексту після твердження — *це* ***докази (доведення)***. У цій частині використовують такі сполучення слів: *на мою думку, я так думаю, я вважаю, я підтримую*. Прочитай підкреслене речення. Це ***висновок*** тексту. У ньому вживають такі слова: *отже, аджé, безумовно*.
- Спиши частину тексту, яку називають *доказами*.

369. Прочитай текст.

Дід Василь розповідає: «Прилетіли цієї весни лелеки, сіли, роздивилися й полетіли.

Ну, **думаю**, покинули нас лелеки. **По-перше**, їхнього гнізда немає. **По-друге**, нового гнізда, яке я переніс на нове місце, не побачили. Я був **переконаний**, що лелеки нас покинули. Аж раптом, дивлюся, спускаються і сідають на нове гніздо. І клекочуть весело!

І я зрадів, ніби сини з далекої дороги повернулися» *(За Я. Гояном)*.

- Прочитай речення, у яких дід Василь розмірковував над тим, чому лелеки можуть покинути його хату. Прочитай виділені слова. *Саме такі слова використовують у текстах-міркуваннях. Зверни увагу на розділові знаки до й після виділених слів*. Спиши цю частину.
- Прочитай підкреслене речення. Як називається ця частина тексту?

370. Прочитай речення, яке є твердженням.

Кажуть, що калина є символом України. Чому так вважають?

- Склади текст-міркування за поданим твердженням. Використовуй слова з довідки.

Довідка: цінують, українці, висаджують, красивий, кущ, пісні, легенди, багато, корисна, цілюща, на рушниках, вишиванках, варили, чай, узвар, росте, криниць, будинків.

- Дотримуйся структури тексту-міркування.

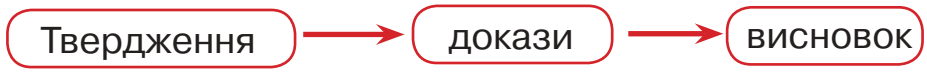

371. Прочитай речення.

Хліб — це святиня. Його потрібно берегти.

- Склади текст-міркування за поданим твердженням. Використовуй слова, словосполучення і сполучення слів з довідки.

Довідка: я переконаний (переконана), на мою думку, я вважаю, важка праця, збирають урожай, багато професій, землероби, пекар, мірошник, продавець, свіжий, пахне, маленькі зернинки, колосяться хліба, від ураніш-ньої зорі, до пізнього вечора.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Створюю художній опис за поданим зразком, використовуючи інформацію з різних джерел.

372. Прочитай вірш.

Могутній дуб, прадавній дуб
Стоїть побіля яру.
Розкинув свій листатий чуб,
чолом торкає хмару.

М. Пригара

- Якими словами авторка описує старий дуб? Порівняй зміст вірша та малюнок. Чи зумів художник відобразити могутність дерева? У чому це виражається?

373. Прочитай текст.

Не першу сотню літ росте на пагорбі кремезний дуб з розлогим, покрученим гіллям, мов пальці в старої робо-тящої людини. Він міцно вчепився в землю товстим ко-рінням і жодному вітрові не піддається. Не можуть похит-нути його ні сонце, ні дощі, ні вітри, ні морози. От і зараз осінь усіх роздягла, а дуб ще зеленіє *(За А. Давидовим)*.

- Порівняй текст із малюнком. Як автор тексту «малює» словами могутність дуба?

— Дуб є одним з оберегів України. Це дерево — довгожитель. Біля Києва росте дуб віком 900 років. Це пам'ятка природи України й найкраще дерево Києва. Його назвали дубом Ґрюневальда (від прі-звища німецького художника, який його малював). На Волині є дуб віком понад 1300 років!

Дуб шанують народи всього світу. Його зобража-ють на гербах міст і держав.

Німеччина

Іспанія

Латвія

- Склади власний текст-опис дуба, використовуючи інформацію з різних джерел.

Текст-есе

374. Прочитайте текст та обговоріть його зміст.

Я люблю море! Тихе, ніжне, тепле й ласкаве. Але море дуже мінливе! Воно буває навіть небезпечним.

Різні та цікаві його мешканці! Ось медуза. Вона складається на 90 відсотків з води. А з'явилися медузи на Землі так давно, що їхні предки були свідками життя динозаврів. Деякі медузи отруйні, а їхні укуси можуть викликати опіки на шкірі в людини. А цей мешканець із довгими щупальцями — восьминіг. Ти знаєш, що в нього синя кров і він має три серця? Деякі з них дуже отруйні!

На мою думку, не варто спускатися на морське дно. Краще про нього прочитати та мріяти. Хай живуть і здійснюються мрії! Усіх і кожного *(М. Братко)*.

- Скільки частин має текст? Прочитай речення, у яких *описано* море. У якій частині тексту *розповідається* про морських мешканців? Знайди *наукові* відомості, що наводить авторка. Чи наявні в тексті її судження та *міркування*? Прочитай. Знайди, який *висновок* вона робить?

- Розглянь малюнок.

- Які морські мешканці тобі відомі? Чому окремі з них мають таку назву: морська зірка, морський коник, морський їжак?

Ви прочитали текст-есе. ***Текст-есé*** — невеликий твір, у якому автор (авторка) описує власні враження і міркування про предмет, явища та події, розповідає про них, міркує та наводить наукові докази і факти, робить власні висновки.

- Спиши основну частину тексту. Про кого розповідає авторка в цій частині?

375. Прочитайте й порівняйте три тексти.

1. Мій дідусь посадив сад. Деревця в саду ще маленькі. Вони швидко ростуть, і сад скоро нас буде тішити плодами.

2. Яблунька вкрилася рожевим цвітом. Сонечко пестило ніжні пелюстки. Яблунька дарувала всім свій чарівний аромат. Бджілки співали кожній квіточці свою веселу пісню.

3. Бджілки літали над яблунькою та збирали нектар. Кожна бджілка набирала у свій зобик нектар і летіла до вулика. Вона мала відвідати сотні яблуневих квіточок! Аджé для отримання ложки меду (30 г) 200 бджіл повинні збирати нектар протягом дня!

- Чим тексти відрізняються? Подумай та скажи, у якому тексті — 1, 2 чи 3 — подано наукові відомості про життя бджіл. Який із запропонованих текстів описує квітучу яблуньку, а який розповідає про сад?

376. Прочитай прислів'я.

Був би сад, а солов'ї прилетять. Садѝ деревину — будеш їсти садовину. Слухай, діброво, що ліс говорить. Пізнають дерево по його плоду. Одне дерево — то ще не ліс. Осика груш не родить.

- Яке прислів'я стосується змісту текстів вправи 375? Прочитай його.
- Створи текст-есе, використовуючи подані тексти у вправі 375 і прислів'я з вправи 376. Скористайся текстом вправи 374 як зразком.

377. Прочитай план.

1. Травень — останній місяць весни.
2. Скоро літні канікули.
3. Мої літні мрії.

- Створи текст-есе за поданим планом.

Засоби зв'язку речень у тексті

378. Прочитайте текст зліва, а потім — справа.

Марусі на день народження подарували маленький рожевий ноутбук. **Ноутбук** став для **Марусі** найкращим другом. Ноутбук зберігав **Марусині** таємниці, веселі листи до подружок, допомагав блукати в інтернеті. А там стільки цікавого!

Марусі на день народження подарували маленький рожевий ноутбук. **Він** став для **дівчинки** найкращим другом. Ноутбук зберігав **її** маленькі таємниці, веселі листи до подружок, допомагав блукати в інтернеті. А там стільки цікавого!

- Розглянь малюнок. Чи відповідає зміст малюнка змісту текстів? Що не так намалював художник? Розкажи.
- Замість яких слів ужиті виділені слова в тексті справа? Для чого зроблено таку заміну?

Слова *вона, її, його, він, дівчинка* й інші вжито замість слів *Маруся* та *ноутбук* для того, щоб не повторювати їх у наступних реченнях.

- Спиши перші три речення тексту справа. У третьому реченні підкресли головні члени.

379. Прочитай текст.

Тюльпани — вишукані різнобарвні квіти. Тюльпани є прикрасою квітників. Тюльпани можна вирощувати навіть узимку. Маринка посадила цибульку тюльпана в горщик. Маринка поливала цибульку тюльпана через день. А незабаром з'явилися ніжні паростки.

- Які слова в тексті повторюються?
- Спиши текст, замінюючи слова, які повторюються, на такі: *вона, її, їх, дівчинка, рослинка*.

380. Прочитай вірш.

Маленький лискучий жолудь
лягає в холодну землю,
вкривається ковдрою з листя
і починає рости.

Г. Кирпа

- Склади невеличку розповідь про історію маленького жолудя, який упав на землю. Використовуй слова та словосполучення з вірша Г. Кирпи у своїй розповіді.

Тема та мета тексту

381. Прочитай текст.

У нірці жив маленький ховрашок. Носик рожевий. Очі-нята меткі. Вусики чорненькі. Хутро світло-коричневе з біленькими кінчиками.

Ховрашок зібрався в гості. Одягнув червоний метелик, прив'язав стрічку до хвоста.

«Скоро стану наче **м'якенький** бумбончик і перестану пролазити в отвір до нірки, — подумав ховрашок. — Погладшав...» *(За Г. Павлишин)*.

- Який це тип тексту: розповідь, опис чи міркування? Яка тема тексту? Яку мету ставила перед собою авторка, описуючи ховрашка?

Мета́ те́ксту — це ціль, з якою цей текст створено. Метою текстів є: розказати комусь про щось, покритикувати, повідомити, навчити, застерегти, описати, роз'яснити, довести, подякувати, повідомити та ін.

- Спиши речення, які дають відповідь на питання *яким він був?*
- Випиши виділене слово, поясни орфограму, поділи слово на склади для переносу.

382. Прочитай текст.

Ховрашок уже зібрався йти. Але раптом згадав: забув причесатися. Він вийняв з кишеньки гребінець, причесав пухнасту спинку та груди. Потім витер білою хустинкою рожевий носик. Став «стовпчиком» та оглянувся довкола. Усе добре. Можна йти *(За Г. Павлишин)*.

- Який це текст? Запиши словосполучення, які вказують на дії ховрашка за зразком.

Зразок

Зібрався йти; забув причесатися; … .

383. Прочитай текст документа.

Лист-повідомлення

Шановні працівники агрофірми «Сад, город»!

Повідомляємо вам, що крапчастий ховрах занесений до Червоної книги України як вид, що потребує особливої охорони. Просимо вас не руйнувати нори крапчастих ховрахів і не завдавати їм шкоди.

З повагою члени громадської організації «Охорона довкілля»

- Як називається документ? Кому він адресований? Що в ньому повідомляють, про що просять? Яка мета цього тексту?

- Продовж речення.

Мета тексту-розповіді — … .
Мета тексту-опису — … .
Мета тексту-міркування — … .
Мета ділового тексту — … .

384. Склади текст-розповідь на тему «Мій вихідний день». Визнач мету створеного тексту.

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Мої навчальні досягнення

Українська абетка. Звуки та букви

1. Розглянь малюнки.

- Запиши слова–на́зви намальованих предметів в абетковому порядку. Бери до уваги не тільки першу букву, а й наступну.

2. Прочитай слова.

бджілка	Євген	синє	ясен
[– – ◦́ – | – •]	[– • | – ◦́ –]	[– ◦́ | = •]	[= ◦́ | – • –]
[– ◦́ | – •]	[= • – | – ◦́ –]	[– ◦́ | – •]	[– ◦́ | – • –]

маля	Юля	їжа	щітка
[– • | = ◦́]	[= ◦́ | – •]	[= ◦́ | – •]	[– – ◦́ – | – •]
[– • | – ◦́]	[= ◦́ | = •]	[= ◦́ | = •]	[= – ◦́ = – | • –]

- Розглянь схеми, які написані під кожним словом. Вибери ту, яка відповідає звуковій будові слова, запиши парою.

3. Прочитай слова.

Огірок, явори, ялини, озеро, кукурудза, майори, комп'ютер, майка, мальви.

- Запиши слова, поділивши їх на склади для переносу.

4. Прочитай слова.

раннє, рано	зеленню, зелене	віттям, віти
[– ◦́ | – •]	[– ◦́ | – • | = : •]	[= ◦́ | = : • –]
[– ◦́ | = : •]	[– • | – ◦́ | – •]	[= ◦́ | – •]

- Розглянь схеми, запиши слово та відповідну схему.

Слово

1. Прочитай незакінчені речення. Доповни. Наведи приклади.

- Слова, які мають одне значення, називають … .
- Слова, які мають кілька значень, називають … .
- Слова, протилежні за значенням, називають … .
- Слова, подібні за значенням, називають … .
- Слова вживаються в прямому та … .

2. Прочитай текст.

Олянка поспішала висушити мокре вбрання Буцика. Вона ввімкнула фен на повну потужність. Тієї ж миті маленького мокрого чоловічка підхопив теплий вітер, і він мало не вилетів у вікно! Добре, що дівчинка вхопила нямлика за штанці, втягнула й посадила в зручне, комфортне крісло. Фен кашлянув і замовк *(За Л. Ворониною)*.

- Випиши з тексту антоніми до слів *великий, сухий,* запиши парами.
- Випиши з тексту слова, які вживаються в переносному значенні.
- Продовж речення.

Слова *втягнула, вхопила*; *зручне, комфортне* — це … .

Будова слова

1. Прочитай незакінчені речення. Доповни. Наведи приклади.

- Частину слова без закінчення називають … .
- Спільну частину споріднених слів називають … .
- Префікс — це частина слова, … .
- У префіксах ***роз-***, ***без-*** завжди … .
- Префікс ***с-*** пишемо перед буквами … .
- Суфікс — це … .

2. Прочитай текст, уставляючи пропущені букви.

Нарешті Олянка з мамою і татом поїхали за місто на прогулянку весняним лісом! Весна цього року тепла, а тому лісові мешканці так і чарували своїм співом. Олянка побачила проліски. Годувала **білочку** горішками, але не лісовими. Білка ..хопить горішок і скік на бе..листе де-

рево! ..ховає в дуплі й знову ро..гойдує гілку, чекає гостинця. Тато її ..фотографував *(За Л. Вороніною)*.

- Випиши з тексту спільнокореневі слова, познач корінь.
- Випиши слова з пропущеними буквами, упиши їх.
- Випиши виділене слово, познач частини слова.

Частини мови

1. Прочитай незакінчені речення. Доповни *(усно)*.

- Іменник — це … .
- Рід іменників: … .
- Число іменників: … .
- Прикметник — це … .
- Рід прикметників: … .
- Число прикметників: … .
- Дієслово — це … .
- Час дієслів: … .
- Числівник — це … .

2. Розглянь малюнок.

- Запиши по два іменники: істоти, неістоти, загальні на́зви, власні на́зви, клички тварин, в однині, у множині, чоловічого роду, жіночого роду, середнього роду.
- Запиши по два прикметники чоловічого, жіночого й середнього роду, які відповідають на питання *який? яка? яке?*
- Запиши по два дієслова у формі минулого, теперішнього та майбутнього часу.

Речення

Знаю: • Речення за метою висловлювання є: … , … , … . • У розповідних реченнях про щось … , … . • У питальних реченнях про щось … . • У спонукальних реченнях … , … , … , … .

Знаю: Речення за інтонацією є : … , …. .

Умію за поданим малюнком скласти речення: 1. розповідне неокличне; 2. розповідне окличне; 3. питальне; 4. спонукальне окличне; 5. спонукальне неокличне.

Текст

Знаю: • Текст — це … . • Тема тексту — це … . • Заголовок — це … . • Абзац — це … . • Текст складається з таких частин: … , … , … . • Текст-розповідь — це текст, у якому … . • Текст-опис — це текст, у якому … . • Текст-міркування — це текст, у якому доводять, … .

підсніжники проліски шафран сон-трава ряст фіалка

Умію за малюнками скласти невеличкий: 1. текст-розповідь; 2. текст-опис; 3. текст-міркування *(на власний вибір)*.

Мистецтво слова: міркую, описую, розповідаю

Складаю зв'язну розповідь про ситуацію з життя #«Мріїпролітніканікули».

- Склади зв'язну розповідь за малюнками. Якими справами займаються діти влітку? Як вони проводять дозвілля?

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА. ЗВУКИ ТА БУКВИ 3

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА 21

БУДОВА СЛОВА 32

ЧАСТИНИ МОВИ 55
Іменник 58
Прикметник 73
Числівник 91
Дієслово 99

РЕЧЕННЯ 116

ТЕКСТ 134
Текст та його ознаки. Заголовок 134
Будова тексту. Абзац 136
Художній, науково-популярний та діловий тексти 139
План тексту 141
Текст-розповідь 143
Текст-опис 145
Текст-міркування 147
Текст-есе 150
Засоби зв’язку речень у тексті 152
Тема та мета тексту 153

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО 155

Навчальне видання

Захарійчук *Мар'яна Дмитрівна*

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

Підручник для 3 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)

Частина 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Для оформлення підручника використано матеріали, що знаходяться у вільному доступі в мережі «Інтернет».

Художник *Ю. Ясінська*

Редактор *Н. Забаштанська*
Обкладинка, макет і художнє оформлення *Н. Антоненко*
Технічне редагування *Л. Ткаченко*
Комп'ютерна верстка *О. Руденко*
Коректор *С. Бабич*

Підписано до друку 13.05.2020 р. Формат 70×100/16.
Папір для офсетного друку. Гарнітура PragmatikaC. Друк офс.
Ум. друк. арк. 12,96. Обл.-вид. арк. 15,25.
Ум. фарбовідб. 51,84. Тираж 40 207 прим. Зам. №

Видавництво «Грамота»
вул. Паньківська, 25, м. Київ, 01033,
E-mail: info@gramota.kiev.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у друкарні ТОВ «КОНВІ ПРІНТ»
03680, м. Київ, вул. Ежена Потьє, 12.
Свідоцтво ДК № 6115 від 29.03.2018 р.

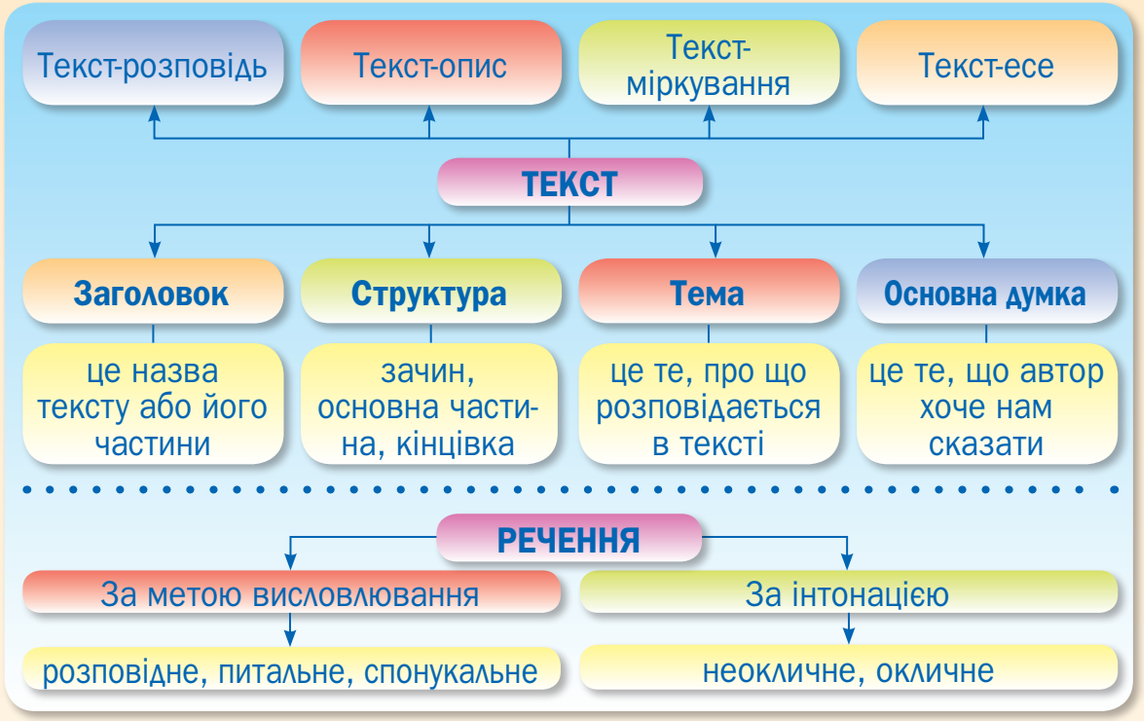

ЧИСЛІВНИК — це частина мови, що позначає кількість предметів або їхній порядок під час лічби та відповідає на питання ***скільки? котрий? котра? котре? котрі?***

У числівниках від *одинадцяти* до *дев'ятнадцяти* наголошуємо склад ***-на-***.

ДІЄСЛОВО — частина мови, що називає дію предмета та відповідає на питання ***що робити? що зробити? що робив? що робила? що робили? що робитиму? що будуть робити?***

ЧАСИ ДІЄСЛІВ

Теперішній (дія відбувається в момент мовлення)	**Майбутній** (дія відбувається після повідомлення про неї)	**Минулий** (дія відбулася до моменту мовлення)
співаю	*співатиму*	*співав*
читаєш	*будеш читати*	*читали*
стоїмо	*стоятимемо*	*стояли*
пишуть	*писатимуть*	*писала*

Розбір дієслова як частини мови

1. Слово для розбору.
2. На яке питання відповідає?
3. Частина мови.
4. Час.
5. Рід (у минулому часі).
6. З якими словами в реченні зв'язане?

ПРИКМЕТНИК — частина мови, що називає ознаки предмета та відповідає на питання ***який? яка? яке? які?***

РІД

Чоловічий *який?*	**Жіночий** *яка?*	**Середній** *яке?*
мокрий, синій	*мокра, синя*	*мокре, синє*

ЧИСЛО

Однина	**Множина**
дерев'яний (стілець)	*дерев'яні (стільці)*
яскрава (стрічка)	*яскраві (стрічки)*
солодке (яблуко)	*солодкі (яблука)*

Розбір прикметника як частини мови

1. Аналізоване слово.
2. Від якого слова в реченні залежить?
3. На яке питання відповідає?
4. Яка частина мови?
5. Рід (в однині).
6. Число.

Слова, значення, вимову й написання яких треба запам'ятати

абрико́с	банкі́р	гриміти́	комба́йн	очере́т	фе́рмер
адре́са	бензи́н	грім	комбайне́р	пирі́г	хвили́на
а́йстра	бето́н	депута́т	комп'ю́тер	президе́нт	чере́мха
автомобі́ль	бібліоте́ка	дециме́тр	коридо́р	пшени́ця	чере́шня
агроно́м	велосипе́д	дире́ктор	космона́вт	ра́діо	
аква́ріум	верблю́д	еле́ктрика	крини́ця	сантиме́тр	
апельси́н	во́гнище	кипі́ти	кукуру́дза	секу́нда	
апети́т	вокза́л	кише́ня	мета́л	спаси́бі	
асфа́льт	горизо́нт	колекти́в	мину́лий	трив о́га	

ISBN 978-966-349-808-9